

diyânet

Aylık Dergi | Ağustos 2018 | Sayı: 332

MEDENİYET KRİZİ

İNSANLIĞIN VE İSLAM'IN
MEDENİYET KRİZİ VE
AŞMA YOLLARI

İSLAM
MEDENİYETİ:
KRİZ VE ÇÖZÜM

UYGARLIĞIN BUNALIMI
VE İSLAM MEDENİYETİNİN
VARLIĞA ÇIKIŞI

MEDENİYETİMİZİN İKİ
KAYIP ANAHTARI: İLİM
VE TEFEKKÜR

PROF. DR. BEKİR
KARLIĞA İLE
MEDENİYET ÜZERİNE

{ Vaaz Rehberi }

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden, yurt dışında Müşavirlik ve Ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

Ibn Haldun, medeniyetlerin de tıpkı insanlar gibi doğup büyüdüklerini ve öldüklerini söyler. Bu açıdan dünya tarihi bir çeşit medeniyetler mezarlığıdır. İslam medeniyetini her daim diri tutan hususiyet, onun beslendiği kaynakların tahrif olmadan, zedelenmeden bütün canlılık ve parlıtısıyla bugüne ulaşmasıdır. Kıyamete kadar geçerliliğini yitirmeyecek olan din-i mübin-i İslam, müminlere yine kıyamete kadar aralıksız bir görev tevdi etmektedir: "O, sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı." (Hûd, 11/61.) Bu ayette ifade edilen bilinçle Müslümanlar sadece kendi iç dünyalarını değil, çevrelerini de şekillendirmeye, imar etmeye, mamur kılmaya gayret etmişlerdir. İslam hayat dinidir. Hayatı özünden kavrayıp yoğurur. Kaynağını Kur'an ve sünnetten alan, sadece Müslümanlara değil yeryüzündeki bütün insanlara barış, güven ve huzur vadeden bir inanç ve ahlak sistemi olarak İslam, insanı merkeze alan hassasiyetleriyle ve toplumsal dinamizme muvafık canlı refleksleriyle her zaman potansiyel bir medeniyet çekirdeği hüviyetini taşımaktadır.

Bu çekirdek sayesinde Müslümanlar, Mekke ve Medine'nin ardından Şam, Kahire, Bağdat, İsfahan, İstanbul, Semerkant gibi şehirlerde dünya tarihine yön verecek ilmî, fenni ve ahlaki bir iklim oluşturmuşlar. Bu merkezlerde üretilen medeniyet değerleri halka halka yayılıp genişlemiş ve bugün dünyanın gıpta ile baktığı büyük bir coğrafyada ölümsüz izler bırakmıştır.

İslam medeniyet güneşi Elhamra Sarayı'nın üzerinde batarken İstanbul'un üzerinde doğmuştu. İslam tarihinin medarı iftihar Osmanlı'nın şahsında muharebe meydanlarında başlayan gerileme, ilim ve tefekkür sahaslarına da sirayet etmişti. Bugün Müslümanların, yaşadığı iç yakıcı sorunların ve krizlerin kökeni, iki asırdır İslam coğrafyasında yaşanan medeniyet turbülansı ile yakından ilişkilidir.

Bu sayımızda gündemimize "medeniyet krizi"ni taşıdık. Krizin farkında olmak; çıkış yollarını bulmak hususunda toplumsal dikkatimizi geliştireceği kanaatindeyiz. Prof. Dr. Recep Şentürk, insanlığın ve İslam medeniyetinin krizini ve çıkış yollarını yazdı. Prof. Dr. Ömer Türker, kriz ve çözüm temalı yazısıyla dosyamıza katkıda bulundu. Lütfi Bergen, uygarlığın bunalımı ve İslam medeniyetinin yeniden varlık sahasına çıkış imkânlarını irdeledi. Mustafa İrmaklı, medeniyetimizin kayıp iki anahtarı olan ilim ve tefekkürün izini sürdürdü. Bayram Demirtaş, mülteciler karşısında maskesi düşen Batı uygarlığını kaleme aldı. Söyleşi konuğumuz Prof. Dr. Bekir Karlığa, insanlığın umudu İslam medeniyeti ile ilgili sorularımızı yanıtladı.

Bu ay hac görevlerini ifa etmek için dünyanın dört bir yanından Kâbe'de toplanan Müslümanlar, tevhidin merkezinde manevi bir atmosfer yaşayacaklar. Hac, içerdığı bütün sembolik manalarla beraber iki dünyaya şamil bir arınmanın başlangıcıdır. Eller ve kalpler semaya açılacak, âlem-i İslam için dualar edilecek. Bu vesileyle idrak edeceğimiz Kurban Bayramı'nın ülkemize, İslam dünyasına ve bütün insanlığa hayırlar getirmesini Cenab-ı Hakk'tan niyaz ediyorum. Bir sonraki sayımızda tekrar görüşmek üzere, iyi okumalar...

DİN DÜŞÜNCE YORUM
Sırları Dökülen Uygarlık
Mülteciler ve Batı

30

GÜNDEM

İnsanlığın ve İslam'ın
Medeniyet Krizi ve Aşma Yolları

6

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

Medeniyet Krizinin Edebiyattaki
İzdeşümü

58

2018
AĞUSTOS

GÜNDEM

- 6 İnsanlığın ve İslam'ın Medeniyet Krizi ve Aşma Yolları
Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK
- 12 İslam Medeniyeti: Kriz ve Çözüm
Prof. Dr. Ömer TÜRKER
- 16 Uygarlığın Bunalımı ve İslam Medeniyetinin Varlığa Çıkışı
Lütfi BERGEN
- 20 Medeniyetimizin Kayıp İki Anahtarı: İlim ve Tefekkür
Mustafa IRMAKLI

SÖYLEŞİ

- 24 Prof. Dr. Bekir KARLIĞA:
“İslam Medeniyeti Tıkanıklığı
Aşacak Dinamizmi İçinde
Taşıyor.”
Abdullah Rüştü KİŞİ

DİN DÜŞÜNCE YORUM

- 30 Sırları Dökülen Uygarlık
Mülteciler ve Batı
Dr. Bayram DEMİRTAŞ

VAHYİN AYDINLIĞINDA

- 34 Beytullah'ın Şeref ve Fazileti
Dr. Abdülkadir ERKUT

HADİSLERİN İŞİĞİNDE

- 36 İstiğfar: İstiğnanın Panzehiri
Meral GÜNEL

EN GÜZEL İSİMLER

- 38 Her Ayrıntıyı Bilen Muhsî
Fatma BAYRAM

BÜYÜTEÇ

- 40 Medeniyetler Yıkımın
Tohumlarını da Taşır
Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

İZ BIRAKANLAR

- 42 İlimin Afakında Vakur Bir Veda:
Fuat SEZGİN
Nermin TAYLAN

DIYANET ARŞİVİ

- 46 Fuat Sezgin Biyografisine
Mütevazı Bir Katkı: Müftü ve
Vaizler Hakkında Bir Rapor
Dr. Mehmet BULUT

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Fatih KURT

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Elif ARSLAN

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Bünyamin KAHRAMAN

Yayın Kurulu
Dr. Fatih KURT
Dr. Elif ARSLAN
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ
Abdülbaki İŞCAN
Dr. Lamia LEVENT ABUL

Yayın Koordinatörleri
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Mustafa BEKTAŞOĞLU
Emin GÜRDAMUR
Mahir KILINÇ
Mustafa BERK

Dijital Medya
Muhammed Kâmil YAYKAN
Ömer GÜÇLÜ

Tashihi
Mustafa BEKTAŞOĞLU

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Grafik-Tasarım
EVEN Medya

2177. Sk. No:10/B Kat:20 Via Twins
Çankaya / Ankara Tel: 0312 985 03 17
www.evenmedya.com iletisim@evenmedya.com

Abone İşleri

Tel: 0312 295 71 96-97

Faks : 0312 285 18 54

e-mail: dosim@diyanet.gov.tr

online abonelik: yayinsatis.diyanet.gov.tr

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
www.diyanetdergi.com
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Abone Şartları

Yurtiçi yıllık: 84.00 TL
Yurtdışı yıllık: ABD: 30 ABD Doları
AB Ülkeleri: 30 Euro
Avustralya: 50 Avustralya Doları
İsveç ve Danimarka: 250 Kron
İsviçre: 45 Frank

Baskı

Çağlayan A.Ş.
Tel: 0232 274 22 15

Yayın Türü: Aylık, Yerel, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Basım Tarihi: 03/08/2018 ISSN-1300-8471

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nün T.C. Ziraat Bankası, Ankara Kamu Girişimci Şubesi IBAN: TR08 0001 0025 3305 9943 0850 19 nolu hesabına yatırılması ve maktubuzun fotokopisi ile abonemin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailin Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü'ne gönderilmesi gerekmektedir.

Temsilcilikler; Yurtiçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri - Yurtdışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayınlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabılır. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

DİN VE HAYAT

Erozyona Uğrayan Gerçeklik

76

SÖYLEŞİ

Prof. Dr.
Bekir Karlığa

24

DİN VE HAYAT

Ruhun Sılası Hac

70

BUNU KONUŞALIM

- 49 Dr. Yahya Turan: Kurban Teslimiyet ve Fedakârlıktır
Mustafa BERK

DÜNYA MÜSLÜMANLARI

- 52 Afrika'nın İlim ve Turizm Merkezi: Tunus
Prof. Dr. Ahmet KAVAS

HATIRA DEFTERİ

- 56 Bir Hac Seferi
Sümeıra ÇELİK

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

- 58 Medeniyet Krizinin Edebiyattaki İzdüşümü
Emin GÜRDAMUR

- 62 Medeniyetin Kıvamı ve Kıyımı
Koray ŞERBETÇİ

GEÇMİŞ ZAMANIN İZİNDE

- 66 Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı
Doç. Dr. Burhan SAYILIR

DİN VE HAYAT

- 70 Ruhun Sılası Hac
Dr. Emine GÜMÜŞ BÖKE

- 72 Osmanlının Medine-i Münevverede Hizmetleri
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

- 76 Dijital Medya: Erozyona Uğrayan Gerçeklik
Rüveyda DURMAZ KILIÇ

KİTAPLIK

- 80 Namaz ve Kur'an: Namazda Kur'an Okuma Meselesi
Ahmet BELADA

Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyaret İşleri Başkanı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

MEDENİYET KRİZİ

Insanın dünya ve ahiret mutluluğunu amaçlayan dinimiz İslam; iman, ibadet ve ahlak merkezli değerleri bireysel ve toplumsal zeminde hayatın her alanına taşımıştır. Bu bütüncül inancın ve en büyük ideal olarak benimsenen güzel ahlakın müntesipleri olarak Müslümanlar, İslam'ın doğuşundan itibaren bir asırlık süre zarfında Afrika'dan Balkanlar'a, İspanya'dan Orta Asya'ya; kısaca dünyanın her yerine ulaşan ve bütün insanların huzur ve mutluluğunu temin eden büyük bir medeniyet vücuda getirmiştir. Bu meyanda, kısa sürede çok büyük bir coğrafyayı etki altına alan Müslümanların başarılarını ve kurdukları medeniyetleri, sadece askeri saiklerle izah etmek mümkün değildir. Zira söz konusu müktesebatın varlığını devam ettirmesinde önemli rol oynayan idealler, değerler ve ilkeler bulunmaktadır. Bu açıdan, İslam'ın her daim yücelttiği ve gerçeği arama çabası olarak ifade edebileceğimiz bilgi; hakikat yolunun kılavuzu hikmet; hakikatin bizzat kendisini işaret eden marifet; enfüsi boyutta insanı, afakî yönüyle dış dünyayı ve son raddede Cenab-ı Hakk'ı derinlemesine anlamlandırma gayreti olarak yansıma bulan tefekkür ve duyguların çeşitli formlarda vücut bulduğu sanat ve estetik, kadim medeniyetimizin varlık alanını teşkil eden olmazsa olmaz hususlardandır. Nihayetinde iman, ibadet ve ahlakla şekillenip taçlanan bu değerler, pratik hayattaki tezahürleri ve insanlığa katkı boyutuyla medeniyet birikimi olarak ifade edilen müktesebatı meydana getirmektedir.

Bu noktadan hareketle ifade edelim ki asırsaadetten aldığı güçle, ulaştığı toprakları akıl, hikmet, fıkıh, felsefe ve tasavvuf ile yoğuran ve dünyanın dört bir köşesinde örnek toplum modelleri ortaya koyarak hak, hakikat, hukuk, ahlak, adalet, fazilet, merhamet, barış, güven gibi yeryüzü gidişatına yön veren cihanşümul ilke ve değer-

leri ihdas eden İslam medeniyetinin, bugünkü gelinen noktada derinlikli bir buhran ve travma yaşadığını ifade etmek izahtan varestedir. Dolayısıyla tarih sahnesine mührünü vuran bu medeniyeti, en görkemli günlerine taşıyan Müslümanlar, günümüzde tarihin şahitlik ettiği kaos dönemlerinin en girift olanına tanıklık etmektedir. Bu noktada, dinimiz İslam'ın var ettiği ve bu yönüyle de bir lüt-f-i ilahî olan bahse konu muhteşem medeniyete yönelik kökleşmiş inanç, güven, sevgi ve bağlılığı sorgulayan, araya tahkim edilmiş bariyerler koyan, yaşam problemlerine kendi içinden çözümler üretmediğinden dolayı yeryüzü sakinlerini kaos ve huzursuzluk girdabına sürükleyen, kendini var edemediği gibi çevresindeki farklı yaklaşımları değiştirip dönüştürme kabiliyetini de yitirerek geçmişteki potansiyeline dönük hafıza kaybı yaşayan bu anlayışa sebebiyet veren saiklere temas etmek yerinde olacaktır.

Dinimizi anlama, anlatma ve tam manasıyla yaşama çabasının somut neticesi olarak terakki etmiş İslam medeniyetinin söz konusu kırılmaları yaşamasındaki temel faktörlerden biri, inanç sistematiğindeki krizlerdir. Nitekim dinî literatürde "usul-i selase" terkihiyle karşılık bulan iman, nübüvvet ve mead inanışı ya da "Cibril Hadisi" olarak maruf olan rivayette zikri geçen inanç konuları, tahkiki boyuttan taklidî zemine çekilerek asli hüviyet ve fonksiyonundan epeyce uzaklaşmıştır. Bununla birlikte insanın, kendisini yoktan var edip aşama aşama kemale ulaştıran Rabbine karşı tastamam yerine getirmesi gereken kulluk görevlerinde özden uzak, dış faktörlerin belirleyici olduğu birtakım şekli dindarlık tezahürlerini benimsemesi, temas edilen kırılmanın nirengi noktalarından birini teşkil etmektedir. İman ve ibadet gibi iki önemli aslın bu denli örselenmesi neticesinde, mede-

Dinimizi anlama, anlatma ve tam manasıyla yaşama çabasının somut neticesi olarak terakki etmiş İslam medeniyetinin söz konusu kırılmaları yaşamasındaki temel faktörlerden biri, inanç sistematizindeki krizlerdir. Nitekim dinî literatürde “usul-i selase” terkihiyle karşılık bulan iman, nübüvvet ve mead inancı ya da “Cibril Hadisi” olarak maruf olan rivayette zikri geçen inanç konuları, tahkiki boyuttan taklidî zemine çekilerek asli hüviyet ve fonksiyonundan epeyce uzaklaşmıştır.

niyet ve kültürlerin üzerinde yükseldiği ahlak da doğal olarak bugün ciddi bir aşınmaya maruz kalmıştır. Böylece dinin insan, eşya ve hadiseye hitap eden bu nazenin yönü, bahsedilen süreçlerin sonunda onulmaz bir yara almıştır. Hâl böyleyken, insanoğluna emanet olarak tevdi edilen yeryüzünün, iyilik ve merhamet merkezli dengesi bozulmuş, ahlak ve hukuktan yoksunlaşan insanlık, özellikle son iki asırdır güven, sevgi, saygı ve barıştan oldukça uzaklaşarak tefrika, bölünme, zulüm, şiddet, vahşet ve dehşet sarmalında bunalımlı bir hayata hapsolmüştür.

Diğer taraftan, epistemolojisini ve bütün değerlerini vahiy ve sahih sünnetle oluşturarak birçok medeniyete imza atıp yeryüzüne katkı sunan Müslümanların; bilgiyi üretmeye, güncellemeye, değere dönüştürmeye ve hayata aktarmaya yönelik ideal perspektiften uzaklaşarak enformatik cehalet olarak nitelendirilebilecek bir realite ve trajedi içinde kayboldukları aşikârdır. Bu durum hakikat, hikmet ve estetiğin kaynağı olan bilgiyi bir bütün olarak dünya ve ahiret saadetinin yegâne vesilesi telakki eden İslam'ın aksine, söz konusu değeri bir istibdat aracı olarak gören pozitivist Batı'nın, akıl-kalp birlikteliğini devre dışı bırakarak imajı ve malumatfuruşluğu öne çıkardığı malum stratejisinin bir ürünüdür. Dolayısıyla bilgi, hikmet ve marifete ket vurulmasına bağlı olarak tefekkürün yok olduğu ve dinin estetik boyutunun kaybolmaya yüz tuttuğu bu nevhur yaklaşım, İslam düşüncesinin genetik kodlarına muvafık olmadığından, maalesef büyük bir travmayı da beraberinde getirmektedir.

Öte yandan, insana ve kâinata çok yönlü yaklaşan İslam medeniyet mefkûresinin merkezinde yer alan insan, modern zamanlarda maddeye açılan yeni yaşam alanlarıyla edilgen bir role itilerek ikincil planda kalmıştır. İnsanı

nı öteleyip maddeyi ön plana çıkaran, diğer bir ifadeyle özneyi nesneleştiren bu yeni durum, bireyselleşmenin neticesinde maddiyat düşkünlüğü, güç ve çıkar tutkusu, tüketim iştahı ve aşırı dünyevileşme olgusuyla günümüzde daha da hâkim bir yapı hâline gelmiştir. Vasıf, unsur, boyut ve yansımalarıyla ortaya konan bu paradigma değişikliği, medeniyet değerlerinin merkezden çevreye doğru yaşadığı düşüşü ve çöküşü resmetmeye çalıştığımız menfi tablo üzerinde önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır.

Özetle, i'lây-ı kelimetullah'ı merkeze alarak gerçekleştirdiği fütühatla yeryüzüne yeni bir soluk getiren Müslümanlar, sözü edilen zirve tecrübenin ardından konformist yaklaşımlarla medeniyet dinamiklerini sıradanlaştırmış, bu duruma eşlik eden atalet ve rehavet neticesinde de bugün ne yazık ki kültürel bir felaketin eşiğine gelinmiştir. Bu itibarla İslam'ın varlık, âlem tasavvuru ve değerler sistemini tahrif edip vasıfsızlaştıran söz konusu sürece sebebiyet veren etmenleri derinlemesine analiz edip değerlendirmek, vakit kaybetmeden hayata geçirilmesi gereken önemli bir eylemdir. Bunun için de geçmişle avunmadan ve çağımızda yaşanan krizlere karşı kaba bir savunma refleksine saplanmadan, özeleştiriyi merkeze alan bir yaklaşımla on dört asırlık bilgi ve medeniyet birikimini yeniden keşfetmemizi sağlayacak yeni bir yol haritası belirlemek, biz Müslümanların mühim önceliği olmalıdır. Dolayısıyla bugün, bireye ve dış dünyaya ideal bir nizam takdim eden ve insanoğlunun yeryüzünde muhtaç olduğu bütün değerleri kuşatan köklü medeniyetimize ait dinamiklerin farkında olarak, İslam'ın evrensel hakikat, değer ve erdemlerini tarihsel referansları da nazar-ı dikkate alıp yeniden ihya etmek, bizlerin önünde ihmal edilmeyecek bir şuur ve sorumluluk dersi olarak durmaktadır.

İNSANLIĞIN VE İSLAM'IN MEDENİYET KRİZİ VE AŞMA YOLLARI

Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK | İbn Haldun Üniversitesi Rektörü

Batılı bir dostumla sohbet ediyorduk. Konu faiz yaşağına geldi. Dedi ki: “Bizde de yasaktı değiştirdik, siz de değiştirin!” Sohbet ilerleyince konu başörtüsü ve tesettüre geldi. Aynı şekilde gene “Bizde de farzdı, değiştirdik; siz de değiştirin!” dedi. Bunların İslam’ın kesin kuralları olduğunu, değiştirmemizin mümkün olmadığını söyleyince, “O zaman siz fundamentalistsiniz!” dedi.

Bu konuşma sabiteleri yani değişmez kuralları olan İslam medeniyeti ile sabiteleri olmayan Batı medeniyeti arasında bir diyalogdur. Batı medeniyeti, rüzgârın önündeki yaprak gibi, Orta Çağ Hristiyanlığından, modern dönemin aydınlanmacı, materyalist akılcılığına ve bugün postmodern dönemin görecelik (rölativizm), hakikat-sonrası (post-truth) ve indiliğine (sübjektifliğine) sürükleniyor. Ancak maalesef tüm Müslümanlar sabitelere sadık düşünmüyor; Batılılar tarafından benimsenen bu sabitesizliği ve ekonomik çıkarlardan başka ilke tanınamayı modernleşmeyi, ilerleme ve Batılılaşma adına benimseyenler var. Dolayısıyla temelde çatışma sabiteleri olanlar ile sabitesizler arasında, ilkeliler ile ilkesizler arasında cereyan ediyor.

Günümüzde tüm dünyada bir medeniyet krizi yaşanmaktadır. Bunun sebebi İslam medeniyetinin krizde olmasıdır. Beşeriyetin içinde bulunduğu bu medeniyet krizinden çıkışı da gene İslam medeniyetinin krizden çıkışına bağlıdır. Çünkü İslam medeniyeti doğuşundan bu yana diğer tüm medeniyetleri himayesi altına almış, onları fikren beslemiş ve hukuken korumuştur. Ancak İslam medeniyeti-

tinin dünya üzerindeki bu rolünü oynayamaz hâle gelmesi özellikle Batı medeniyeti açısından çok menfi sonuçlar doğurmuş, sabiteleri olmayan bir medeniyet ortaya çıkmıştır. Sabiteleri olmayan Batı medeniyeti, diğer tüm dünya medeniyetlerini de sabitesiz bir hâle getirip asimile etmiştir. Bunun tek istisnası İslam medeniyetidir: Müslümanlar hâlâ sabitelerini muhafaza etmeye çalışmaktadırlar. Bu yüzden Batı medeniyetinin sabitesiz kültürünü Müslümanlara da

Günümüzde tüm dünyada bir medeniyet krizi yaşanmaktadır. Bunun sebebi İslam medeniyetinin krizde olmasıdır. Beşeriyetin içinde bulunduğu bu medeniyet krizinden çıkışı da gene İslam medeniyetinin krizden çıkışına bağlıdır.

empoze etmeye çalışanlar ile arada çatışma çıkmaktadır.

Bu sabitesizlik veya ilkesizlik özellikle postmodern dönemin en temel özelliğidir. İnsanlık medeniyeti bu yüzden krizedir. Müslüman aydınlar ve yönetici elitler onlara özendiklerinden ve onları taklit ettiklerinden dolayı İslam medeniyeti de krizedir. Aşağıda yedi maddede insanlık medeniyetinin krizini kısaca ortaya koyduktan sonra, gene yedi maddede İslam

medeniyetinin krizini ortaya koyacağım. Son olarak da yedi maddede insanlığın ve İslam medeniyetinin içinde bulunduğu krizden çıkabilmesi için önerilerimi ifade edeceğim.

İnsanlığın medeniyet krizi

Bugün tüm dünyada insanlığın karşı karşıya olduğu ve temelde Batı medeniyetinin sebep olduğu ana sorunları yedi madde hâline sıralamak mümkündür:

1. Sabitesizlik, inanç ve maneviyat yoksunluğu:

Batı’da ve onun etkisine giren tüm dünyada maddi çıkar dışında insanların tutunabileceği “katı” olan bir şey kalmamıştır; her değer erimiştir. Modern dünyada maddi refah, insanları manevi fakirliğe ve inanç yoksunluğuna götürmektedir. Materyalizm ve aşırı dünyevileşme karşısında Batı’da Hristiyanlık, Yahudilik, Doğu’da Budizm ve Hinduizm mağlup düşmüş; Avrupa’da ateizm bazı ülkelerde yüzde elli, bazı ülkelerde ise yüzde doksan civarına yükselmiştir.

2. Çevre: Modern teknoloji ve üretim tarzı tüm dünyayı tehdit eden çevre kirliliği ve küresel ısınmayı doğurmuştur. Bu durum, tüm insanlığı tehdit etmektedir.

3. Küresel gelir dağılımındaki adaletsizlik:

Kapitalizmin tüm dünyaya hâkim olması neticesinde, bir yandan sözde gelişmiş ülkelerde obezite (aşırı şişmanlık) ile mücadele edilirken, diğer yandan geri kalmış ülkelerde milyonlarca insan ve çocuk açlıktan ölmekte veya açlık sınırında yaşam mücadelesi vermektedir. Dünyamızın sorunu, üretim sorunu değil; adil dağıtım sorunudur.

4. Savaşlar: Savaş günümüzde hâkim güçler ve silah üreticileri tarafından bir ticari kâr vasıtası olarak görülmekte ve bu süreçte milyonlarca masum insanın kanı akmaktadır. Küresel silah lobisi, tüm beşeriyet için en büyük tehditler arasında en ön sırada yer almaktadır.

5. İnsan hakları ihlalleri: Günümüz dünyasında insan hakları, kadın hakları, azınlık hakları ve çocuk hakları ihlalleri son derece yaygındır ve bunları etkin bir şekilde koruma altında tutacak bir sistem yoktur. Maalesef BM, AB ve OIC gibi kurumlar etkin bir varlık gösterememekte; çoğunlukla arazide aksiyon değil sadece söylem üretmektedirler.

6. Ferdietçilik ve ailenin çözülmesi: İnsanlık tarihi boyunca en temel sosyal birim geniş aile iken artık fert hâline gelmiştir. Ailenin sunduğu destek ve dayanışma mekanizmalarından yoksun fertler, büyük güçlerin ve şirketlerin acımasız sömürü ve kontrolüne mahkûm hâle gelmiştir.

7. Farklılık yönetimi: Küreselleşme, ulaşım ve iletişim imkânlarının artması insanlığın “açık medeniyet” dönemine girmesine sebep olmuştur. Bunun neticesinde eski dönemlerdeki homojen toplumlar yerine farklı medeniyet, kültür ve dinlere ait hetorejen toplumlar ortaya çıkmıştır. Ancak bu farklılığın yönetimi konusunda kapalı medeniyet geleneğinden gelen başta Batı olmak üzere tüm medeniyetler hazırlıksız yakalanmıştır. Günümüzdeki çatışmaların çoğu, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, islamofobi ve azınlık hakları ihlalleri etkin bir farklılık yönetimi olmasından kaynaklanmaktadır.

Batı medeniyeti önce dıştan empoze edilen, sonra içeriden gönüllü olarak üstlenilen Batılılaşma politikaları sayesinde tüm dünya medeniyetlerini teslim almıştır. Bugün Çin, Hint, Japon, Afrika veya Latin Amerika medeniyetleri Batının kendilerine empoze ettiği iktisat, siyaset, bilim, aile hatta giyim ve yemek kültürünü büyük

Batı'ya alternatif bir medeniyet olma iddiası bugün sadece Müslümanlardan gelmektedir. Müslümanlar iktisat alanında faize karşı çıkararak adil bir ekonomik sistemi savunmaktadırlar. Giyim alanında tesettürü savunmaktadırlar. Yemek alanında da gene farklılık gösterip domuz eti yememektedirler.

ölçüde benimsemişlerdir. Bu medeniyetler artık Batı medeniyetine alternatif bir medeniyet olma iddiasına sahip değildirler.

Batı'ya alternatif bir medeniyet olma iddiası bugün sadece Müslümanlardan gelmektedir. Müslümanlar, iktisat alanında faize karşı çıkararak adil bir ekonomik sistemi savunmaktadırlar. Giyim alanında da tesettürü savunmaktadırlar.

Yemek alanında da gene farklılık gösterip domuz eti yememektedirler ve içki içmemektedirler. Evlilik öncesi ve evlilik dışı cinsel ilişkiyi haram kabul etmektedirler. Bütün bunlar, Müslümanların sabitelelerini muhafaza konusundaki gayretlerinden kaynaklanmaktadır. Hâlbuki diğer medeniyetler Batı medeniyeti karşısında sabitelelerini muhafaza edememişler ve yukarıda sözünü ettiğimiz konularda Batı kültürünü benimsemişlerdir.

Son iki yüzyıldır içeriden ve dışarıdan “Batılılaşma,” “modernleşme,” “ilerleme” gibi parlak isimler altında sarf edilen yoğun çabalara rağmen İslam medeniyetini yok etme çabaları başarısızlığa uğramıştır. Çin, Hint, Afrika ve Latin Amerika medeniyetlerini asimile edip yok etmede başarılı olan metotlar Müslümanlar üzerinde tam başarılı olamamıştır. Müslümanlar hiçbir zaman medeniyet iddialarını bırakmadılar. İslam hâlâ yaşayan ve Batı'ya alternatif olma iddiası taşıyan bir medeniyettir.

Ancak sabitesiz Batı medeniyetinin İslam medeniyetini asimile edip yok etme çabaları İslam medeniyetinin krize girmesine sebep olmuştur. Müslüman âlimler, düşünürler ve devlet adamları Tanzimat'tan bu yana Batı'nın bu saldırılarına karşı çok güçlü ve son derece başarılı cevaplar vermişlerdir. Bu gayretlere “gelenekli yenilikçilik” çabaları denebilir. Ahmet Cevdet Paşa'dan Ömer Nasuhi Bilmen'e, Namık Kemal'den Necip Fazıl'a, Ziya Paşa'dan Akif'e devam eden çizgide hem doğuyu hem Batı'yı iyi bilen ve gençliğe yeni dönemde rehberlik edip onları derinden etkileyen birçok âlim, yazar ve düşünür ortaya çıkmıştır.

İslam medeniyetinin krizi

Bugün İslam dünyasının meselesi, iktisadi, siyasi veya teknolojik değildir. İslam dünyasının meselesi, tek kelimeyle tanımlamak veya teşhis koymak gerekirse bir medeniyet meselesidir. İslam dünyasına baktığımızda gördüğümüz medeniyet krizinin doğurduğu sorunları şu yedi ana başlık altında sıralayabiliriz:

1. Fikri bağımlılık: Batılılaşma ve modernleşme Müslümanları Batı'ya fikren bağımlı hâle getirme projesi olarak yürütüldüğünden İslam medeniyeti fikir krizi içine girmiştir. Günümüzde İslami ilim ve düşünce geleneğini, İslam eğitim tarzını ve İslam düşünce metodu olan fihri, kelim ve tasavvufu terk eden Müslümanlar, özgün fikir üretmez hâle gelmişlerdir. Müslüman ülkelerde eğitim Batı

biliminin ve düşüncesinin tercüme ve pazarlamasından ibaret olup gençleri fikren Batı'ya bağımlı hâle getirmektedir. İslam medeniyetinin varlığını sürdürebilmesi, Müslüman aydınların Batı taklitçiliğinden kurtulup İslam düşünce geleneğini ihya etmelerine bağlıdır.

2. Siyasi bağımlılık: 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın yıkılması ile birlikte İslam coğrafyası emperyalizmin kontrolüne girmiş küçük sömürge devletleri hâline gelmiştir. Sömürgeciliğin sona ermesi ile (post-kolonyal dönem) yerel unsurlar, Batı'ya bağımlı yönetimler oluşturmuşlardır. Bu yüzden İslam dünyasındaki yönetimler, kendi toplumlarının çıkarlarını önleyecek siyasi bağımsızlık krizi yaşamaktadır. Bu kriz aşılardan İslam medeniyetinin ihyası imkânsızdır.

3. Bölünmüşlük (tefrika): İslam medeniyeti tüm Müslümanları bir ümmet olarak görüp aradaki farklılıkları bir zenginlik vesilesi olarak değerlendirdiği hâle günümüzde Müslümanlar, İslam medeniyetinin şemsiye kimliği etrafında uhuvvet kurmak yerine -çoğu zaman dış mihrakların kışkırtmasıyla- mezhepçilik, etnik-milliyetçilik, kabilecilik ve bölgecilik yaparak ihtilaf ve çatışmaya düşmektedirler. Milliyetçiliğin doğduğu yer olan Avrupa'da bile ulusal farklılıklar bir kenara bırakılarak AB sürecinde Avrupa milleti inşa yolunda ciddi mesafe alırken; Müslümanların kendilerini asırlarca bir arada tutan ümmet bilincinden uzaklaşıp ihtilafı düşmeleri, İslam medeniyetinin en önemli krizlerinden birini teşkil etmektedir.

4. İnsan hakları ihlalleri (zulüm): İslam medeniyeti, dinî ve huku-

ki olarak insan haklarının tüm dünyada öncüsü olduğu hâlde, günümüzde İslam dünyasında insan hakları krizi yaşanmakta olup Müslüman ülkeler, insan haklarının en fazla ihlal edildiği ülkeler arasındadır. İnsan hakları sorunları ve hukuk ihlalleri çözülmeden İslam medeniyetinin ihya olması ve Müslüman ülkelerin huzur içinde kalkınması mümkün değildir.

5. Gelir dağılımdaki adaletsizlik:

İslam dünyasında tüm dünyanın gözünden kaçmayan çok ciddi bir gelir dağılımı adaletsizliği krizi yaşanmaktadır. Bir tarafta petrol zengini ve yüz milyarlarca doları silahlara yatan ülkeler, diğer yandan fakirlik sıralamasında en alt sıralarda yer alan Müslüman ülkeler vardır. Ülkeler arası gelir dağılımında uçurum olduğu gibi birçok ülkede yolsuzluk vesaire gibi sebeplerden dolayı gelir dağılımı adaletli olmaktan çok uzaktır.

6. Batı taklitçiliği:

İslam dini Müslümanların kendi dinlerini bile taklit yoluyla benimsemesini onaylamaz. Bu yüzden taklidi imanı aşır tahkiki imana yükselmek her Müslüman için bir yükümlülüktür. İslam medeniyetinde eğitimin görevi de Müslümanları taklidi imandan tahkiki imana yükseltmektir. Kendi medeniyetini bile taklit yoluyla benimsemesi kabul edilmeyen Müslümanlar, bugün mimariden modaya her alanda Batı medeniyetini taklit ediyorlar. Müslümanlar hem İslam hem de Batı medeniyeti ile ilişkilerinde taklit yerine tahkiki koymadıkça İslam medeniyeti içinde bulunduğu krizden çıkamaz.

7. Sosyal amnezi (unutma hastalığı) ve toplumsal hafıza zincirinin

kopması: Bugün Müslümanların çoğu İslam medeniyet mirasından kopuktur. Hatta Müslüman aydınların çoğu, aldıkları eğitimin bir sonucu olarak Batı medeniyetini kendi medeniyetlerinden daha fazla tanımaktadır. Diğer yandan sefilik bidat bahanesiyle, modernistlik ise gericilik veya hurafecilik bahanesiyle İslam medeniyet mirasını aşağılamakta ve reddetmektedir. Bu iki akım (sefilik ve modernizm), redd-i miras etmeyi bir fazilet gibi göstererek gençlerin kendisiyle gurur duyacakları bir medeniyetten onları mahrum etmekte hatta onları medeniyetlerinin tarihlerinden utanır hâle getirmektedir. Bunun neticesinde benim sosyal amnezi (unutma hastalığı) diye tanımladığım bir sosyal hastalık ortaya çıkmaktadır ki bu İslam medeniyetinin önemli krizlerinden biridir. Sosyal amnezinin aşılması, kopan toplumsal hafıza zincirinin yeniden tamir edilmesi, Müslüman gençlerin kendilerinden önceki nesillerdeki âlimlerin, düşünürlerin ve sanatçıların mirasına yeniden gururla sahip çıkması ile mümkün olacaktır.

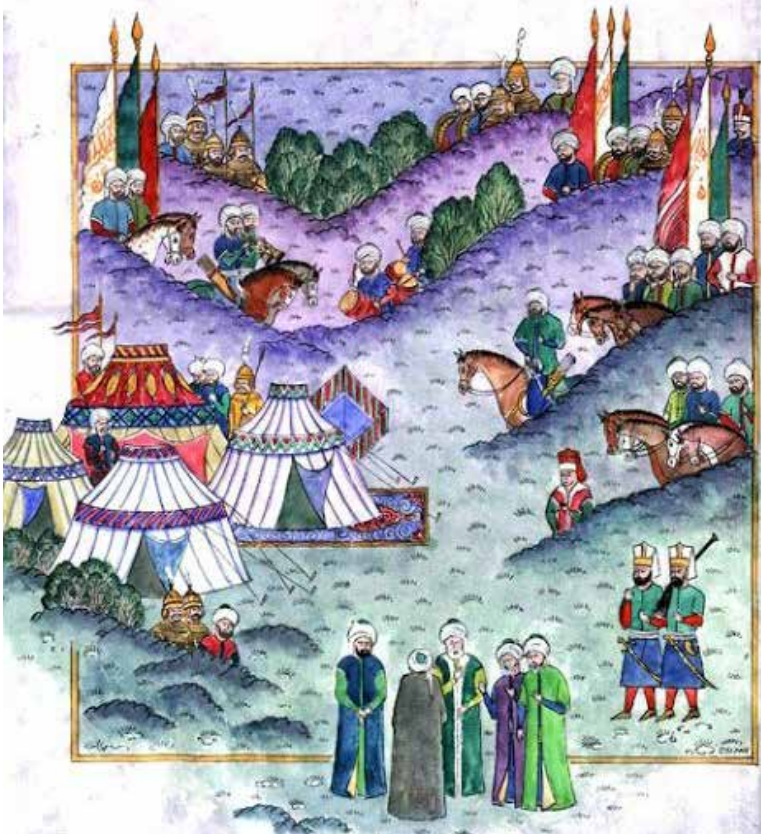
Açık medeniyet: Kızıl elmamız ve gelecek vizyonumuz

Medeniyetler krizlere girebilir ama bu aşılamaz bir durum değildir. Nitekim İslam medeniyeti, tarihinde birçok krizi başarıyla aşmıştır: Moğol İstilasası, Haçlı İstilasası, Latin İstilasası ve Endülüs'ün düşüşü. Bu krizler, o dönemin ilim ve devlet adamlarının öncülüğünde başarıyla aşılmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın mağlup olması ile Batı istilasası altına giren İslam medeniyeti, bu son krizi henüz aşamamıştır. Medeniyetler tarihinde bir iki asır çok uzun zaman değildir.

Bugün Müslümanların medeniyet iddialarından asla vazgeçmemeleri ve sabitelerini hâlâ savunmaları son derece ümit vericidir. İçinde bulunduğumuz krizi aşmamızın yolu tüm ümmetin ve özellikle Müslüman gençliğin önüne İslam medeniyetini yeniden "açık medeniyet" olarak ihya idealini bir kızıl elma veya bir gelecek vizyonu olarak sunmaktan geçmektedir. Burada açık medeniyetten maksudumuz, diğer medeniyetlere de varlık ve hayat hakkı tanıyan ve evrensel insan haklarını savunan bir medeniyet anlayışıdır. Açık medeniyet vizyonu, Batıcılık ve Sefilik gibi medeniyet tasfiyecisi, dışarıya kul olan, ötekini tamamen reddeden iki aşırı akım arasında itidalli ve dengeli bir medeniyet yaklaşımı sunmaktadır.

İslam medeniyetinin hâlen içinde bulunduğu krizden çıkması tüm dünya ve beşeriyet için son derece faydalı olacaktır. Çünkü yukarıda bahsettiğimiz gibi şu anda tüm beşeriyet sabitelerini kaybetmiş bir medeniyet krizi içindedir. Söz konusu bu küresel medeniyet krizinin aşılması İslam medeniyetinin mevcut krizden bir an önce çıkıp tüm beşeriyete yeniden rehberlik yapacak küresel bir rol oynamasına bağlıdır. Bunun yolu olarak yedi öneride bulunmak istiyorum.

1. Fikri bağımsızlık: Müslümanlar, ister İslam ister Batı taklitçiliği yerine tahkik yöntemini benimsemelidirler. İslam zaten taklitçiliği reddeder, tahkiki savunur. Eğitimin amacı artık öğrencilere Batı taklitçiliğini benimsetmek yerine fikren bağımsız öğrenciler yetiştirmek olmalıdır. Eğitim ve kültür politikamızın temelini fikri bağımsızlık ilkesini koymalıyız.

İslam medeniyeti, tarihinde birçok krizi başarıyla aşmıştır: Moğol İstilasası, Haçlı İstilasası, Latin İstilasası ve Endülüs'ün düşüşü. Bu krizler o dönemin ilim ve devlet adamlarının öncülüğünde başarıyla aşılmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın mağlup olması ile Batı istilasına altına giren İslam medeniyeti bu son krizi henüz aşamamıştır.

2. Âdemiyyet temelli evrensel yaklaşım: Âdemiyyet ilkesi üzerine kurulu olan İslam siyaset, ahlak ve hukuk düşüncesi sadece Müslümanların değil evrensel olarak tüm âdemilerin (insanların) haklarını savunur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) temellerini attığı bu anlayışın ahlak, siyaset ve hukuk alanında yeniden ihyası gerekmektedir. Müslümanlar sadece diğer Müslümanların değil din ve ırk ayrımı yapmaksızın -dinî bir vecibe olarak- tüm mazlumların haklarını savunmalıydılar. Hz. Peygamber (s.a.s.) ilişki içinde olduğu gayri-

müslimlerin dinlerini -batıl oldukları için ağır bir şekilde eleştirmesine rağmen- her zaman onların kul haklarına saygılı olmuştur. Fikrini ve inancını batıl gördüğü insanların haklarını bile koruma sünnetinin başta Ebu Hanife ve İbn Haldun olmak üzere mezhep imamlarımız ve âlimlerimiz tarafından fikhin ve hukukun temeli olarak benimsenmiştir. Bu evrenselci yaklaşımın yeniden ihyası gerekmektedir.

3. Savunma ve ret yerine alternatif sunma: Müslüman düşünürler şu anda Batı medeniyetini ve onun

uygulamalarını reddederek İslami değerleri savunmaya çalışmaktadırlar. Bundan daha ileri gidip ortada var olan sorunlara alternatif çözümler sunmak gerekmektedir.

4. Gelenekli yenilikçilik: Günümüzde Müslüman aydınlar arasında yaygın olan "yeniliğe kapalı muhafazakârlık" veya "geleneği toptan reddeden yenilikçilik" yerine itidal ve dengeyi temsil eden "gelenekli yenilikçilik" yaklaşımı benimsenmelidir.

5. Fütüvvet: Gençlerimiz arasında asırlardır Müslüman gençliğin ahlakını tebarüz ettirmiş olan fütüvvet anlayışını günümüze uyarlayarak ihya etmeliyiz.

6. Açık medeniyet: Gençlerimizin ve tüm ümmetin önüne bir kızıl elma olarak İslam'ı yeniden bir açık medeniyet olarak ihya idealini takdim etmeliyiz.

Birçok çağdaş Müslüman aydında şahit olduğumuz hâliyle İslam'ı kapalı bir medeniyet olarak algılamak, mevcut krizi daha da derinleştirmektedir. Onun yerine Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Osmanlı'nın çöküşüne kadar devam eden İslam açık medeniyet geleneğini ihya yolunu tutmalıyız. Açık medeniyet, değişmeyen sabiteleri olan ama değişime açık bir medeniyet anlayışıdır. Bu değişim rastgele değildir: Neyin sabit, neyin değişken olduğunu fıkıh belirler ve değişken olanların hangi süreçle değişeceğine fıkıh öncülük eder. Açık medeniyet anlayışı İslam medeniyetine ve ümmetine yeniden küresel bir rol oynama imkânı sağlayacak ve İslami bir açıdan tüm beşeriyetin sorunlarına çözümler sunmanın yolunu açacaktır. ■

İSLAM MEDENİYETİ: KRİZ VE ÇÖZÜM

Prof. Dr. Ömer TÜRKER | Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Son iki yüzyıldır Batı medeniyetinde kaydedilen gelişmeler, hem İslam medeniyetini hem de diğer medeniyetleri derin bir krize sürükledi. Müslümanlar, yüzyıllar boyunca dünyanın düşünen zihnini temsil ettiler. Basra, Bağdat, Buhara, Semerkant, Meraga, Kahire, İsfahan, Şiraz ve İstanbul gibi belirli yüzyıllarda ilim, düşünce ve siyaset merkezi hâline gelen İslam şehirleri, sadece Müslüman toplumlarının değil, aynı zamanda mamur dünyanın ilim ve düşünce merkezleriydi. Fakat XVI. yüzyıldan itibaren Batı'da baş gösteren gelişmeler, takip eden üç yüz yıl

içinde İslam dünyasındaki hikmeti de içselleştirerek bir kısmını işlevsiz hâle getirdi, bir kısmına ise duyulan güveni yok etti. Bin yıldır mamur dünyanın hâkim gücü olma vasfını yitirmek İslam dünyasını öylesine derinden etkiledi ki krizin sebeplerini tahlil etmek, zaman zaman krizin kendisini aşma çabasından daha önemli hâle geldi. İslam dünyası, iki yüz yıldır krizi tahlil etmekle meşgul olmasına ve ciddi çabalar da sarf etmesine rağmen umut ettiği gelişmeyi gösteremedi. Gerek İslam geleneğine gerekse modern düşünme tarzlarına birtakım eleştirel yaklaşımlar baş gösterse de Müslümanlar hâlâ

kurumlarını yenilemeyi başaramadı. Pekâlâ, kriz tam olarak neydi ki bunca çabaya rağmen sadece İslam medeniyeti mensupları değil, aynı zamanda Hint ve Çin gibi kadim toplumlar da özgün bir tavır geliştirmeyi başaramadılar? Krizin ne olduğunu her biri diğeriyle yakından ilişkili üç adımda tahlil etmek mümkündür.

Birincisi, bilgide bütünlük ve üstünlüğün yitirilmesidir. Bilgide üstünlüğün yitirilmesi, kolayca anlaşılır görünse de gerçekte epeyce zor anlaşılabilir bir durumdur. Bilgide üstünlükten kasıt, insanın bilgisine konu olan şeylere ilişkin

açıklayıcı ve inşa edici teorileri üretebilmek, böylece teşhis etme, isim verme, tanımlama ve müeyyide uygulama hakkını elinde tutmak demektir. Kuşkusuz bilgiye üstünlüğün kaybedilmesi, üç yüzyıla yayılan uzun bir süreçtir. Üstünlüğün önce, akli bilimlerde yitirildiğini, ardından İslam medeniyetinde ortaya çıkan gelişen ve Müslümanlara özgü olan dinî disiplinlerle de ilişkili bir boyuta geldiğini belirtmek gerekir.

Bilindiği gibi İslam düşünce geleceğinde ilimler akli ve nakli olmak üzere iki gruba ayrılır. Nakli ilimler, İslam naslarından hareketle varlığı, insanı ve toplumu anlamaya çalışan hadis, tefsir, fıkıh ve kelam gibi dinî ilimler ile bu ilimlerde araç, yardımcı ve yöntem işlevi gören sarf, nahiv, belagat ve fıkıh usulü gibi ilimlerdir. Bu ilimler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dar-ı bekâya irtihalinden sonra Müslümanların Müslüman olarak var olabilmek için Kur'an ve sünneti anlama, yorumlama ve tatbik etme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple de bu ilimlerin bütün evreleri bizzat İslam medeniyetinde takip edilebilir. Fakat Müslümanlar kısa süre için o dönemin mamur dünyasının belli başlı merkezlerine hâkim olmuşlardır. Bir ayrıntı ıskalanırsa Müslümanların nasıl olup da çok kısa bir sürede Endülüsten Çin'e uzanan medeni havzalara hâkimiyet kurduğu anlaşılabilir. Bu ayrıntıyı tarihçi Hodgson şöyle ifade eder: "Kur'an'da Müslümanlar 'insanlar için ortaya çıkarılmış, iyiliği emreden, kötülükten alkoyan, Allah'a inanan en hayırlı ümmet' olduklarına temin edilirler. Samimi insanlar bu haberi tüm dünya tarihini ona uygun bir şekilde biçim-

lendirmeye çalışacak kadar ciddiye almışlardır." (Hodgson, İslam'ın Serüveni, çev. İhsan Durdu, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995, I, 2.) Diğer deyişle Müslümanlar, kendilerinde diğer insanlara ulaştırılması gereken bir hakikat bulunduğuna ve bu hakikatin yeryüzündeki her şeyden daha önemli ve öncelikli olduğuna inanmışlardır. Hiç kuşkusuz bu inanç, Müslümanlara büyük bir özgüven verdiği gibi psikolojik bir üstünlük de sağlamıştır. Bu sebeple söz konusu yayılma süreci, bir yandan dinî ilimlerin kurulması ve geliştirilmesine, diğer yandan da insanlığın kadim kültürleri ve medeni kazanımlarının Müslüman toplumun kazanımları arasına dâhil edilmesine imkân vermiştir. Kısa süre içinde Arapça bir bilim diline dönüştürülmüş, kadim milletlerden intikal eden ilmi özellikle hicri III. yüzyılda sistemli olarak Arapçaya çevrilerek İslam medeniyetine mâl edilmiştir. Kadim medeniyetlerden intikal eden ilmî miras, dünyada kültürel hâkimiyeti elinde tutan her medeniyetin katkı sağlayıp bir sonraki hâkim medeniyete devrettiği ilimler bütününe tekabül eder. Bu nedenle söz konusu mirasa akli ilimler denilmiştir. İşte Müslümanlar dinî ve akli ilimleri kurumsallaştırmışlar ve hem bilgiye ulaşmanın yöntemlerini vazetmişler hem de araştırma konuları hakkında daha önce ileri sürülmeyen açıklama ve teoriler geliştirmişlerdir. Bütün bunları da sürdürmeye elverişli bir toplumsal düzen inşa etmişlerdir. İslam'ın özellikle III ve IV. yüzyılları (M. X-XI. yüzyıllar) ile altıncı, yedinci ve sekizinci yüzyılları (M. XII-XIV. yüzyıllar) hem dinî hem de akli ilimler alanında büyük fikrî hamlelerin yapıldığı yüzyıllara te-

kabül eder. Genel olarak hicri III ve IV. yüzyıllar, İslam'ın diğer medeniyetlerden intikal eden bilimsel birikimi aşma ve bilimlere geleneğini yeniden inşa etme ve yorumlama evresine tekabül ederken hicri VI ila VIII. yüzyıllar İslam'ın kendi altı yüzyıllık birikimi yenileme, yeniden yorumlama ve aşma çabası olarak değerlendirilebilir.

Fakat miladi XVI. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da yaşanan birtakım gelişmeler, XVIII. yüzyıl sonuna gelindiğinde tartışmaya hacet bırakmayacak şekilde bilimsel üstünlüğün Batı medeniyetine geçmesiyle neticelendi. Müslümanlar bilimsel üstünlüğü ellerinde bulundurduğunda yeni yöntemler, yeni metafizik, farklı bir iktisadi ve siyasi düzen kurmuşlar ve dünyanın geri kalanını o zamana dek tarihte benzeri görülmemiş bir şekilde etkilemişlerdi. Benzer şekilde Batı medeniyetinde de dil bilim, tarih, mantık, matematik, fizik, metafizik, ahlak, iktisat ve siyaset alanlarında yeni iddialar, teoriler ve uygulamalar ortaya çıktı ve Müslümanlar da dâhil kürenin geri kalanını bir daha eski düzenin aynıyla tekrarı mümkün olmayacak şekilde etkiledi.

Bu üstünlük ve etkinin temelinde bilimlerin yöntem ve kabullerinde gerçekleşen büyük değişimin bulunduğu söylenebilir. Zira Batı'nın yeni bilimsel yönelişiyle birlikte fizik, dünyanın tarihte görülen açıklama tarzlarından köklü bir şekilde farklılaşan bir açıklamasının yapılmasıdır. Yeni yöneliş, matematiğin merkeze alınarak doğal nesnelerin matematiksel açıklamasının yapılması olarak özetlenebilir. Bu durum, hem sürekli değişen şeylerin bilimsel bilgisini elde etmeye hem

doğal nesnelere farklı açılardan incelenmesine imkân vermiştir. Dahası, XIX. yüzyıl sonuna gelindiğinde bilim ve bilimsel bilgi anlayışını kökten değiştirmiş, klasik bilimlere geleneğindeki kesinliğin yerine “elverişlilik ve kullanışlılığı” koymuştur. Ayrıca sanayi devrimi, bilimsel bilginin maddi hayatı köklü bir şekilde dönüştürmesine imkân verecek bir teknolojik üretim süreci başlatmıştır. Teknoloji bir yandan özel hayattan toplu ulaşım ve haberleşmeye kadar hayatı kolaylaştırmakta, diğer yandan da devletlerarası münasebetlerin temelinde bulunan askerî gücü şekillendirdiğinden hiçbir toplumun bigâne kalamayacağı bir etki alanı oluşturmuştur.

İkincisi, bilgide bütünlük ve üstünlüğün yitirilmesinin sonucu olarak, siyasi ve ahlaki düzenin temel kavram ve değerlerinin değişimidir. Batılı düşünürler, sadece fizik ve matematik bilimlerin değil, aynı zamanda insan ve topluma ilişkin bilimlerin de temel varsayımlarını ve açıklama güçlerini yeniden ele aldılar. Gerçekten fizik ve matematik araştırmalardaki devasa çabayı andıracak şekilde insan ve topluma ilişkin araştırmalar da yeni bir bilimler külliyyatını ortaya çıkardı. Klasik çağlarda Kilise'nin yaptığı insani olanı açıklama, anlamlandırma ve değerlendirme işlevini, sosyoloji ve antropoloji gibi beşerî bilimlere devraldı.

Bu durum, ferdi ve siyasi idealleri de yeniden tayin ve tariflenmeye neticelendi. İslam geleneğinde siyasi düzenin temel kavramı adalet iken Batı XIX. yüzyılın başında bunu özgürlük ve eşitlikle değiştirmiştir. İslam düşünürleri özgürlük ve eşitlik kavramlarını siyasi ve ahlaki

olarak adaletin altına yerleştiriyorlardı. Ama Batı siyaset düşüncesi özgürlük ve eşitlik kavramlarını merkeze alarak ahlaki ve siyasi adaleti yeniden tanımladı. İslam geleneğinde rejimin biçiminden ziyade yönetimin hukuka uygunluğu esas alınmıyordu. Her ne kadar adalet idealine en uygun rejimin hilafet olduğu başlangıçta teorik olarak dile getirilse de İslam coğrafyasında pek çok devletin ortaya çıkması ve eski dünyanın güvenli rejimi olan hanedanlıkların yayılmasıyla Müslümanlar siyaset teorisini tadil ederek hilafetin yerine selamet, ehlihâl ve akdin yerine ise ehliyet şartını koydular. Ama Batı siyasi düzeninde özgürlük ve eşitlik ideallerine en uygun rejimin demokrasi olduğu düşüncesi, eskilerin deyimiyle kazıyye-i bedihe hâline getirilerek klasik siyasi rejimlerin yerini demokrasi aldı.

Üçüncüsü ise yine birincinin sonucu ve ikinciyle ilişkili olarak ortaya çıkmıştır: İktisadi düzenin değişmesi. Batı medeniyeti özgürlük ve eşitlik değerlerini dikkate alarak iktisadi hayatın dinamiklerini de yeniden tanımlayarak liberalizm ile sosyalizm uçları arasına sıralanan ve finans sistemiyle bütün dünyaya hâkim olan bir iktisadi düzen oluşturdu. Bir yanda “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganında özetlenen liberalizm, özgürlük ve eşitlik idealini bireylerin iktisadi istiklalini sonuna kadar desteklemek ve devletin hâkimiyet alanını olabildiğince küçültmek suretiyle ideal bir iktisadi düzen oluşturulabileceğini iddia etti. Öte yandan özgürlük ve eşitlik ideallerinin olabildiğince bireysel inisiyatifleri azaltan ve kamu hâkimiyetini genişleten bir iktisadi düzende

sağlanabileceğini iddia eden sosyalizm, devletin merkezde olduğu bir iktisadi hayat önerdi. İşin ilginç tarafı, bu görüşlerin kendileri ve ara formalarının neredeyse tamamı, dünyanın büyük devletlerinde uygulama ve sınanma imkânı buldu. Fakat sınanmanın sonucu her ne olursa Batı medeniyeti, bilimler, siyaset ve iktisat arasında uyumlu bir ilişki tesis etmeyi başardı.

Hâkimiyetin en önemli göstergelerinden biri, sapmaları, istisnaları ve aykırı tutumları belirleme özelliğidir. XX. yüzyıla gelindiğinde Batı'nın siyasi ve iktisadi hâkimiyetine direnmek, sadece yeni dünya düzenine başkaldırmak değil, aynı zamanda dünyanın geldiği son durumun yani çağdaşlığın gerisinde kalma, insanlığın medeni kazanımlarından kendi toplumunu mahrum etme olarak değerlendirildi. XIX. yüzyılda Batı'nın ilmî, iktisadi ve siyasi üstünlüğü, tartışmasız bir şekilde dünyanın geri kalanında kabul edilmişti. XX. yüzyılda ise Batı'ya bigâne kalmanın yahut yeni bilimsel gelişmelere ayak uyduramamanın siyasi ve iktisadi bedelleri ağır oldu. Fakat kriz bu kadarla da kalmadı. Batılı tarihçi ve toplumbilimciler, İslam medeniyeti tarihini de yeniden inşa etmeyi denediler. Özellikle çağdaş yöntemlerle İslam medeniyetinin kaynak hiyerarşisine ilişkin kabulleri, dinî ilimler geleneğinde oluşmuş yöntemleri ve İslam'ın tarih anlatısını eleştirel bir okumaya tabi tuttular. Zaten Batı'da özellikle Kant sonrası gelişen felsefe akımları, kelam, tasavvuf ve metafizik gibi İslam geleneğinin varlığını bütününe ilişkin araştırma yapan disiplinlerinin bilimsel iddialarını önemli ölçüde zedelemiş ve pek

çok aydın için savunulamaz hâle getirmişti. Oryantalist çalışmalar, özgüven zedelenmesini doğrudan İslam'ın kaynaklarına, dinî ilimlerin yöntemlerine ve okuma biçimlerine de taşıyarak İslam geleneğinin krizini daha da derinleştirdi. Bilhassa oryantalist çalışmaların, İslam dünyasında hem eleştirilerin benimsenmesi hem de savunmacı tavırlara yol açması anlamında derin etkiler bıraktığını belirtmek gerekir. Krizin diğer boyutlarıyla birlikte eleştirilerin benimsenmesi, Müslümanlarda kendi tarihlerine karşı bir ilgisizlik ve güvensizlik oluşturmuştur. Savunmacı tavırlar ise bir yandan krizin sebeplerini doğru tahlil etmenin önünde bir engel oluşturmuş, diğer yandan da İslam kaynaklarına yönelik bir ilgiyi beslemiştir. Nitekim çağdaş dönemde Müslüman âlim ve aydınlar arasında tefsir ve hadis tarihi çalışmalarına yoğun ilgi duyulmasının temel sebeplerinden biri budur.

İslam medeniyetinin XVIII. yüzyılda fark edilen ama XIX. yüzyılda bütün boyutlarıyla hissedilen krizi, süreç içinde İslam toplumlarında bölünmüş zihinlerin ve kimliklerin oluşmasına yol açmıştır. Zira Batı medeniyeti klasik dünyanın kesinliği kabul edilen bilgilerini tersyüz ettiği gibi insanların çoğunluğu tarafından kabul edilen meşhur bilgileri de değiştirmiştir. Değişim maddi ve manevi hayatın bütününe sirayet ederek bütün dönemlerde geçerliliği kabul edilen metafizik ve ahlaki yargıları sorunlu hâle getirmiştir. Diğer tüm medeni havzalarda olduğu gibi İslam medeniyeti de derin bir krize sürüklenmiştir.

Her ne kadar Müslümanlar olarak yaşadığımız krizin sebeplerinden

ziyade sonuçları üzerine yoğunlaşıyor olsak da hem sorunu doğru tespit etmemiz hem de doğru sorular sorabilmemiz için krizin ne olduğunu olanca açıklığıyla ifade etmemiz gerekir. İslam dünyasının krizi, kelimenin tam anlamıyla bilgide bütünlüğün ve üstünlüğün yitirilmesidir. Bu sebeple teknoloji transferleriyle yahut beşerî bilimlerin verilerini aktarmakla krizin üstesinden gelinemeyeceği açıktır. XIX. yüzyılın başından beri İslam dünyasında bilhassa Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde önemli dönüşümlerin gerçekleştirildiği söylenmelidir. En özlü ifadeyle hayatın tüm alanlarında ciddi kurumsal değişiklikler yapılmıştır. Rejim ve devlet yapısı, anayasal kurumlar, eğitim kurumları, toplumsal alışkanlıklar gibi bir çırpıda sayılması güç olan pek çok geleneksel değer, kurum ve uygulama, yerini Batılı değer, kurum ve uygulamalara bırakmıştır. Fakat bütün bu çaba ve değişikliklere rağmen hâlâ dünyada cari olan bilgi seviyesine ulaşamamış ve özgün bir tavır geliştirilememiştir. Bunun en temel sebebi, başta üniversiteler olmak üzere eğitim kurumlarının bilgide bütünlüğü ve bilginin çağdaş dönemde geldiği seviyeyi temsil edecek şekilde yapılandırılmamış olmasıdır. Bu bağlamda bütünlüğün iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, fizik ve matematik bilimler alanındaki çağdaş bilgi hacmine tekabül eder. İkincisi ise beşerî bilimler alanındaki bilgi hacmine tekabül eder. Fiziksel ve matematiksel varlık alanında yapılması gereken İslam medeniyetinin fizik ve matematik bilimler mirasının ortaya çıkarılması ve İslam'ın bu alanda insanlık tarihine katkısının tebellür ettirilmesidir. Bu, modern

bilim ve teknolojinin caydırıcı gücü dikkate alındığında nispeten önemsiz görünse de Müslümanların özbilinci ve tarihî şuurunu yeniden inşa etmek için elzemdir. Beşerî bilimler alanı ise fizik ve matematik bilimlerden köklü bir şekilde farklılaşır. Zira insan diğer nesnelere farklı olarak tarihinden bağımsız anlaşılamayacağı gibi herhangi bir toplum da tarihinden bağı koparıldığında özgünlüğünü koruyamaz. Batı'da insani varlık alanıyla ilgili olarak üretilen bilimsel verilerin, kendi medenî geçmişimizle ilişkisi kurulmadığı takdirde özgün bir yeniden üretim konusu olması mümkün görünmemektedir. Ayrıca klasik İslam mirasının hâlâ modern olanın en güçlü alternatifi olarak değerlendirilebileceğini ve farklı okuma ve yorumlara aday olduğunu fark etmenin başka bir yolu yoktur. Oysa İslam medeniyeti birikimi, Türkiye'de hâlâ önemli ölçüde ilahiyat fakültelerine sıkıştırılmış vaziyettedir. Çünkü hâlâ İslam düşünce gelenekleriyle yüksek seviyede irtibatın ilahiyat fakültelerinden başka bir zemini bulunmamaktadır. Bu sorunun çözülmesi devlet imkânlarını kullanarak gelişme imkânlarına sahip olan üniversitelerin yeniden yapılandırılması gerekir. Dinî ilimler alanında ise klasik döneme ait teorilerin belirginleştirilmesi ve bilgiye ulaştıran yöntemlerin gücü ve zaaflarının eleştirel bir gözle ortaya konulması gerekir. Ancak böylesi bir çabayla neyin gerçek sorun neyin uygulama eksikliğinden ve tercih hatasından kaynaklanan mevzî sorun olduğunu kavrayabiliriz. Sorunun tüm açıklığıyla görünmediği yerde ise çözümden bahsedilemez. ■

UYGARLIĞIN BUNALIMI VE İSLAM MEDENİYETİNİN VARLIĞA ÇIKIŞI

Lütfi BERGEN

Uygurlik" ve "Medeniyet" kavramlarını birbirinden tefrik ederek ele almak yeni bir düşünsel çerçevenin (paradigmanın) geliştirilmeye çalışıldığını ima eder/etmelidir. Geçmişte kimi aydınlar "tek dişli medeniyet" kavramlaştırması yapmış, kimi aydınlar da "muasır medeniyet seviyesi"ni ulaşılması gereken bir ekonomik, toplumsal durum say-

mıştır. Müslüman Doğu'nun Batı karşısında "geri kalmışlığı"ni aşmak entelektüel faaliyetin temel konuları içinde yer almıştır. Fakat Hz. Âdem'den beri adı İslam olan din, tarihin bazı dönemlerinde tek başına yaşayan hanif-muvahhit kişilerin inancı olmuş, toplumsallaşma imkânı bulamamıştır. Demek ki din olarak İslam'ın "geri kalmışlık" meselesi bulunmamaktadır.

"Batı Uygarlığı" ile "İslam Medeniyeti" kavramlaştırması yapılmalı ve Batı'nın "hadarî umran" durumuna isim verilirken "Batı Medeniyeti" şeklinde adlandırmalardan kaçınılmalıdır. Yanlış bir yöneliş olarak "medeniyet" kavramı Batı'ya da izafe edilerek kullanılmakta, Müslüman toplumların iktisadi-toplumsal örgütlenişi olan hadarî umran ise "uygarlık-civilisation" kavramıyla tanımlanmaktadır. Kavram-

ların tefrik edilmemesiyle ortaya çıkan muğlaklık/kapalılık tarihi izah edememekte ve İslam toplumunun hangi esaslardan hareketle şekilleneceği/teşkilatlanacağı hususunda bocalamasına sebebiyet vermektedir.

Bu muğlaklığı/kapalılığı aşmak üzere, Müslümanların inşa ettiği iktisadi-içtimai teşkilatlanmaları ifade eden hadarî umran'a "medeniyet", Müslüman olmayan toplumların inşa ettiği iktisadi-içtimai hadaretlere (umranlara) ise "uygarlık" demektediriz.

Sadece Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e değin gelen İslam dininin peygamberlerinin kurduğu iktisadi-sosyal organizasyonlara "medeniyet" demek gerekmektedir, vahiyle bildirilen esaslara aykırı ekonomik-toplumsal organizasyonlar ise "uygarlık-civilisation" adıyla anılmalıdır.

Müslümanların da "civilisation/uygarlık kurduğu" ifade edilerek "medeniyet" ile "uygarlık" kavramlarının birbirinin yerine kullanılması Müslüman düşüncenin kriz hâlidir. Az sonra izah edeceğimiz gerekçeler nedeniyle, "Mısır Medeniyeti", "Hint Medeniyeti", "Çin Medeniyeti" şeklinde yapılan kavramlaştırmalar ve Müslüman olmayan toplumların umranına "medeniyet" adının verilmesi makul sayılmamalıdır. Burada soru şudur: Eğer Hz. Musa'nın gönderildiği Mısır, bir "medeniyet" ise niçin bu toplum peygamberini reddetmiştir? Bu soru, Hz. Yusuf'un yine aynı Mısır'da ahlak değerleriyle bir "medeniyet" kurduğu fikrinden hareket etmektedir. Buna göre, Hz. Yusuf'un gönderildiği toplum ekseninde "medeniyet" kavramı

sadece ahlak değerleriyle hareket eden iktisadi/sosyal örgütlenmeler için kullanılabilir.

Medeniyet-Uygarlık/civilisation kavramlarının birbirinin yerine kullanılmasına ilişkin yaklaşımlardan biri Toynbee tarafından tarihte yirmi altı kadar "medeniyet" in zuhur ettiği ifadesiyle savunulmaktadır. Toynbee, Türkçeye "medeniyet" olarak çevrilen "civilisation" kavramını "İçinde bütün insanlığın, herkesi kapsayan tek bir ailenin üyeleri olarak tam bir uyum içinde yaşayabilecekleri bir toplum durumunu yaratmak için giriştikleri çaba." olarak tanımlamıştır. (Toynbee, 1975: 46.) Toynbee, Bagby'nin "Uygarlık (Civilisation) kelimesinin etimolojisinden ipucu almamız gerekir. Uygarlık, kültürün kentlerde bulunan çeşidi olarak tanımlanmalıdır." görüşünü nakletmektedir. Ancak bu tanımın işaret ettiği "şehirleşme devrimi" Toynbee'ye göre uygarlığı anlamak bakımından eksiktir. Zira şehirsiz olduğu hâlde uygarlaşma sürecine girmiş toplumlar vardır. Yazara göre yiyecek üretimi ve teknolojik ilerleme de uygarlığın doğuşunu açıklamaya yetmemektedir. Bu nedenle Whitehead'ı izleyerek uygarlığın manevi terimlerle tanımlanabileceğini, her uygarlığın temelinde vahiyle varılmış bir görünüm (vision) olduğunu ileri sürmektedir. (Toynbee, 1975: 45-46.) Toynbee'nin bu argümanı Batı, Çin, Hint, Mısır gibi uygarlıkların peygamberlerini reddetmeleri nedeniyle anlamsızdır.

Enes Kabakçı, Toynbee'nin teorisini "Medeniyetin büyümesi yalnızca teknolojik ilerlemeden ve toplumun fiziki çevre üzerinde gitgide artan egemenliğinden de ileri

gelmemektedir. Çünkü teknik ilerlediği hâlde duraklamış toplumlar bulunmaktadır. Medeniyet, içinde bütün insanlığın herkesi kapsayan tek bir ailenin üyeleri gibi tam bir uyum hâlinde yaşayabileceği bir toplum durumu teşkil etme çabasıdır. Bu süreçte dinin hayati bir önemi vardır. Bir medeniyetin varlığını sürdürebilmesi, dinle ilişkisinin zayıflamasına bağlıdır. Bu süreçte dinin hayati bir önemi vardır." şeklinde izah eder. (Kabakçı, 2012: 272-273.)

Toynbee'nin bu yaklaşımı ilk bakışta makul ise de üç gerekçeyle kabul edilebilir değildir: **1)** Toynbee, civilisation kelimesinin etimolojik anlamına vurgu yapmıştır. "Civil" kelimesinden türetilmiş olan bu kavram "şehir devleti"ni ifade etmekteyse de fert bazında "pagan vatandaşlık düzeni"ni işaret etmektedir. Kavramın bu anlamı Osmanlı ve Endülüs gibi "hadarî umran"ların "civilisation" olarak kavranmasına izin vermemektedir. Diğer taraftan Roma'nın Hz. İsa'yı (Hristiyanlığı) kabul etmesi MS 325'te İznik Konsülü ile gerçekleşmiştir. Hristiyanlığın Hz. İsa'ya gelen vahyin tahrif edilerek resmî din hâline gelmesi uygarlığın "pagan vatandaşlık" tasavvurunun muhafaza edildiğini göstermektedir; **2)** Peygamberler tarih boyunca uygarlıklarla karşıtlık içinde görünmektedir. Hz. Nuh'un, Hz. İbrahim'in, Hz. Lut'un, Hz. Musa'nın, Hz. İsa'nın Kur'an'da anlatılan kıssaları, uygarlık/civilisation kavramının işaret ettiği siyasal/ekonomik/toplumsal örgütlenmenin vahiyle/dinle çatıştığını göstermektedir. Hatta giderek bu uygarlıkların peygamberlerin irşat ve tebliğlerine dirençleri nedeniyle varlıklarını kaybettikleri de söylenebilecektir. Nitekim Nuh'un gön-

derildiği kavim tufana yakalanmış, Lut'un gönderildiği kavim helak edilmiş, Musa'nın gönderildiği kavmin ileri gelenleri nehirden boğulmuştur. Zikri geçen peygamberler kavimleriyle savaşa dahi girmemiştir; **3)** Hz. Peygamber'in "Medine"de gerçekleştirdiği "şehir-devlet" sisteminin "civilisation" kavramıyla karşılanması kavramın etimolojisiyle bağdaşmamaktadır. "Medeniyet", "deyn-borç-din" demek olduğu hâlde "civilisation", "vatandaşlık" veya "kent'in yasalarına mutlak bağlılık" demektir. Kentin yasalarını sadece asli vatandaş sayılan "baba-pater familias" statüsündeki kişiler meclis çalışmalarıyla yapmaktadır. Civilisation-devletler, "pater familias" denilen "aile babaları"nın kendi aile fertlerini (eş ve çocuklarını) öldürme veya köle olarak satma haklarını da içeren bir vatandaşlık ve "aile krallığı" modeliyle yönetilmektedir. "Pater familias" denilen "baba"lar, kendi akrabalarını ve aile fertlerini dahi köleleştirmektedir. Bu devletler komşu yahut uzak devletlerin ürettiği mal ve gıdalara el koymak ve sömürüyü küreye yaymak için savaş makinesini kullanmaktadır. Oysa örneğin Hz. Yusuf'un Mısır'da tam yetkili olarak sosyoekonomik kararlar aldığı ve Mısır'ın bolluk zamanında biriktirdiği gıdaları kıtlık zamanında insanlığın hizmetine açtığı görülmektedir. Hz. Yusuf'un "medeniyet tasavvuru" elindeki maddi üstünlüğe rağmen insanlığa sömürgeci siyaset gütmemiştir. Zülkarneyn de iki dağın arasını madenle kapatacak teknolojik bilgisine rağmen Yecüc-Mecüc kavimleriyle savaşmamış "salih toplum" inşasını esas almıştır. Hz. Nuh'un teknolojisi (gemi inşası) bir savaş makinesine dönmemiştir. Batılı civilisation hareketi, teknolojik bilgiyi elde eder

etmez Batı'nın çıkarı için dünya milletlerine katliam/soykırım/zorunlu göç/tecavüz gibi pratiklerle ortaya çıkmıştır. Batı, bu eylemlerini gündeme getirirken din (Hristiyanlık) da gerek teolojik gerekse teşkilatlanma olarak Batı dışına zorla kabul ettirilmiştir.

Anlaşılabileceği üzere "civilisation" kavramından hareket eden "ileri" toplumlarda din, sömürgecilik faaliyeti için araçlaşmaktadır. Bu hâliyle civic (uygar) toplumlarda inanç/din, kulun kulu istismarını temin eden bir işlev kazanmaktadır. Batı'nın 1492 öncesinde Doğu'ya yönelik ilgisi "hakikatin taşınması" olmamış, yağma için Haçlı Seferleri olarak şekillenmiştir. Batı, 1492 sonrasında Osmanlı havzasına giremediğinden "küresel dünya"ya açılmış ve dine bu kez sömürgeciliğin keşif kolu olarak konum kazandırmıştır. Civilisation (uygarlaştırma) hareketi Batı'nın bütün tarihinde gerek antik Yunan-Helen köklerinde gerekse 1492 sonrası tarihinde ortaya çıkmış, sistematize edilmiş ve her dönemde Doğu'nun maddi ve manevi değerlerini yağma amacı taşımıştır.

Müslümanların bağlandığı "Medeniyet" tasavvurunda ise böyle bir sapma görünmemektedir. Ne Arap-İslam modeli olarak Endülüste ne de Türk-İslam modeli olarak Osmanlı havzasında "medeniyet", sömürgecilik, dünya toplumlarını, sivil halkı köleleştirme, kitlesel soykırım, kıtalararası insan sevkiyatı (zorunlu göçe tabi tutma), kadınlara tecavüz, zorla din değiştirtme gibi uygulamalarla ortaya çıkmamıştır. Müslümanların "fetih" hareketi Avrupa'ya iki koldan (Endülüs ve Anadolu-Balkanlar) giriş yapmış ve ilk iş ola-

rak getirdiği ekonomik ilkelerle Kral-Kilise-Toprak Soylusu üçlüsünün halk üzerinde egemen olan istismar sistemini tasfiye etmiştir.

Ataullah Bogdan Kopanski, Türklerin Balkan ülkelerine girmeleriyle Balkan Hristiyanlarının kitleler halinde ve yoğun bir şekilde İslam'a yöneldiğini ifade etmektedir. Yazara göre İslam, birbiriyle sürekli savaş hâlindeki Hristiyan gruplara yapıcı bir teolojik alternatif sunmuştur. İslam; Slav, Arnavut, Rum ve Pomak (Bulgar) toplulukları ümmet şuuruyla birleştirerek Balkan kültür tarihini kökten değişime uğratmıştır. Kopanski, bu ihtida tecrübesinin Müslümanların misyoner faaliyetleri neticesi olmadığını da kaydetmektedir.

Peki, bu durumda ihtidanın sebebi ne olabilir? Kopanski, Türklerin hâkim olduğu bölgelerde yeni Müslüman olan Rum, Sırp, Boşnak, Bulgar ve Arnavutların yönetici kılındığına işaret etmektedir. Bu nedenle Balkanlar'da halklar, "Osmanlı fatihlerini, Frank ve Venediklilerin zorba ve zalim idaresinden kurtaran kişiler olarak gördüler. Her türlü şart altında Türkler, zındık Katoliklere tercih edilecekti." Kopanski, Slav yanlısı Rus tarihçisi N. M. Karamsin'in Constantinople'un Türkler tarafından fethini şöyle izah etmektedir: "İmparator Konstantin ve onun ataları, memurlarının halka zulmetmesine göz yumdular. Mahkemelerinde adalet yoktu ve gönülleri de merhametten yoksundu. Hâkimler servetlerini masum insanların kan ve gözyaşı üzerine kurdular. Rum askerler elbiselerinin azametiyle övünüyorlardı. Sonunda Allah, bu aşağılık idarecileri cezalandırdı ve Muhammed'i gönderdi. O'nun askerleri (Osmanlılar)

adaletten ayrılmadı ve hâkimleri emanete asla hıyanet etmedi.” (Ataullah Bogdan Kopanski, Balkanlarda Osmanlı Barışı ve Batı Meselesi, TDV Yayınları, 2000, s. 40.)

Benzeri bir olgu Endülüs'te de görülmüştür. Endülüs'ün fethinden önce İspanya toplumu sosyal statü bakımından “imtiyazlılar”, “hürler”, “köleler” olarak üç tabakaya ayrılmış durumdadır. Bu tabakalar arasında geçiş kısıtlanmakta, asilzade tabakasında yer alan imtiyazlıların çocukları “soylu”, köle kılınanların çocukları da “köle” yapılmaktaydı. Endülüs'ün fethiyle bu statüler tasfiye edilerek toplumda kölelik tabakasına son verilmiştir (Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları 1, TDV Yayınları, 1994, s. 33.) Kölelerin azat edilerek kabiliyetleri nispetinde ordu komutanlığı, kâtiplik, vezirlik gibi devlet işlerinde istihdam edilmeleri, üst mevkilere çıkabilmeleri sağlanmıştır. 713 senesinde Müslüman komutan Abdülaziz b. Musa ile İspanyol idareci Teodomiro arasındaki anlaşma Müslümanların fetih hareketinin Batı'nın sömürgeci işgallerinden farkını ortaya koymaktadır:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Abdülaziz'den Teodomiro'ya. Teodomiro barışı kabul etmiş, karşılığında kendisine Allah'ın ahdi ve zimmeti verilmiştir. Üzerinde ittifak edilen şartlara uydukları sürece, onun ve onun idaresi altındaki herhangi bir Hristiyan'ın malına dokunulmayacak; kendileri, çocukları ve kadınları öldürülmeyecek, esir edilmeyecek; dinlerini yaşama hususunda herhangi bir engelle karşılaşmayacaklar, kiliselerine dokunulmayacaktır.” (Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları 1, TDV Yayınları, 1994, s. 35.)

İspanyol araştırmacı İsidro de las Cagigas, “Sekiz asırlık İslam hâkimiyeti boyunca Endülüs'te gayrimüslimlerin dinî statüsünü anlamak için bu anlaşmaya bakmak yeterlidir.” diyen İspanyol tarihçisi F. Simonet, kilisenin İslam hâkimiyeti altındaki faaliyetini “Hristiyanlığın çiçek açması” olarak değerlendirmek zorunda kalmıştır. Müslümanların fetih

Uygarlığın bunalımı, bütün dünyanın Batı tipi hayat tarzına doğru itilişi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. “Uygarlık” teknolojik üstünlüğü ile dünyayı kuşatmakta ancak insanlığa barış, liyakat/meritokrasi ve emniyet (zimmet) getirememektedir.

sonrasında Endülüs'e getirdikleri anlaşma-zimmet hukukundan yararlanan diğer bir topluluğun da Yahudiler olduğu ifade edilmektedir. Zira Yahudiler, Endülüs'ün fethiyle birlikte Vizigotlar döneminde kaybettikleri sivil ve dinî haklarını yeniden kazandılar; başka deyişle cemaat olarak yeniden doğdular. İslam'ın medeniyet tasavvuru, uygarlıkların kast ve sınıflar içeren toplum yapılarının ideolojik temellerini sarsmaktadır.

Bartolomé de las Casas, Yerlilerin Gözyaşları isimli kitabında

1492'de Müslümanları ve Yahudileri din değiştirmeye zorlayan ve öldüren İspanyolların Amerika kıtasındaki katliamlarını şöyle tasvir eder: “Kırk yıl içinde İspanyollar tiksindirici insafsızlıkları ve iğrenç zorbalıklarıyla bu topraklarda 20 milyonun üzerinde erkek, kadın ve çocuğu hiçbir suçları olmadığı hâlde katletmişlerdir. Aslında anakarada canı alınan yerli sayısının 50 milyon civarında olduğuna inanıyorum.” (Bartolomé Casas, Yerlilerin Gözyaşları- Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi, İmge Yayınları, 2011, s. 33.)

Uygarlığın bunalımı, bütün dünyanın Batı tipi hayat tarzına doğru itilişi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. “Uygarlık” teknolojik üstünlüğü ile dünyayı kuşatmakta ancak insanlığa barış, liyakat/meritokrasi ve emniyet (zimmet) getirememektedir. Bilim ve teknoloji sivil insanların ya öldürülerek başka sivilin sindirilmesi için kullanılmakta ya da küresel bir kölelik otomatizasyonu kurgulamaktadır. XX. asrın Müslüman aydınları, uygarlık karşısında Batı'nın bilim ve teknolojisini almayı teklif etmekle, İslam'ın bir medeniyet olarak zuhurunu, tarih boyunca barış (selam=İslam) ve zimmet/emanet üzere teklifini hatırlarından çıkarmıştır. Uygarlık trafikte ölüm, gıdada hastalık (kanser), barışta kitlesel imha silahları teklif etmektedir. Bu durumda İslam medeniyeti teorisi kendilerine ilim verilenler (Kasas, 28/80.) tarafından yeniden anlamlandırılmalıdır.

İslam'ın modern dünyaya “medeniyet” olarak çıkışı, Rahman'a verilmiş borç (deyn) tasavvurundan doğmuş bir “emanet” endişesinden beslenecektir. ■

MEDENİYETİMİZİN KAYIP İKİ ANAHTARI: İLİM VE TEFEKKÜR

Mustafa IRMAKLI | DiB Diyanet İşleri Uzmanı

H z. İsa'dan yaklaşık 6 asır sonra Allah, İslam'ın son vahyini Hicaz yarımadasında kabileler hâlinde yaşayan bir cahiliye toplumuna göndermiştir. 610

yılında gelen ilk vahiyden yirmi yıl sonra, insani değerlerin kaybolduğu cahiliye dönemi, bütün erdemlerin en güzel örneklerinin yaşadığı asrısaadete dönüşmüştür. Farklı ırk ve inançlara mensup in-

sanları bir araya getiren yazılı bir hukuk metni oluşturulmuş, dönemin süper güçleriyle boy ölçüşen güçlü ordular kurulmuştur. İlk vahiyden yaklaşık bir asır sonra ise Afrika'dan Balkanlar'a, İspanya'dan

Orta Asya'ya dünyanın her yerine ulaşan İslam medeniyeti ortaya çıkmıştır.

Kısa sürede çok büyük bir coğrafyayı etki altına alan Müslümanların askerî güç ile varlıklarını devam ettirdiğini düşünmek her şeyden önce akla aykırı bir durumdur. Tarihin en büyük inkılabını ifade eden söz konusu büyük değişim ve dönüşümün en önemli dinamiklerinden biri Müslümanların ilim ve tefekküre verdiği önemdir. Nitekim ilk vahyi "oku" olan ve her daim bilgiyi, tefekkürü yücelten bir kitabın mensupları olarak Müslümanlar, gittikleri yerleri ilim merkezleri hâline getirmişler, ilmi insanlığa hizmete dönüştürmüşler, böylece çok kısa sürede dünyanın öznesi olmuşlardır.

Okumak ilahî bir emir ve soylu bir eylemdir

Allah'ın ilk vahiy olarak seçtiği ve insanlığın önüne en önemli hedeflerden biri olarak koyduğu "oku" emrine yakından bakıldığında iki husus dikkat çekmektedir. Birincisi, söz konusu fiilin anlam boyutları da göz önünde bulundurulduğunda, ayette murat edilen gelişigüzel şekilde, literal bir okuma biçiminden öte hakikati, varlığı anlamaya, fark etmeye, idrak etmeye ve özümsemeye dayalı bir okumadır. İkincisi, "okumak" geçişli fiilin nesnesi zikredilmeyerek eylem sınırlandırılmamış, "neyi" sorusunun cevabı boş bırakılmıştır. Söz konusu ayette oku emrine sadece "Allah'ın adıyla" kaydı düşülmüştür. Bu kayıt hem Müslümanların ilke ve gaye olarak ilme bakışını hem de İslam medeniyetinin ilim perspektifini anlayabilmek açısından oldukça önemli

bir referanstır. Zira okumaktan maksat kişinin kendini, rabbini, gagesini ve varoluşu tanımasıdır.

İslam medeniyetinin büyük şairlerinden Yunus Emre bu hakikati:

"İlim ilim bilmektir / İlim kendin bilmektir.

Sen kendin bilmez isen / Ya nice okumaktır.

Okumaktan murat ne / Kişi Hakk'ı bilmektir.

İnsanlık tarihinin ilim ve hikmet açısından en önemli dönemi olan İslam medeniyetini inşa eden Müslümanların ilme bakışını şekillendiren en önemli kaynak şüphesiz Kur'an-ı Kerim'in ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleridir.

dizeleriyle yalın ve açık şekilde ifade etmiştir.

İslam inancına göre, varlık âleminin öznesi olarak yaratılan insan; iyiyi kötüyü, doğruyu yanlış, güzeli çirkini, faydalıyı zararlıyı anlayabilme kabiliyetini haiz, bilgi ve sorumluluk sahibi bir varlıktır. Nitekim ilk insan ve peygamber Âdem'in (a.s.) bizlere tanıtılırken öne çıkan özelliği, isimleri ve eşyanın hakikatini bilmesidir. Hz Âdem'den beri gelen bütün va-

hiylerin ve peygamberlerin temel gayelerinden biri de insanı, kendisi, rabbi, çevresi, yaratılış gayesi gibi konularda doğru bilgi sahibi yapmaktır. Aynı şekilde, Kur'an-ı Hâkim yüzlerce ayette insanı, kendi varlığı, hayat serüveni, tabiat, evren, ahiret ve varoluşa dair tefekküre ve akletmeye davet etmektedir.

İslam medeniyeti ilim, hikmet ve tefekkür medeniyetidir

İnsanlık tarihinin ilim ve hikmet açısından en önemli dönemi olan İslam medeniyetini inşa eden Müslümanların ilme bakışını şekillendiren en önemli kaynak şüphesiz Kur'an-ı Kerim'in ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleridir. Bu bağlamda oluşan ve gelişen bilgi mefkûresinde Müslümanlar, öncelikle ilmin bizatihi kendisini muhterem kabul ederek kısa sürede din, matematik, tıp, felsefe, fizik, kimya, astronomi gibi ilmin bütün dallarında büyük bir müktesebat oluşturmuşlar, binlerce eser telif etmişler ve buluşlar gerçekleştirmişlerdir. Öyle ki VII. yüzyıldan Rönesansa kadar yaklaşık 7 asır bilimin bütün alanlarında Müslümanlar insanlığın ufkunu aydınlatmış; ilmin, icadın öncüsü olmuşlardır.

Nitekim Rönesans ve reform süreçleriyle Batı'nın yaşadığı bilimsel atılımların temelinde Batı dünyasının, başta Endülüs İslam Devleti olmak üzere Müslümanların ilmi eserleriyle tanışmasının önemli bir etken olduğu müsellem bir husustur.

İslam medeniyetinin parlak dönemleri boyunca Müslümanlar ilimle ilişkilerini ibadet anlayışı, kulluk bilinci, sorumluluk duygu-

su ve güzel ahlak ekseninde kurmuşlar ve geliştirmişlerdir. İlimin bütün alanlarında dev eserler veren âlimler, hayatın gerçeklerinden kopmadan, yaşadıkları çağın meselelerini dikkate alan bir yaklaşımla çalışmışlardır. Hayati bir nokta olarak Müslümanlar bilgiyi ve geliştirdikleri teknolojiyi, güç devşirmek, tahakküm etmek, sömürmek için değil, bütün insanlığın huzuru, refahı ve güvenliği için kullanmışlardır.

İslam medeniyetinde ilimler bugünkü manada İslami olan/olmayan şeklinde tasnif edilmemiştir. İlmî bir çabanın makbul ve meşru olması için hakikate işaret etmesi ve hayata katkıda bulunması yeterli görülümüştür. Dahası Müslümanlar büyük bir özgüven ve hakikat bilinciyle insanlığın kadim birikimiyle yüzleşmekten çekinmemişler; Roma, Fars, Hint vb. havzalarla karşılaşmaktan kaçınmamışlar ve diğer kültürlerin meydan okumalarının üstesinden gelmişler hatta kadim birikimi vahiy potasında eriterek içselleştirmişlerdir.

İslami bakış açısına göre ilimlerin nihai amacı insanın Rabb'yle, toplumla ve çevreyle olumlu ilişkiler kurmasını temin etmektir. Nitekim ilme ve bilgiye vurgu yapan ayet-i kerimeler ve bu meyandaki hadis-i şerifler nihayetinde insanın Rabbi ve varlık dünyası ile ilişkilerine kılavuzluk etmektedir. Dolayısıyla İslam medeniyetinde bilgi, hikmet ve ahlak bir bütün olarak gelişmiştir.

Modern dönem, insanlığın derin anlam krizleri yaşadığı kaotik bir süreçtir

XIX. yüzyıldan itibaren dünyanın, sosyal, siyasal, düşünsel, ekonomik

ve coğrafi açıdan yeniden şekillendiğini görmekteyiz. Bu manada son iki asırdır, Batı merkezli bir yaklaşımla, insan, tabiat, ahlak ve hukuk tasavvurları köklü değişikliklere uğramış, insanın metafizikle ilişkisi yeniden belirlenmeye çalışılmış, özellikle bilgi alanında yaratıcıyı ve aşkın boyutu öteleyen parçacı bir bakış öne çıkmıştır.

Esasında bugün, savaşlar, yoksulluk, sömürgecilik gibi yeryüzünü bir trajedi yurduna çeviren felaketlerin; bireysel, toplumsal ve küresel olarak yaşanan sorunların ve krizlerin temelinde, işte Batı merkezli gelişen bu bilim anlayışının insana, evrene ve hayata bakışındaki bencillik, ilkesizlik, çarpıklık ve insanın Allah'la ilişkisi bağlamında oluşturduğu marazi ve paradoksal yaklaşım vardır.

İslam toplumları, ilimle ilişkisini çok boyutlu olarak yeniden ele almak zorundadır

Söz konusu dönemin kaotik süreçlerinden en fazla İslam toplumları etkilenmiştir. Müslüman toplumların düşünce dünyası Batı'nın dikte ettiği argümanlar ile kuşatılarak kökleri ve medeniyet değerleriyle ilişkisi zayıflatılmaya çalışılmıştır.

XIX. yüzyıldan itibaren ve özellikle I. Cihan Harbi'nden sonra ise İslam dünyasındaki coğrafi değişiklikler, yaşanan siyasi, sosyal, kültürel travmalar bütün alanları etkilemekle beraber en fazla eğitim ve özelde de din eğitimi alanını etkilemiş; İslam'ın ilim, insan, ahlak, hukuk, sanat, estetik, edebiyat müktesebatı ve perspektifi sürekli ötelenmiştir.

Dolayısıyla bugün tarihinin en zor dönemini yaşayan İslam dünyası,

önemli ve öncelikli mesele olarak son iki asırdır dünyada yaşananları yeniden okuyarak bütün boyutlarıyla ilim ile kurduğu iletişim ve etkileşimin şekli, metodu ve niteliği hususunda ciddi ve kapsamlı bir tefekkür, muhasebe ve öz eleştiri yapmaya mecburdur. Zira yaşanan değişme ve gelişmeleri doğru anlamadan dünyanın geleceğine etki etmek ya da katkıda bulunmak mümkün değildir.

Özellikle asırlardır bir sekinet yurdu olan İslam coğrafyasını kan ve gözyaşı diyarı hâline getiren sebepler iyi tespit edilmeli; dünya savaşları, işgaller, sömürgecilik, egemen güçlerin pozisyonları vb. durumlar ile sosyal, siyasal, kültürel, askerî, teknolojik, bilimsel ve felsefi gelişim/değişimler ve bunun küresel etkileri ve sonuçları sağlıklı bir şekilde değerlendirilmelidir.

Müslüman toplumların, zamana ve olaylara gecikmişliğinin temel sebebi, ilim ve tefekkür geleneğini kaybetmesidir. Böylece, yerini, etkisini, gücünü, zeminini, ufkunu, umudunu ve özgüvenini kaybetmiştir.

Farklı din, dil, ırk, ideoloji mensuplarının saygı ve hoşgörü içinde bir arada yaşamasını, bütün yeryüzünün huzur ve güvenini sağlayan evrensel bir bakışı, hukuk ve ahlak nizamını temin eden büyük bir ilim ve tefekkür geleneği kaybolunca aynı inancın, kitabın ve peygamberin müntesipleri olan Müslümanlar kendi aralarında mezhep ve meşrep kavgaları yaşamaya başlamışlardır. Böylece din istismarı, dinî kavram ve ilkeleri kullanan terör örgütleri İslam coğrafyasının ciddi sorunlarından biri hâline gelmiştir.

Özellikle asırlardır bir sakinet yurdu olan İslam coğrafyasını kan ve gözyaşı diyarı hâline getiren sebepler iyi tespit edilmeli; dünya savaşları, işgaller, sömürgecilik, egemen güçlerin pozisyonları vb. durumlar ile sosyal, siyasal, kültürel, askerî, teknolojik, bilimsel ve felsefi gelişim/değişimler ve bunun küresel etkileri ve sonuçları sağlıklı bir şekilde değerlendirilmelidir.

Dolayısıyla bugün İslam dünyası ilimle ilişkisini çok boyutlu şekilde yeniden ele almak, paradigmasını, insan yetiştirme düzenlerini ve akademik mekanizmalarını gözden geçirmek zorundadır.

Bilgi üretmeyenler, üretilen bilginin takipçisi hatta mahkûmu olmaya mecburdur

Bilinen bir realite olarak, bilgi en büyük güçtür. İyilik için kullanılırsa insanlığa hizmete, hukuk ve ahlak tanımayan insanların elinde ise insanlık için felakete dönüşür.

İslam dünyası imkân ve mesaisinin büyük bölümünü, bilim, teknik,

tıp, sosyal bilimler, dahası ilahiyat alanında bilgi üretme, bilgiyi güncelleme, değere dönüştürme ve hayata kılavuz yapma konusundaki çalışmalara ayırmak zorundadır. Bilgiyle, hikmet ve tefekkürle yeniden öze dönmek, ortak zemini sağlamlaştırmak, doğru bilgiyle yaşanan çağın sorunlarına çözüm üretmek zorundadır. Özellikle bilgiye, ferasete, şuura ve ahlaka dayalı bir dindarlığı geliştirmek ve güçlendirmek zorundadır. Zira yaşanan hayatı, sorunları, sosyal gerçeklikleri dikkate almayan, akli ve doğru bilgiyi önemsemeyen bir din anlayışı marjinal alanlar oluşmasına neden olmakta, dahası

İslam'ın ve Müslümanların geleceğini tehdit eden boyutlara ulaşan bir güvenlik meselesine dönüşebilmektedir.

Dolayısıyla hem son yüzyılın hayata gecikmişliğini telafi etmek hem de bugüne ve geleceğe geç kalmamak adına ilim müesseselerimizi amaç, muhteva ve işlevsellik yönüyle, sosyal ve küresel gerçeklikler göz ardı edilmeden, çok boyutlu olarak kapsamlı, disiplinli ve uzun vadeli çalışmalarla, kendimizle yüzleşmekten çekinmeden müzakere etmek ve geliştirmek zorundayız.

Bu meyanda ilim ile hikmeti, ahlakı, hukuku bütünleştirerek insanlığın aydınlık geleceğine katkıda bulunmayı ibadet ve sorumluluk sayan bir bilincin inşasına her zamankinden daha çok ihtiyacın olduğu aşîkârdır. ■

PROF. DR. BEKİR KARLIĞA: “İslam Medeniyeti Tıkanıklığı Aşacak Dinamizmi İçinde Taşıyor.”

İslam medeniyetinin teşekkülünde belirleyici temel düşünceler, disiplinler nelerdir? Bu düşünceler bugün varlığını, etkisini sürdürmekte midir?

Medeniyet tarihine baktığımız zaman medeniyetlerin esas güç kaynakları, onların sahip olduğu düşünce sistemleri ve metafizik yapılarıdır. Düşünce sistemi sağlam olduğu zaman medeniyet daha uzun ömürlü, daha kapsamlı ve daha kuşatıcı olur. Düşünce sistemiyle kattığımız şey de o medeniyetin insana, eşyaya, tarihe, tanrıya, insan-tanrı ilişkisine, ahiret hayatına, ölüme ve ötesine bakış tarzıyla alakalıdır. Dolayısıyla düşünce sistemini sadece sosyal bir olay olarak veya metafizik bir olay olarak algılamak yanlıştır. Bütünüyle bir dünya görüşü olarak algılamak gerekir. Bu bakımdan İslam medeniyeti gerçekten tarihte karşılaştığımız en güçlü sistematik düşünce yapısına sahip olan bir medeniyettir. Bu düşünce yapısının çok güçlü olmasının temel nedeni insan ile Allah arasındaki ilişkileri çok vazih, net ve açık olarak vazedmiş olmasıdır. Tevhit esaslı bir düşünce olmasıdır. Allah'a ait bildiği eşyayı bölüp dağıtarak güçleri, dengeleri birbiriyle boğuşturarak kaydeden bir sistem yerine tek tanrı inancı etrafında tevhit akidesi tam birlik ve bütünlüğe sevk ediyor olmasıdır. Temel özelliği tevhittir.

İkinci temel karakteristik vasfı vahye dayalı olmasıdır. Yani insanüstü kaynakla insan kaynağının birlikte hareket edecek bir sistemi inşa etmiş olmasıdır. Vahye dayalı olan başka düşünce sistemleri yok mu? Var. Monoteist dinler dediğimiz, tek tanrılı dediğimiz, dinlerin hepsi de vahye dayandıklarını ifade ediyorlarsa da burada İslam'ın anladığı manada vahiy söz konusu değildir. Çünkü İslam'ın anladığı manada vahiy, insa-

nüstü ve tarif edilemez, tanımlanamaz, eşi ve benzeri olunmayan bir ilah anlayışının insanoğluna gönderdiği emirler, yasaklar bütünü yani mesajın bütünüdür. Burada en önemli unsur, vahye insan elinin değip değmemesidir. İslam öncesi vahiylerin hepsi insan eliyle değiştirilmiş ve şekillendirilmiştir. Sonuçta o vahiylerin özü ortadan kalkmıştır. İslam'da vahyin bir harfinin bile değişimi önlenmiş. İşte bu, İslam medeniyetine güç veren unsurdur. İşin çok daha ilginç tarafı, vahiy sürekli medeniyetin seyrini de belirliyor. Çünkü vahiy zaman ve mekânda mukayyet olmadığı için medeni gelişmelerin hiçbirisi vahiy bertaraf etmiyor, vahyin dışında kalmıyor. Çünkü vahiy böyle çok net ve kesin şeylerde belirli.

Şimdi tevhit medeniyetin birinci önemli güç kaynağı. Uluhiyetle beşeriyetin ayrılmış olması medeniyetin ikinci önemli güç kaynağı, bunlar aynen dinamosu gibidir. Üçüncüsü, vahiyle medeniyete güç kaynağı devam ettiriyoruz. Dördüncü bir unsur daha var işin içerisinde, o da akıl. Akıl hiçbir şekilde reddetmiyor. Aklın verilerini inkâr da etmiyor ama aklı hiçbir şeyin hakemi de kılmıyor. Her şeyi çözebilecek bir güç olarak da kabul etmiyor. Dolayısıyla ne modern ideolojiler gibi pozitivism gibi materyalizm gibi rasyonalizm gibi aklı

putlaştırma var ne de Hristiyanlık gibi "credo quia absurdum est" diyor yani "anlaşılmaz olduğu için, aklım kabul etmediği için inanıyorum." İman akılla çelişir ya da iman aklın hiçbir şekilde verilerine itibar etmez demiyor. Aksine aklı olmayanın dini de yoktur diyerek bütün mükellefiyetleri akla yüklüyor. Dolayısıyla İslam düşünce tarihine daha doğrusu İslam medeniyet tarihine baktığımız zaman bu dört kriterin çok iyi, sağlıklı, tutarlı kullanıldığı zamanlarda büyük bir atılım ve yükseliş başlıyor. Bu kriterleri birbirine karıştırıp

da bunların bu dimanizmini çökerttiği zaman büyük çapta çöküşler ve sıkıntılar başlıyor.

Medeniyet de tıpkı kültür gibi üzerinde muhtelif tanımlamaların yapıldığı bir kavram. Aydınlar arasında geniş bir mutabakattan söz etmek güç. Medeniyet ve İslam medeniyeti kavramlarına siz ne anlam yükliyorsunuz?

Önce şunu belirtelim, "civilization" Batılı anlamıyla "medeniyet" sözcüğü Batı'da literatüre, kaynaklara XVIII. yüzyılda girdi. XVIII. yüzyıldan önce bugün kullandığımız medeniyet sözcüğü veya civilization sözcüğü bu manada kullanılmadı. O zamanlar zarafet, güzellik, yeme içme adabı, güzel giyinmek ve güzel konuşma tarzı olarak algılandı.

İslam dünyasında medeniyet sözcüğü daha X. asırda kullanılmaya başlandı ve bunun en önemli en önde gelen ismi de büyük İslam ve Türk düşünürü Farabi'dir. Farabi medeniyet konusunda miladi 950 yılına doğru üç tane kitap yazdı. "El-Medinetü'l-Fazıla", medeniyet kelimesini kitabın başlığına taşıdığı "es-Siyasetü'l-Medeniyye" ve medeniyet bahislerinin yer aldığı "Usulü'l-Medeni". Daha sonra Taşköprülüzade de dâhil Osmanlı'da da İslam dünyasında da medeniyet sözcüğü devam etti. Fakat İbn Haldun buraya başka bir terim getirdi. Medeniyeti çok az kullanır İbn Haldun. O, hadaret kelimesini kullandı. O belirliliğin karşıtı olarak, göçebeliliğin karşıtı olarak yerleşik hayata geçiş şeklinde kullandı. Yerleşik hayata geçmek medeniyetin ilk göstergesidir. Kelime aslında bizde Medine'yle de alakalıdır ama bütün kültürlerde de Medine ile alakalıdır. "Civilization"un kökü siteden gelir, site "civitas"tan gelir, yerleşmek ve oturmuş hâle gelmek anlamından gelir.

Fransız İhtilali'nin anahtar kavramlarından birisi medeniyet sözcüğü "civilization"du ve "civilization" aslında pozitivist ve materyalist sürecin en önemli kavramlarından birisidir. Çünkü dinin yerine medeniyet inşa etmeye başladılar. Dinî değerleri, dini yok saymak için medeniyeti dinin karşısına koydular ve bu sebeple de kendilerini veyahut da modern insanları medeni; modern olmayanları medeniyet dışı barbar diye tanımladılar ve medeniyetin bu tanımı 1950'lere kadar devam etti. Batı kökenli bir tanım olarak geldi ve Batı'daki medeniyet sözcüğüyle Osmanlıdaki medeniyet sözcüğü çok da örtüşmedi. Çünkü biz medeniyeti daha çok teknoloji diye anladık. Hâlbuki medeniyet bilim ve teknolojinin de ötesinde bir şeydir. Şimdi peki medeniyet

nedir diye tarif istense medeniyetin tarifini yapamıyoruz. Çünkü her şey medeniyetin içinde var, tarifi ise efradını cami ağıyarını mani olması lazım. Böyle olduğu için de doğrudan onu anlatan bir tanım yapamıyoruz. Biz ancak onun tezahürleri üzerinden tanımlar yapıyoruz ve tezahür olarak sosyal hayatın, insanoğlunun yüksek seviyedeki etkinliklerinin hepsi medeniyet sözcüğü içerisinde yer alır. Yeme-içmeden tutun da giyim kuşamına kadar; konuşmadan tutun da devlet sistemine kadar medeniyetlerin dayandığı birtakım temeller vardır. Ona daha sonra geçelim.

Kültürün de bir tanımı yok. Çünkü kültürün üç yüz çeşit tarifi olduğu söylenir. Millî nitelikte kendine has âdetleri, değerleri, düşünceleri kültür çerçevesinde yer alır. Kültür, medeniyetin daha dar çerçevede millî nitelikli özelliklerine diyoruz. Her toplumun, her milletin kendine has âdetleri, alışkanlıkları, düşünceleri kültür çerçevesinde yer alır. Kültür dar çerçevede millîdir ve o topluma, o millete mahsustur. Türk kültüründen, İran kültüründen, Arap kültüründen bahsedebiliriz. Hatta şehirlerin kültüründen bahsedebiliriz. Her şehrin bir kültürü var. Antep yemekleriyle meşhur, Karadeniz hamsisiyle meşhur... Bunların hepsi kültürün unsurlarıdır.

Kültür bir topluluğu aşır da başka topluluklar tarafından da benimsenecek hâle geldiği zaman biz ona medeniyet adını veririz. Medeniyet kültürün bir üst seviyede gelişmiş hâlidir ve medeniyetin temel özelliği evrensel ve uluslararası olmasıdır. Kültür millî, ulusal; medeniyet, evrensel ve uluslararasıdır. Böyle olduğu için bir değerler sistemi başka bir toplum tarafından da kabul ediliyorsa o değerler sisteminin mensup olduğu kültür medenileşmiş olur. Tarihte gelmiş geçmiş medeniyetlerin sayısı kırkı geçmez. Kırktan fazla medeniyet yoktur, bu en iyimser sayı. Medeniyet tarihçileri arasında medeniyetlerin sayısını yirmi dörde kadar, ona kadar hatta dörde kadar indirenler var. Dolayısıyla medeniyet zordur.

Her toplum medeniyet kuramaz, her kültür medeniyete dönüşemez. Ben bunu hep şuna benzetirim: Kültür dağlardan akan sulara, derelere benzer. Dağlardan akan suları dereler toplar. Kültür bir dere gibidir bütün suları toplar. Bu dere büyük bir nehre dönüştüğü zaman medeniyet olur. Nehir gider denizlerle buluşur, denizler okyanuslarla buluşur, o zaman küresel, evrensel boyutta medeniyetler oluşur. Evrensel boyutta medeniyetler de beşi geçmez. Bu kadar azdır çünkü bir süzülecek,

arklardan derelere gelecek, derelerden nehirlere gelecek, nehirlere denizlere oradan okyanusa geçecek çok zor. Okyanus demek bütün insanların kabul edebileceği bir formda olması demektir.

Bir medeniyetin can damarı sayılan düşünce arterleri tıkanmaya başladığında o medeniyette büzülme, içe kapanma baş gösteriyor. Bu anlamda İslam medeniyeti dengesini tam olarak nerede yitirdi?

İslam medeniyetinin tıkanması diyoruz biz; bazıları gerileme, bazıları duraklama diyor. İslam medeniyetinin tıkanmasının temel amili üç tane önemli tarihî olaydır: Bunlardan birisi Moğol İstilasıdır. Moğol İstilasî âdeta İslam medeniyetinin şahdamarlarını kesmiştir. Çünkü hilafetin merkezi Bağdat'ı zapt ederek bütün kaynakları yıkmış, nehre atmış günlerce sel gibi kitaplar akıtılmış, mürekkep akmıştır. Ayrıca İslam medeniyetinin canlı ve dinamik bölgesi olan Harizm, Maverâünnehir, Horasan, Anadolu, Irak ve Suriye bölgesindeki bütün kaynakları kurutmuştur. Bu çok önemlidir. Kitaplar yakılmıştır, insanlar öldürülmüştür, şehirdeki insanlar diri diri ateşe verilmiştir. Bu Moğol İstilasî korkunç bir istiladır fakat etkisi uzun süreli olmamıştır. Çünkü arkasında bir manevi ve dinî fikir yoktur. Moğol İstilasî, sadece istilacı bir harekettir. Evet, Moğolların gizli dini vardı ama o din kapsamlı bir din değildir.

İslam medeniyetinin tıkanmasının ikinci temel sebebi Haçlı seferleridir. Haçlı seferleri, İslam medeniyetinin en dinamik yaşandığı İspanya'da Endülüs medeniyetini çökertmiştir. Onunla da kalmamış, Mısır, Mağrip, Fas üzerinden bu bölgedeki medeniyeti çökertmiştir. Onunla da kalmamış Anadolu, Suriye üzerinden gelecek Orta Doğu'da Kudüs ve çevresindeki Doğu Anadolu Urfa, Maraş bölgelerindeki bütün medeni gelişme hamlelerini durdurmuştur. İki yüz elli sene oluk oluk insan Doğu'ya akmıştır. Ellerinde kılıç sırf Müslümanlarla savaşmak için gelmişlerdir. Bu da İslam medeniyetinin tıkanmasında etkili olmuştur.

Üçüncü sebep, benim tespitime göre bâtnî terördür. Yani dâhili içeriden gelen terördür. Özellikle değişik adlarla, gerek İsmailî gerek Alamut olsun yani Haşhaşilik olsun bu bâtnî terör, İslam dünyasının içeriden serbest düşünme imkânını yok etmiştir. Devlet terörle mücadele etmiştir. Selçuklular o terörü yenmiştir ama devlet terörle mücadele ederken de bilim ve düşünceye fazla zaman ayıramamıştır. Zaman ayırmak için çalışmış ama hep bir kenarda terörün estirdiği korku serbest düşünceyi önlemiştir.

Bu üç tehlikeli ortam İslam dünyasını baskı ve sıkıntıya tabi tuttu. Bunun sebebi araştırıldı ve sebebi araştırılırken de dendi ki bunun sorumlusu serbest düşünceli filozoflardır ve Gazali Tehafütü'l-Felasife'sinden sonra zaten bu amaçla Reddü Ale'l-Batıniyye'yi yazmıştır. Tehafüt ile Gazali felsefeyi yıkmadı, reddetmedi; felsefeye yeni bir boyut kazandırdı. Metafizik bölümünü eleştirdi, metafizikle ilgili Yunan teorilerini reddetti ama buna karşın mantık ilmini İslam bilimlerinin temelî hâline getirdi. Mantık klasik mantıktı, çok dar kalıplı bir mantıktı. O mantıkla kalıpları kırmak çok zordu. Üstelik o dönemde bir Aristo hâkimiyeti vardı. Aristo hâkimiyetini İbn-i Sina, sistemleştirerek mükemmelleştirdi. Bu sistem işte bu üç olayın da temel sorumlusu hâline alındı. Bundan dolayı yavaş yavaş felsefeden rahatsız olmalar başladı. Bunun arkasından başka bir şey geldi. "Akli ilimler çok lüzumlu şeyler değil. Akla tabi olan insanlar başkalarını aldatıyor, bizi aldatıyor, dinden çıkıyor." anlayışı genel camiada yaygınlık kazanmaya başladı ve işte orada balans değişti; yani İslam dünyası yeni düşünce üretmez hâle geldi. Yeni düşünceler üretmedi ve dünyaya belirli kalıplardan bakmak zorunda kaldı. Çünkü başka kalıplardan baktığınız zaman insanlar sizi küfre düşmekle itham ediyorlardı. Böyle bir anlayış aşağı yukarı 1300'lerden itibaren başladı ama İslam düşüncesi ve medeniyeti o kadar güçlüydü ki onun tesirini XVI. asırda görmeye başladık. Üç yüz sene o tesir yavaş da olsa devam etti. Bu tıkanma XVI. yüzyılda başladı, XVII, XVIII, XIX. asırda güçlü hâlde yaygınlaştı. İslam medeniyetinin bu tıkanma asırları aynı zamanda emparyalizmin de yayılma çağlarıydı. Çünkü orada başka bir şey olmuştur. XIII. yüzyılda Moğol İstilasî, Haçlı Seferleri vs. cereyan ettiği zamanda İslam dünyasına gelen haçlılar burada yüksek bir medeniyet, yüksek bir bilgi birikimi, hazineler gördüler. Bu hazineleri öğrenmeye çalıştılar. Endülüs'ün zaptından sonra Endülüs'te, Toledo'da, Endülüs'ün değişik yerlerinde, İtalya'da, Fransa'da, Sicilya'da hızlı bir tercüme faaliyeti başladı. O tercüme faaliyetleri esnasında İslami eserlerin büyük bir bölümü Latinceye çevrildi. O zamana kadar derin bir skolastik uykuya dalmış olan Batı dünyası, bu tercüme ve bu eserlerle, İslam dünyasından gelen hızlı akımlarla yavaş yavaş kendine gelmeye yeni serbest düşünce akımları oluşturmaya başladı. Bununla da kalmadı Batı dünyasında XIII. yüzyılda İbn Rüşçülük diye bir akım ortaya çıktı. İspanyollarca Averroizm diye bilinen İbn Rüşçülük ve Avicennizm yani İbn Sinacılık diye bir hareket başladı. Bu tercüme edilen eserleri gören Latin din adamları da dâhil üniversitelerde bu eserleri

okutmaya başladılar. Bu eserler üniversitelere okutulmaya başlayınca kilisenin dogmatik baskısı zayıflamaya başladı ve Kilise despotik bir yöntemle engizisyon mahkemeleri kurarak bunlara engel olmaya çalıştı. Buna rağmen başarılı olamadı çünkü İbn Rüşçüler XIII, XIV, XV. asırlar boyunca Avrupa üniversitelerinin, İtalyan, Fransız ve İngiliz üniversitelerinin baş köşesinde yer aldılar. Biz tıkanıklığın içerisine doğru girerken Avrupa skolastik uykusundan uyanmaya başladı. İşte Rönesans dediğimiz şey yani Avrupa'nın yeniden doğuşu böyle ortaya çıktı. Rönesans beraberinde reformları getirdi. Dinî alandaki o eski bağnaz kilise dogmalarını esas kabul eden anlayışı reddetti. Reformlarla birlikte Avrupa'da büyük bir mücadele başladı, birbirlerine düştüler, ciddi savaşlar oldu. Paris'te Saint Barthelemy katliamı oldu ve bir gecede 25-30 bin kişi öldürüldü. Bu mücadelenin neticesinde Avrupa XVII. yüzyıla yeni bir düşünce sistemiyle girdi. Buna modern düşünce diyoruz. Bu modern düşüncede kiliseyle, bilim ve bilim adamları büyük bir çatışmaya girdi. Bilim adamları engizisyon mahkemelerinde yargılandı, meydanlarda yakılan ateşler üzerine diri diri atıldı. Kilise dışı ne kadar görüş varsa bunların hepsine karşı büyük bir mücadele başladı. Bu mücadelenin neticesinde kiliseyle bilimin ve onun akabinde kiliseyle devletin arası açıldı ve Kilise devlet ayrımı XVIII. yüzyılda zirveye taşındı. İşte tam o sırada modern düşünce pozitivism getirdi; pozitivism materyalizmi getirdi; materyalizm marksizmi getirdi ve Batı'nın bugüne gelişi bu çizgide devam etti. Ama İbn Rüşçüler XVIII. yüzyılın sonuna kadar neredeyse Avrupa'da gizli bir akım olarak devam etti. Özellikle entelektüeller, akademisyenler Dante ve İbn Rüşçü olarak itham edildi. Saint Thomas'ın kendisi de İbn Rüşçü olarak itham edildi. İbn Rüşçü düşmanı oldular.

İbn Haldun'a göre medeniyetlerin de tıpkı insanlar gibi ömrü vardır. Doğarlar, büyürler ve ölürler. Sosyal bir kanun gibi. Aldığı yaralara rağmen İslam medeniyeti, insanlık yürüyüşünün önünde hâlen bir umut ışığı olarak duruyor. Bu konuda neler söylersiniz?

“

İslam medeniyetinin tıkanmasının ikinci temel sebebi Haçlı seferleridir. Haçlı seferleri, İslam medeniyetinin en dinamik yaşadığı İspanya'da Endülüs medeniyetini çökertmiştir. Onunla da kalmamış, Mısır, Mağrip, Fas üzerinden bu bölgedeki medeniyeti çökertmiştir.

”

İbn Haldun'un medeniyet teorisini medeniyet tarihçileri arasında benimseyenler de vardır. Yani periyodik teori diyoruz buna. Bu teoriye göre medeniyet doğar, gelişir, yıkılır. Bu teoriyi genel kural olarak almak doğru değildir, genel kural olmaz çünkü. Zaten tabiat da Allah'ın yeryüzünde koyduğu kanunlarda her şey doğar, büyür, gelişir ve ölür. Fakat medeniyetlere İbn Haldun'un üç nesil ömür biçmesi yani genel olarak baktığımız zaman da her medeniyet için üç yüz yıllık bir ömür ortaya çıkıyor. Buna uyan medeniyetler var, uymayan medeniyetler var bir. İkincisi İslam medeniyeti bu teorinin içerisinde değil. Çünkü İslam medeniyeti tıkanı ama yıkılmadı. Tıkanmak ayrı bir şey yıkılmak ayrı bir şey. İslam medeniyeti her zaman bu tıkanıklığı kaldıracak dinamizmi ve gücü de kendi içerisinde ta-

şıdı. Bugüne gelecek olursak bugün bile yeryüzünde yaşayan medeniyetlere baktığımız zaman en dinamik medeniyetlerden birisi İslam medeniyetidir. Neden? Müslümanlar çalışkan olduklarından mı? Hayır, değil. İslam medeniyetindeki sistemin kendisi çok güçlü. Dolayısıyla ölü gibi yere düştüğü zaman bile yeniden canlanmayı başarabilmekte, becerebilmektedir. Bunun tipik örneğini son elli yılda görüyoruz. Son elli yılda İslam dünyası son üç yüz yıllık tarihinin en hareketli dönemlerinden birini yaşadı. Yeni nesiller yetişti yeni dünyadaki problemlere çözümler üretmeye başladılar. Dolayısıyla İslam medeniyetinin bu sağlam temeller üzerine inşa edilmiş olması ona bir dinamizm ve güç getirdi. Bunun sıkıntılı olan tarafı şu: Müslümanlar bu işin çok farkında değiller.

Bu gücü yabancılar çok iyi biliyorlar veyahut takdir ediyorlar veyahut eleştiriyorlar veyahut korkuyorlar ama Müslümanlar bunu global bir yaklaşımla ne kendileri algılayabiliyorlar, ne anlamaya çalışıyorlar ne de dünyaya anlatmaya çalışıyorlar. Böyle olduğu için de dünya son yirmi yılda yani 11 Eylül olaylarından sonra İslam'a karşı büyük bir tepkiyle doldu ve bu tepkiyi kullanan, bu tepkiyi istismar ederek buradan neticeler çıkarmaya çalışan şer kuvvetlerin ellerine fırsatlar verdiler. Nedir bu şer kuvvetleri? Özellikle son elli yılda İslam dini dünyanın her tarafında tanıtılmaya, anlatılmaya başlandı. Bu anlatılanlarda İslam'ın zenginliği, derinliği dile getirilmeye çalışıldı ve pek çok İslamlaşma hareke-

tine şahit olduk. Batı'da ve Amerika'da bir Müslüman kitle oluşmaya başladı. Bu oluşan Müslüman kitlenin dağıtılması, İslam gücünün eritilmesi gerekiyordu. Bunun için bir başka anlayış ortaya çıktı. Medeniyetler çatışması diye bir tez ortaya çıktı. Medeniyetler çatışması tezi 11 Eylül'de mücesssem, müşahhas hâle geldi ama onun 60-70 yıllık bir mazisi var. Kimse o maziyi pek takip etmiyor, bilmiyor. O mazi bugünkü olaylardaki Türkiye ve Türk karşıtlığının, İslam karşıtlığının, din karşıtlığının, Orta Doğu düşmanlığının ve Arap düşmanlığının da temelinde o son 60-70 yılda hazırlanmış olan plan, projeler etkili oldu. Bugün o plan ve projeler zirvesine varmış bulunuyor. Bunun en canlı tezi de medeniyetler çatışması tezidir. Bunu da izah etmemiz lazım, 1920'lerde Alman felsefe eko-

lünde çığır açan bir Alman Yahudisi olan Leo Strauss önemli çalışmalar yaptı. Bu kişi, pozitivist bir ortamda ve hocaların yanında yetişti, pozitivistin tehlikelerini görmeye çalıştı ve modern düşünceyi reddeden bir anlayış geliştirmek istedi. Leo Strauss, Yunanca, Latince biliyordu ama Arapça da öğrendi. Ve İslam felsefesi üzerine araştırmalar yaptı. Farabi'nin eserlerini okudu, özellikle Farabi'nin medeniyet teorisini çok beğendi. Farabi'nin eserlerini merkez alarak fikir sistemi kurmaya çalıştı. 1935 ve 1937 arasında Hitler'in faşizminden kaçtı, İngiltere'ye sığındı, oradan Amerika'ya geçti. Amerika'da Chicago Üniversitesinde Siyaset Felsefesi Bölümünü kurdu. Orada modern Batı felsefesinin problemlerine karşı çözümler üretmek istedi.

Bunu yaparken de iki kişiyi esas aldı. Bunlardan birisi Musa İbn-i Meymun, Yahudilerin büyük hahamı Maymonides. Musa İbn Meymun'un eserlerini esas aldı. XII. yüzyılda eserlerini Arapça kaleme alan İspanyol hahamıydı. Sonra oradan Fas'a geçti, sonra Kahire'ye geldi, Kahire başhahamı oldu ve Selahattin Eyyubi'nin de özel doktorluğunu yaptı. O zamanlar felsefeyle tıp beraber gidiyordu. Dolayısıyla filozoflar tabip, tabipler de filozof oluyorlardı. Musa İbn Meymun, Farabi'nin fikirlerine çok hayrandı. Farabi'nin bütün Yahudiler için örnek alınacak filozof olduğunu söylüyordu.

Dolayısıyla Leo Strauss oradan Farabi araştırmaları yaptı. Farabi'nin Eflatun'un eserlerine yazdığı şerhe ilk defa haşiye yazdı. Hâlbuki bizde haşiye geleneği XIX.

yüzyılda bitmişti ve kimse haşiye yazmıyordu ve hatta haşiyeciliğin çok kötü olduğunu söylüyorlardı. Hâlbuki Leo Strauss, Eflatun'un Devlet diyaloguna Farabi'nin yazdığı şerhe haşiyesini yazarak o geleneği yeniden ihya etti.

Leo Strauss, 1960'lardan itibaren yeni bir teori geliştirdi, medeniyet teorisi. Ona göre medeniyetler tarihine baktığımız zaman rakibi olmayan medeniyetler uzun ömürlü olmuyor. Düşman medeniyetlerin bulunması lazım ki çatışma olsun, birbiriyle mücadele etsin ve yarış olsun. Leo Strauss, 1970'lerde öldü, 1960'lardan itibaren Amerika'nın CIA'ya ajan yetiştiren Ranford Üniversitesinde yıllarca ders verdi. Orada onun derslerinde işlenen konu şuydu: Yakında Sovyetler Birliği

dağlacak, Rusya gidecek, dünya medeniyetinin hamiliği Amerika'ya geçecek. Batı medeniyetinin karşısında başka hâkim bir medeniyet kalmayacak. O zaman Amerika tek başına medeniyetin alemdarı olduğu zaman Batı medeniyeti içten çürümeye başlayacak, yeni fikirler üretmeyecek ve yıkımla yüz yüze gelecek. Onun için bu, Batı medeniyetinin çöküşüne sebep olacak. Ne yapmak lazım? Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra düşman bir medeniyet bulmak lazım, yoksa da üretmek lazım. Bir Alman yahudisi olan Leo Strauss'un talebeleri Amerika'da adı "Neoconlar" olan yeni bir sistem ürettiler. Yeni muhafazakârlar anlamıyla karşılık bulan Neoconlar, Bush dönemi dâhil olmak üzere siyasette etkin bir yere sahip oldular. Günümüzde dahi

Amerika'nın önemli ve güçlü siyasi akımlarındandır. Malum olduğu üzere Samuel Huntington, "Medeniyetler Çatışması" adlı on beş sayfalık bir makale yazmış, makalesinde bahsettiği tezi karşılık bulunca bunu kitaplaştırmıştı. Bu tez beraberinde Büyük Ortadoğu Projesi'ni getirdi. Neticelerini bugünlerde daha iyi görmeye başladığımız bu projenin gelişi aslında başlangıcından itibaren hissediliyordu, yani bu projenin bir yıkım projesi olduğu konusundaki kanaatim maalesef tutmuştu. Dolayısıyla günümüzde, medeniyetler çatışması içinde yaşıyoruz. Huntington'a göre Batı medeniyeti, bugün zirvede ve dünyayı yönetiyor. Batı'ya çeşitli nedenlerle gelen insanların Batı'nın müziğini, dansını vb. öğelerini alıp hayran bir biçimde ülkelerini döndüklerini belirten Huntington son yıllara ba-

Medeniyet kavramı, karşısındakini sömürme ya da yok etme anlamını içinde asla barındırmaz. Medeniyet ilişki hâlinde olmayı gerektirir, üstünlük kurma çabasını değil. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Batının medenileştirme projeleri maalesef dünyada emperyalizmin uygulamasına dönüşmüş durumda.

kıldığında bunun karşı yönde bir değişime uğradığını, yeni gelenlerin Batı'ya karşı direnç hâlinde olduklarını belirtiyor. Şimdiye kadarki çatışmaların din ve milliyet üzerinden olduğunu ancak gelecekteki çatışmaların medeniyetler üzerinden olacağı öngörüsünde bulunan Huntington, bunun da yeryüzünde yaygın olan güçlü 5 medeniyet ile olacağını savunur; Çin medeniyeti, Hint medeniyeti, Ortodoks (Rus) medeniyeti, İslam medeniyeti ve Batı medeniyeti. Bu medeniyetlerden hiçbirininin hâlihazırda Batı medeniyeti ile boy ölçüşecek durumda olmadığını belirtip buna gerekçe olarak şunları söylemiştir: Hint medeniyetinin hiçbir sağlam temeli olmadığını, çok çeşitli inanca dayalı ve dışı açılmayan bir yapısının olduğunu; Çin medeniyetinin evrensel boyutu olmadığını ve âdetâ Çin Seddi'ni aşmadığını; Ortodoks medeniyetinin Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yıkıldığını belirtiyor. Dolayısıyla İslam ve Batı medeniyetlerinin çatışma hâlinde olduğunu, Batı medeniyetinin İslam medeniyetinin gelişimini önlemek suretiyle ancak kendini korumak zorunda olduğunu söylemiştir.

Medeniyet ve emperyalizm arasında nasıl bir ilişki vardır?

Medeniyet kavramı, karşısındakini sömürme ya da yok etme anlamını içinde asla barındırmaz. Medeniyet ilişkisi hâlinde olmayı gerektirir, üstünlük kurma çabası değil. Batı'nın medenileştirme projeleri maalesef dünyada emperyalizmin uygulamasına dönüşmüş durumda. Demokrasi getireceğim diyen birinin petrol yataklarında ne işi olabilir? Ya da medeniyet götürdüğünü iddia eden birinin Afrika'nın madenlerine dair neden birtakım düşünceleri olabilir? Dolayısıyla özünde yıkılmak değil yapmak olan "medeniyet" asla emperyalizmle ilişkilendirilmemelidir. Medeniyet var olmak ve var etmek için vardır.

İslam medeniyetinin almış olduğu hasarları onarmak için Müslümanlar işe nereden başlamalı ve neler yapmalıdırlar?

Elbette içinde bulunduğumuz bir kaos ortamı ve büyük çapta bilinç kaybına uğramış durumdayız. Bunun yanında kendi içimizdeki İslam algısını da kontrol etmek gerektiğine inanıyorum. Kimisi İslam'ı sadece mistik bir akımdan ibaret hâle getirirken kimisi de terörle eşdeğer hâle getirdi. Bundan dolayıdır ki düşünce yapımızı sağlam temeller üzerine bina ederek başlamalıyız. Olumsuz algıları önleyebilmek için Kur'an ve sünneti esas alarak dünyadaki bilimsel, kültürel gelişmelerden de uzak kalmamak şartıyla yeniden bir düşünce sistemi inşa edebilmeliyiz. Bu sistemin adı İslam düşüncesidir. İslam düşüncesi demek; İslam'ın Allah, insan, kâinat, hayat, ölüm ve ötesi hakkında telakkilerinin bir bütün olarak ele alınıp yeniden değerlendirilmesidir. Bunlardan ne ruh adına bedeni ne Allah adına insanı ne insan adına tabiatı bir kenara bırakmadan hepsiyle ilgili sağlıklı temeller ve değerler üzerine bir düşünce sistemi inşa edilmelidir. Bu yeni düşünce sistemi beraberinde yeni bir medeniyet algısı da getirecektir. İşte bu algı bize büyük bir bunalım içinde bulunan dünyamıza yön verme, dünyamızı güzelleştirme imkânı tanıyacaktır. Unutmayalım ki dünyamızın bunalım hâlinde olmasının sebebi ekonomik ya da siyasi değildir. Esas neden dünyanın entelektüalizmden, kültür ve medeniyet bilincinden uzaklaşmasıdır, uzaklaştırılmasıdır. Şunu da unutmadan eklemek isterim; bahsettiğimiz yeni düşünce sistemi geçmişin körü körüne taklidi ve tekrarı, geleceğin de anlamsız şekilde yorumlandığı bir anlayış şeklinde olmayıp geçmişin ve geleceğin gerçekçi bir biçimde algılanıp değerlendirilmesiyle oluşturulmalıdır. Bu yapıldığı zaman İslam medeniyeti, dünyaya güç verecek yegâne medeniyet olduğunu tekrar gösterecektir.

Prof. Dr. Bekir Karlığa 1947'de Adıyaman'da doğdu. 1961'de ilkokuldan, 1968'de Kahramanmaraş İmam Hatip Okulundan mezun oldu ve Diyanet İşleri Başkanlığında Edirne'nin Keşan ilçesinde vaiz olarak göreve başladı. Aynı yıl, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünü kazandı ve Üsküdar vaizliği görevine atandı. 1972'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde felsefe lisans öğrenimini 1977'de tamamladı. Aynı yıl, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi felsefe bölümü Türk-İslam Düşüncesi Tarihi kürsüsünde başladığı doktorasını 1980'de tamamladı. 1977'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde Felsefe ve Mantık Asistanı olarak başladığı akademik kariyerine, 1982'de yardımcı doçent ve Kelam Bölümü Başkanı olarak devam etti. 1987'de doçent oldu ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Bölümü Başkanlığı görevine getirildi. 1993'te profesör oldu. Kendi isteğiyle emekli olduğu 2008'e kadar bu görevini sürdürdü. 2008'de başladığı "Batı'ya Doğru Akan Nehir Medeniyet Belgeseli"ni 2011'de tamamladı. Dünyanın en uzun medeniyet belgeseli niteliğine de sahip belgesel 2013 yılında Cumhurbaşkanlığı Kültür-Sanat Büyük Ödülü'ne layık görüldü ve Türkiye'nin yanı sıra 43 ülke televizyonunda yayınlandı.

SIRLARI DÖKÜLEN UYGARLIK MÜLTECİLER VE BATI

Dr. Bayram DEMİRTAŞ | DİB Göç ve Manevi Destek Hizmetleri Daire Başkanı

Hayatın normal akışının bozulduğu, birtakım konfor ve alışkanlıklardan vazgeçip bazı imkânların paylaşılması zarureti ortaya çıktığı zamanlarda insanların farklı yüzleriyle karşılaşılabilir. Böylesi bir durumda bazıları tam bir gönül zenginliği ile elinden geleni ortaya koyarken bazıları da kendini kapatmayı, yardıma muhtaç olanı görmezden gelmeyi ve ondan uzaklaşmayı tercih eder. Bireylerde olduğu gibi devletlerin ve milletlerin de bu tür sınamalardan geçtiği zamanlar vardır.

Dünya tarihinde savaşlar, kıtlık, kitlesel göç hareketleri gibi birtakım büyük sorunların belirli ara-

lıklarla tekrar ettiği bilinen bir gerçektir. Milyonlarca kişiyi etkileyen bu tür olaylar karşısında neredeyse tüm insanlığın çoğunlukla bir akıl tutulması yaşadığı ve acıları görmezden gelen bir tutum takındığı örnekler azımsanmayacak kadar çoktur. Yakın tarihimize bu açıdan bakıldığında, geçen yüzyıla iki dünya savaşı, soykırımlar, dağılan devlet yapıları ve bunlar neticesinde kaybolan milyonlarca insan hayatının damga vurduğu görülecektir. Geçtiğimiz ay yıldönümünü andığımız Srebrenitsa Katliamı ve Bosna Savaşı muasır medeniyetin temsili iddiasında olan Avrupa'nın ortasında ve tüm insanlığın gözü önünde cereyan edeli henüz çey-

rek asır olmuştur. Bu tarihten bir yıl sonra Ruanda'da yüzbinlerce insanın akıl almaz yöntemlerle katledilmesi yine Batı medeniyetinin teşviki, en azından görmezden gelmesiyle gerçekleşmiştir. Bir başka coğrafyada Arakanlı Müslümanlara karşı yıllardır soykırım utancı, benzer şekilde devam etmektedir. Onlarca yıldır İsrail tarafından sistematik şekilde uygulanan Filistin işgali bu tutumun bir başka örneğidir. Son olarak Suriye'de 500 bin sivilin kendi topraklarında, kendi devletince hunharca katledilmesi, milyonlarcasının ise geleceğe dair ümitlerini, hayallerini terk ederek, acı hatıralarıyla beraber yerinden yurdundan sürülmesi karşısında

uluslararası kamuoyu tarafından çoğu zaman oldukça cılız kalan kınama açıklamalarının ötesinde çok fazla bir adım atıldığı söylenemez.

Elinde gücü ve imkânı varken başka dünyalarda yaşanan savaşlara, katliamlara, zulümlere ve acılara gözlerini kapayan, masum insanların yardım feryatlarına kulaklarını tıkayan Batı, söz konusu kıyımlardan canını kurtarıp hayatta kalan mağdurlara da kucak açma erdemini gösterememiştir. İç savaşların yakıp yıktığı Suriye, Irak, Afganistan, Somali ve Nijer gibi ülkelerden ellerindeki son paralarını insan kaçakçılarına verip gemilerle Avrupa'ya geçmeye çalışan yüzbinlerce kişinin hayalleri Akdeniz'in

ve Ege'nin derin sularında kaybolmuştur. Akdeniz'e kıyısı olan Batılı ülkelerin, bu konudaki çözüm girişimleri ise ölümden kaçarak hayata tutunmaya çalışan kadın ve çocukları, masum insanları taşıyan gemileri karaya yaklaştırmama gayretlerinden, insani yardım kuruluşlarının onlara ulaşmasını engelleme teşebbüslerinden ve âdeta onları ölüme terk etme duyarsızlığından ibarettir. Bu gerçek, Akdeniz kıyılarında hemen hemen her gün karanlığa gömülen gemilerin, sahile vuran ve yüreklerimizi dağlayan, daha da ötesi hepimizi insanlığımızdan utandıran bebek cesetlerinin görüntüleriyle gizlenemez hâle gelmiştir.

Birleşmiş Milletler verilerine göre 2018 yılı Mayıs ayı itibarıyla dünya genelinde zorla göç ettirilmiş 68.5 milyon insan bulunmaktadır. Bu sayının 40 milyonu, kendi ülkeleri içerisinde evinden yurdundan, doğup büyüdüğü topraklardan edilmiş kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca yarısından fazlası çocuk olmak üzere 25.4 milyon mülteci ile 3.1 milyon sığınmacı konumundaki insan da yeryüzünde kendine insanca yaşayabileceği bir ülke aramaktadır.

Bu içler acısı durumun ve ivedi olarak çözüm bekleyen devasa sorunun öncelikli muhatapları arasında yer alan Avrupa'nın konuya yaklaşımını şu şekilde özetlemek

mümkündür: Batı medeniyetinin insanı merkeze alan, onun hak ve hürriyetini yücelten bakışına aykırı şekilde mesele yalnızca siyasi ve iktisadi bir konu olarak değerlendirilmiştir. Yüzbinlerce insanın ölümü terk edilmesi anlamına gelen bu yaklaşıma bağlı olarak iltica hakkını koruma yönünde politika geliştirmek yerine mültecileri sınırdan içeri almama ve bir şekilde girenleri geri gönderme yolu seçilmiştir. Diğer taraftan Avrupa Birliği'ne üye ülkeler de bu yaklaşıma uygun olarak Suriye mülteci krizi karşısında iltica sürecini işler kılmak için değil mültecilerin ulaşımını engellemek adına her biri birbirinden farklı politikalar üretip uygulamıştır. Son

olarak sınırları kaldırmak, duvarları yıkmak, ortak insani değerler ekseninde buluşmak iddiasında olan Avrupa devletlerinin Suriyeli mülteci akını karşısında mevcut hukuki düzenlemelerinin yetersiz kaldığı, daha önce sürdürülen mülteci politikasının geçersiz kılındığı, insan haklarını savunan bir söylem yerine sınırları koruma refleksiyle hareket ettikleri görülmüştür. Devletlerin bu politikaları doğrultusunda Avrupa genelinde İslamofobi, yabancı düşmanlığı ve nefret suçları artmaya başlamıştır. Mülteci krizi tüm bu sebeplerle Avrupa Birliği için kurucu değerlerin sağlamlığı ve onlara bağlılığın sorgulandığı varoluşsal bir yüzleşme-

ye sebep olmuştur. (Sümeyra Yıldız Yücel, Avrupa'nın Mültecilerle İmtihani, SETA, Kasım 2017, s. 25.)

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 19. maddesi, bir kişinin haklı nedenlerle zulüm görme korkusu duyduğu, işkenceye, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye maruz kalmasının ciddi ihtimal dâhilinde bulunduğu bir yere geri gönderilmesini yasaklamaktadır. Buna rağmen açıkça ve yaygın şekilde aksi yönde bir tutum sergilenmesinin daha derinlerde bir sebebi olması gerekir. Görülen odur ki Hitler'in propagandaları sonucu Yahudileri öteki olarak kabul edip onlara vicdan azabı duymaksızın

en olmadık uygulamaları reva gören zihniyetin bugünkü düşmanı ve kurbanları Müslümanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugünün ötekisi bir türlü asimile edilemeyen, ısrarla kimliğini, kişiliğini, kültürünü koruyan Müslüman'dır. Yakın geçmişe dek homojen bir toplum olan Avrupa ülkeleri artan göçlerle birlikte çok kültürlülüğe doğru yol almış, politika yapıcılar da çoğulculuğu bir ulusal strateji olarak belirlemek durumunda kalmışlardır. Bu durum, dünyaya ben ve öteki şeklinde bakan, yabancıyı kendi saflığını tehdit eden bir unsur olarak gören, küresel dünyanın güvenlik paranoyaları ile zehirlenmiş ırkçı, aşırı kesimlerde öfkeye yol açmaktadır. Bugün Avrupa, yazılı hukukunda yer alan ve sokaktaki özgürlük söylemlerine rağmen, gizli ya da açık bir ırkçılıkla boğuşmaktadır.

Avrupa'nın kendi kurucu değerlerini çiğnediği, kadın, çocuk demeden masum insanların hayat hakkını hiçe saydığı mülteciler akını karşısında Türkiye, devleti ve milletiyle tüm dünyaya tam bir insanlık dersi vermeye devam etmektedir. Küresel düzeyde bir iyilik hareketi olan bu tutum tamamen insani gerekçelerle sürdürülmektedir. Türkiye, dünyada eşine az rastlanacak bir geniş yüreklilikle savaştan kaçıp kendisine sığınan milyonlarca insana din, dil, etnik köken ayırımı yapmaksızın kucak açmıştır. Suriye krizinin başladığı yıllarda açık kapı politikasını devam ettiren ülkemiz, bugün itibarıyla dört milyona yakın kişiyi misafir etmektedir. Kamplarda barınanların gıda, sağlık, eğitim gibi ihtiyaçları milletimizin desteğiyle devletimizin ilgili birimleri tarafından karşılanmaktadır. Aynı şekilde kamp dışında kalanların acil sağlık

hizmetleri ile eğitim ve sosyal hizmetlere ulaşımı yasal koruma altına alınmıştır.

Şüphesiz ülkemizde misafir ettiğimiz göçmenlere hangi haklar sağlanırsa sağlansın esas olan herkesin kendi vatanında, doğup büyüdüğü topraklarda yaşama imkânına sahip olmasıdır. Dünya, Asya'dan Afrika'ya âdetâ göçmen ihraç eden ülkelere kendi çıkarları doğrultusunda değil, o ülkelerin masum yavruları adına yardım elini uzatabildiği gün sorunu kaynağında çözümlenip olacaktır. Uluslararası kamuoyuna düşen, mülteci sorununun kaynağı olan ülkelere istikrar ve güveni sağlamak için samimiyetle çalışmaktır. Aksi takdirde kaybedecek bir şeyi olmayan insanlar ölümü göze alarak tehlikeli göç yolları üzerinden daha iyi bir hayat umuduyla yolculuklarına devam edecektir. Dünyanın sessiz kaldığı ve insan haklarını ayaklar altına alan her bir baskı, zorbalık, şiddet ve zulüm ile bunlardan neşet eden her bir yolculuk, her bir göç serüveni, insanlığın gelecek nesillere miras bırakacağı en kötü hikâyeler arasında yer alacaktır. İnsan onur ve haysiyetini zedeleyen savaşlarda, katliamlarda ve bunlar neticesinde yaşanan göç dalgalarında hayatını kaybeden her bir masum, insanlık ailesinin asırlarca süren en yüz kızartıcı ayıplarına eklenecektir.

Hepimiz Allah'ın yeryüzünü imar etmek üzere halife unvanıyla görevlendirdiği insanlarız. Dolayısıyla insanlık olarak bizim göçümüz, yaşanamaz diyarlardan hayata tutunabilecek beldelere gitmek için değil, sahip olduğumuz güzellikleri dünyanın dört bir yanına taşıyabilmek ve bütün insanlığa medeniyet takdim edebilmek için olmalıdır. ■

BEYTULLAH'IN ŞEREF VE FAZİLETİ

Dr. Abdülkadir ERKUT | DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ

“Gerçek şu ki; insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki evdir...” (Âl-i İmran, 3/96.)

Hız. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra on altı veya on yedi ay boyunca Kudüs'e yönelerek namazlarını kıldı. Kiblenin Kudüs'ten Mekke'ye çevrilmesini emreden ayetler indiğinde Yahudiler buna tepki gösterdiler. Kudüs'ün peygamberlerin hicret ettiği bir yer olduğu, Mescid-i Aksa'nın Kâbe'den daha önce inşa edildiği, bu yüzden ondan daha faziletli ve daha üstün olduğu gibi iddialar ileri sürerek Müslümanlara üstünlük tasladılar. Yahudilerin bu türden iddialarını reddetmek, Beytullah'ın şeref ve faziletini beyan etmek üzere nazil olan ayetlerde şöyle buyruldu:

“Gerçek şu ki; insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki evdir. Orada apaçık deliller, İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur...” (Âl-i İmran, 3/96-97.)

Beytullah tevhidî ilan için kurulmuş, vahdaniyetin âlemi kılınmış, Hanif dininin delillerini cemetmiş bir mekândır. Mekândan münezzeh olan Yüce Mevla “evim” diyerek orayı şerefleştirmiştir. Beytullah'ın çeşitli isimleri içinde en yaygını, “Kâbe-i Muazzama”dır. Bir görüşe göre yüceliğinden dolayı ona bu ad verilmiştir. (Maverdi, Tefsir, II, 69.) Gerek Kur'an ayetlerinden gerek sahabe ve tabiundan gelen rivayetlerden, Beytullah'ın Hz. İbrahim'den önce de var olduğu anlaşılmaktadır. Hz. İbrahim, zaman içinde yıkılıp yeri kaybolan Kâbe'yi bulup onu yeniden inşa etmiştir. Ancak ayette asıl söz konusu edilen, Kâbe'nin Mescid-i Aksa'dan şeref ve fazilet bakımından önceliğidir. Bununla birlikte, yapılış açısından onun Allah'a ibadet için bina edilmiş “ilk ev” olarak kabul edilmesine de bir mani bulunmamaktadır. (Razi, Tefsir, VIII, 297.) Mescid-i Aksa, Mescid-i

Haram'dan birkaç asır sonra bina edilmiştir. Yeryüzünde ibadet için bina edilmiş Mescid-i Haram'dan daha eski bir mekânın bulunmaması, onun önceliğinin ifadesidir. Mescid-i Haram'ı, var olan semavi dinlerin ortak peygamberi, peygamberlerin atası Hz. İbrahim bina etmiştir. Bu yüzden o, semavi dinleri bir araya getirme konusunda da Mescid-i Aksa'dan daha önceliklidir. Eskiler Kâbe'nin ehemmiyetini ifade için yeryüzünde Kâbe'den daha şerefli bir bina yoktur. Emredeni Malik ve Celil olan Allah, mühendisi Cibril, banisi Halil, tilmizi İsmail, demişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber de Kâbe'nin içinde yer aldığı Mekke'nin kıymetini, “Sen, Allah'ın arzının mutlaka en hayırlısı ve Allah'ın arzının Allah'a en sevimli olanıdır.” (Tirmizi, Menâkıb, 69.) diye ifade etmiştir.

Beytullah, Mevla'nın insanlar için kendisinde nice hayırlar var ettiği bereketli bir mekândır. Bereket kavramının gelişme ve artma manasını dikkate aldığımızda o, kendisinde yapılan ibadetlerin sevaplarının kat kat artırılarak verildiği, (Buhari, Fadlu'-alâat fî mescidi Mekke ve'l-Medîne, 1.) edilen duaların kabul edildiği (İbn Mace, Menasik, 5.) bir mekândır. Bu anlamıyla bereket sadece manevi alanda değil maddi alanda da söz konusudur. Tarıma elverişli olmayan bir vadiye yer alan Mekke'de (İbrahim, 14/37.) milyonlarca insan hayatını sürdürebilmektedir. Allah Teala, lütfu ile Mekke'yi her ürünün toplandığı bir yer kılmıştır. (Kasas, 28/57.) Bereket kavramının beka anlamını aldığımızda ise Kâbe'deki tavaf ve ibadetin devamlılığı dikkat çekmektedir. Binlerce yıldan beri bu mübarek mekâna insanlar yönelmekte, binlerce yıldan beri bu mübarek mekân varlığını sürdürmektedir. Hacıların ve umrecilerin sürekli dağılıp tekrar kendisine döndükleri bir yerdir Kâbe! (Bakara, 2/125.)

Beytullah tevhidî ilan için kurulmuş, vahdaniyetin âlemi kılınmış, Hanif dininin delillerini cemetmiş bir mekândır.

Beytullah insanları Hakk'a ulaştıran bir hidayet kaynağıdır. Son peygamber, merkezinde Kâbe'nin yer aldığı bu beldeye gönderilmiş, vahiy burada indirilmiştir. Müminler dünyanın dört bir tarafından, namazlarını ona yönelerek kılmakta, dünyanın dört bir tarafından farklı milletlerden insanlar hac ve umre ibadetlerini ifa için oraya akın edip Allah'a ibadet için onun yanında toplanmaktadırlar. Beytullah, onları, Allah'ı birlemeye, şirkten arınmaya sevk etmektedir. Böylece yüzlerini Kâbe'ye çevirdikleri gibi gönüllerini de Allah'a çevirmektedirler. Kâbe'ye olan fiziki yakınlıkları, Rablerine olan manevi yakınlıklarını artırmaya vesile olmaktadır. Teslimiyetlerini ve ilahî takdire boyun eğişlerini Kâbe'yi tavaf ile ifade etmektedirler. Çünkü yalnızca O'nun huzurunda eğilmenin, O'ndan başkasına ibadet etmemenin adıdır tavaf.

Beytullah'ın konumunu ifade eden "apaçık deliller" vardır. Bu apaçık delillerden biri, Makam-ı İbrahim'dir. Tek başına Makam-ı İbrahim, Beytullah'ın banisinin İbrahim olduğunun, Kâbe'nin kadim bir beyt olduğunun yeterli bir beyanıdır. Makam-ı İbrahim, vahye dayanan üç büyük dinin hürmet ettiği Hz. İbrahim'den bir hâtıradır. Müfessirlerimiz, çoğul bir kelimenin (apaçık deliler) niçin tekil bir kelime ile açıklandığını izah sadedinde; Makam-ı İbrahim'in birçok ayete şamil olması hasebiyle birçok ayet kuvvetinde olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim bazı müfessirlere göre de Makam-ı İbrahim, Hz. İbrahim'in ayak izinin bulunduğu taştan ibaret olmayıp hac sırasında durulan Arafat, Müzdelife ve Mina'yı da içine alan mekânlardır.

Beytullah Yüce Allah'ın bir lütfu olarak güvenlik nimetine nail olmuştur. Mekke'ye saldıran Ebrehe, kuşların attığı taşlarla zelif bir şekilde dönüp kaçarak helak olmuştur. (Fil, 105/1-5.) İslam öncesi dönemde Araplar şirke saplanmış olsalar da Beytullah'a hürmet ediyorlardı. Onları engelleyecek bir devlet otoritesi bulunmamakta; baskın yapmak normal bir davranış kabul edilmekteydi. Hatta intikam duygusunun çok önemli bir gelenek olduğu bu dönemde, kişi Kâbe'de babasını katleden adamı görse bile mekâna hürmetten ona ilişmezdi. Bu yüzden Yüce Allah, "Görmezler mi ki, çevrelerindeki insanlar durmadan yerinden koparılıp götürülürken biz (Mekke'yi) güvenli, dokunulmaz belde yapmışızdır!" (Ankebut,

Tek başına Makam-ı İbrahim, Beytullah'ın banisinin İbrahim olduğunun, Kâbe'nin kadim bir beyt olduğunun yeterli bir beyanıdır.

29/67.) buyurarak söz konusu nimeti hatırlatmaktadır. Cahiliye döneminde var olan bu anlayış, İslam tarafından da onaylanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) Mekke'yi fethettiğinde Kâbe'ye girenlerin güvende olacağını ilan etmiştir. (İbn Hişam, es-Sire, II, 403.) Kâbe'nin güvenli bir yer oluşu, Makam-ı İbrahim'den sonra ikinci bir delildir. Delillerin çokluğuna delalet için ayette bu iki delil ile yetinilmiş, bunların dışındakiler zikredilmemiştir. Bununla birlikte, "Oraya giren emniyette olur..." ifadesi, oraya kim Allah'a yaklaşmak üzere girerse kıyamet günü Allah'ın azabından, daha önce işlediği günahlardan cezasından emin olur." şeklinde de yorumlanmıştır. Ayrıca bu ifadenin "Oraya giren emniyette olsun..." şeklinde bir yorumu da bulunmaktadır. Nitekim hac ibadetini ifa eden kişiye günah sayılan davranışlardan uzak durması telkin edilmiştir. (Bakara, 2/197.)

Beytullah, kendisini ayrıcalıklı kılan birçok özelliğe sahiptir. Onun bu sayılan ve sayılmayan diğer özelliklerinden hissedar olmak, şeref ve faziletinden mahrum kalmamak için müminlere bir sorumluluk yüklenmiştir ki; bu, ayette şöyle ifade edilmiştir: "Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır." (Bakara, 2/97.) Bu yüzden hac İslam'ın beş şartından biri olarak nitelenmiş (Buhari, İman 2.); sağlıklı, maddi imkâna sahip, akıllı ve ergen Müslümanlara farz kılınmıştır.

Sonuç olarak Kâbe, zaman bakımından binlerce yıl önce Allah'a ibadet için kurulmuş "ilk ev" olması, muhatap açısından tüm insanlara hitap etmesi hasebiyle, İslam'ın evrensel bir din oluşunun ifadesidir.

Hac ve umre için bu çok özel ve özellikli mekânı ziyaret eden müminler, bu ziyaretten sonra hayatlarında yeni bir sayfa açabilmelidir. Zira onun bereketiyle anlam dünyalarını zenginleştirip, ahiret azığını artırma fırsatı bulabilirler. Oradaki delillerin/sem-

bollerin işaret ettiği anlamların bilincine varıp vuslatın sevincini idrak ederler. Bu ruh ve hissiyat ile hayatlarına yeni bir istikamet çizerler.

Hac ve umre için bu mübarek mekânda birleşen Müslümanlar bu birliği sosyal hayatlarına da taşıyabilmelidir. İslam dünyasının hâlihazırda yaşadığı acılar ve ıstıraplar, ancak bu sayede sona erecek; müminler "ateş çukurunun kenarından" ancak böyle kurtulabilecektir.

İSTİĞFAR: İSTİĞNANIN PANZEHİRİ

Meral GÜNEL | İstanbul Maltepe Vaizi

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

مَنْ لَزِمَ الْإِسْتِغْفَارَ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا، وَمِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا،

وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

"Bir kimse istiğfarı dilinden düşürmezse, Allah ona her darlıktan bir çıkış, her üzüntüden bir kurtuluş yolu gösterir ve ona beklemediği yerden rızık verir." (Ebu Davud, Vitr, 26.)

Yüce Allah'tan, kusurların bağışlanmasını dilemek anlamına gelen istiğfar, yapılan yanlışların hiç olmamış sayılmasını arzulamaktır. İnsan olmanın sırtımıza yüklediği zaafılar nedeniyle sürüklendiğimiz girdaptan kurtulma çabasıdır.

Allah ile yakınlaşmanın en önemli adımı olan istiğfar, inanılan ve güvenilen Rabb'in kapısından başka son iltica merkezi tanımamak, O'nun hakkında yakın sahibi olmak, gösterilen vefasızlık ve sadakatsizlikten dolayı affedilme talebiyle o kapıda beklemektir. "Rabbinizden bağışlanma dileyin. Doğrusu O, çok bağışlayandır." (Nuh, 71/10.) emrine karşı hasasiyet göstermektir.

Nefs-i emmarenin oyunuyla düşülen gaflet ve ihanete savaş açmaktır istiğfar. Hatasını, kusurunu görebilme erdemidir. Bu erdemi nedametle taçlandırıp doğrudan Rabb'e iltica etmek ve O'nun mutlak kudret, saltanat ve merhameti karşısında boyun eğmektir.

Hatalar insan olmakla alakalı. Hata yapmamayı hayal etmek melek olmayı dilemek kadar gerçek dışı. Hayatın tam merkezinde olmayı hedefleyen İslam'a göre insan için önemli olan, öncelikle günahlardan sakınmaya çalışmak, hasbelkader günaha düşüldüğünde ise yanlışını tekrarlayarak ısrarcı olmamaktır. "Takarrür tekerrürden doğar." deyişi mucebince günahı karakter

hâline getirmemektir. Tekrarlanan yanlışlar giderek kötülüğü normalleştirir, duyarlılığı azaltır ve kişiyi, inandığı doğrular ve yaptığı yanlışlar arasında bocalamanın huzursuzluğundan kurtulmak için zihniyet değişikliğine iter. (Yaşadığı çelişkiyi azaltmak ve kendini temize çıkarabilmek için kişi, dinin hükümlerini olduğundan farklı algılamaya ve yorumlamaya başlayabilir.)

Tam tersi bir şekilde, yapılan yanlışlara kilitlenip kalmak, bir kurt gibi insanın içini kemirerek kulluk bilincini zayıflatıp tevekkül ve ümidi öldürebilir. Cenab-ı Hakk'ın insanoğluna lütfu olan derlenip toparlanabilme kabiliyetini azaltır. Varlık kodlarımıza işlenmiş iyilik-kötülük mücadelesinde iyiliğe tanınan şans azalır. Hayatın dengesini bozar. Nitekim "Canımı kudretiyle elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah sizi yok eder, sizin yerinize, günah işleyen ama sonra Allah'tan af dileyen başkalarını getirir ve onları affederdi." (Müslim, Tevbe, 11.) buyruğunu, insana, kendine küsmeden, ümitsizliğe kapılmadan, düştüğünü fark ettiği anda yerden doğrularak üstünü başını silkeleyip kaldığı yerden yola devam etme cesareti veren bir müjde gibi okumak gerekir.

İstiğfar, önünde eğildikçe insanlığımızın yükseleceği bir kemal kapısı sunar bizlere. Kulu günaha karşı duyarlı ve donanımlı kılar. Hadisimizde geçen "dilinden

Nefs-i emmarenin
oyunuyla düşülen gaflet
ve ihanete savaş açmaktır
istiğfar.

düşürmemek” ifadesi zaman ve mekânın tüm kayıtlarından bağımsız olarak, varlığımızın, kendisinden neşet ettiği öze irtibatı koparmamasını ifade eder. İstiğfardan uzaklaşmak vicdanın nasırlaşmasına sebeptir. Tövbe ve istiğfar ile dikkatini kendine yönelten insan, vicdanından kaçamayacağını anlar. Bu durum, günahın kemiyet ve keyfiyet bakımından giderek azalmasına vesile olur.

İstiğfar vesilesiyle insan, affedilmenin ne demek olabileceğini kavrar ve insanlara karşı hoşgörü ve merhamet sahibi olur. Kendisi hata yaptığında, durumu fark edip telafi yollarını aramaya başlar. Adalet ve hakkaniyetin, bireysel ve toplumsal hayatın tüm yönlerinde can bulmasına katkıda bulunur. Kendisine yapılan hatalar karşısında Rabb'inin ahlakı ile ahlaklanıp affediciliği kuşanabilir.

Hata ve kusurları hep dışarıda (başka insanlarda hatta şeytanda) arayarak kendini temize çıkarmak iyilik ve iyileşmenin önündeki en büyük engeldir. "Başımıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki O birçoğunu da bağışlar." (Şura, 42/30.) ayeti insanın bir musibetle karşılaştığında ilk başvuracağı adresin kendisi olması gerektiğini öğütlemekte. Yanlışları keşfetmeye ve düzeltmeye kendimizden başlamak büyük bir edemdir.

İnsanı bu erdemden mahrum bırakabilecek yegâne tavır da insanın kendini hata ve kusurdan münezze ve la yüs'el görmesine sebep olan enaniyetinden başka bir şey değildir.

İstiğfar, kibrin çocuğu istiğnanın panzehiridir. İstiğfar ile günaha düşmeyi, hata yapmayı kendine yediremeyen obez nefislerin soyu kırılır. Mükemmel olmanın yalnız Allah'a mahsus olduğu idraki, insanı ubudiyette acziyet sınırına taşır.

Ragıb el-İsfahani'ye göre bağışlanma talebinin hem söz hem fiille olması gerekir; aksi hâlde istiğfar kişiyi yalancı durumuna düşürür. Her işte olduğu gibi af dilemenin de bir adabı vardır. Konuyla ilgili ayet ve hadisler bütün olarak incelendiğinde yüce Allah'a tüm fiil ve sıfatlarıyla iman etmek, yapılan yanlış bir an önce terk etmek, yapılan hatadan samimi pişmanlık duymak ve bir daha dönmeme kararında

olmak, Allah'tan bağışlanma dilemek ve onun rahmetinden ümidi kesmemek bu konudaki en temel prensiplerdir.

İnsan hatasını düzeltebilme, hatalardan yola çıkarak yeni tecrübeler öğrenebilme yeteneği ile yaratılmıştır. Hatayı düzeltmenin ilk aşaması ise içten gelen bir pişmanlıktır. Pişmanlık, yani yapılan davranıştan duyulan derin mahcubiyet hissi temelde doğru ile yanlışın ne olduğu konusunda bilgi ve fikir sahibi olmayı gerektirir. Hatanın ne ve nerede olduğu, kimden kaynaklandığı konusunda sağlıklı bir bilgi ve düşünceye ulaşamamış insan ne için bağışlanma dileyebilir ki?

Ümitvar olmak insanın sığınağıdır. Bir Müslüman, üzerine düşeni yaptıktan sonra Allah'ın sonsuz rahmetine sığınmalı. Üzerine düşeni yaparken de zihinsel kodlarını tekrar tekrar gözden geçirmeli. Rasul-i Ekrem efendimiz, ev işlerinde zorlandığı için kendisine yardımcı olacak birini vermesini rica eden can pasesi Hz. Fatıma'nın talebini kabul etmemiş, bunun yerine kendisine gece yatarken çekmek üzere bazı tespihatlar öğretmişti. Demek ki bazen problemlerin çözümü, sıkıntı ve üzüntülerden kurtulma reçetesi bizim beklediğimiz adresten değil de umulmadık bir yerden gelebilir. Dua, istiğfar ve tespihata devam etmek, sınırlarla kuşatılmış insana, güç ve kudreti sonsuz Rabb'imizin katından sayısız kapılar açılabilceğini gösterecektir. Yeter ki, "Şunu bilmelisin ki rabbinin bağışlayıcılığı engindir." (Necm, 53/32.) ayetine uygun tutum geliştirebilelim.

HADİSTEN ÖĞRENDİKLERİMİZ

- Her kul hata yapabilir. Önemli olan hatada ısrar etmemek, Allah'tan bağışlanma dilemek ve yapılan yanlışları affedilmez görmeyerek ümidi kesmeden duaya devam etmektir.
- Af dile(yebil)mek insandaki kibri öldürür. Zannedildiğinin aksine insana değer kazandırır.
- İstiğfar, yanlışlar karşısında hata aramaya kendimizden başlamamız gerektiğinin kodlarını taşır.
- İstiğfara devam etmek insanın dünyevi ve uhrevi sıkıntılarının bertaraf olmasına vesiledir.

Ümitvar olmak insanın sığınağıdır. Bir Müslüman, üzerine düşeni yaptıktan sonra Allah'ın sonsuz rahmetine sığınmalı.

HER AYRINTIYI BİLEN MUHSÎ

Fatma BAYRAM | İstanbul Üsküdar Başvaizi

Meşhur esma hadisinde de geçen "ihsa" kavramı sözlükte "saymak, miktarını bilmek; ezberleyip kavramak" anlamına gelir. Bir şeyi bütün ayrıntılarına nüfuz ederek bilmek demektir. Allah'a nispet edildiğinde "gizli-aşıkâr her şeyi tek tek ve bütün ayrıntılarıyla bilen, gerektiğinde de bir bir sayıp ortaya döken" manasına gelir. Daha ziyade sayısal detaylara hâkimiyet ifade ettiğinden sayı cihetinden bütün mevcudatın her detayına vakıf olmayı ifade eder. Evrendeki matematiksel düzen bu ismin bir tecellisidir.

Kur'an'da Rabb'imizin isimleri arasında geçmemekle beraber esmayhüsna hadisinde Yüce Allah'ın isimleri arasında zikredilmektedir. Rabb'imizin ilminin her şeyi bütün detaylarıyla kuşattığını ifade eder. O'nun gözünden kaçan, duyamadığı, vâkif olamadığı en ufak bir söz, bir mimik, bir yüz ifadesi, bir sır, bir niyet yoktur. O her ayrıntıyı bilmekte, kaydetmekte ve uygun gördüğü zamanda karşılığını vermek üzere beklemektedir.

Sonsuz sayıdaki varlığın her hâlini kuşatan bilgi ancak sonsuzluk kendisine mahsus olan Rabb'imiz için söz konusudur. Çünkü onların her birini ince ince planlayıp yaratan O'dur. (bkz: Halık, Bâri' ve Musavvir isimleri) Hakk'ın yaratmasına bir sınır konamayacağından (Rahman, 55/29.) O'nun Muhsî isminin kapsamına da bir sınır konamaz.

Muhsî ismi de "Alîm", "Habîr" ve "Şehîd" gibi diğer isimlerde olduğu üzere Allah yolunda olup çeşitli haksızlıklara maruz kalanlara bir müjde; gizli kapılar ardında O'na ve O'nun yolunda olanlara tuzaklar hazırlayanlara bir tehdittir. İmam Maturidi de Mücadele suresi 6. ayeti bu doğrultu-

da yorumlayarak ayetin kimilerini müjdelediğini, kimilerini de tehdit ettiğini söyler: "Allah'ın onları hep birden diriltip yaptıklarını kendilerine haber vereceği günü hatırla. Allah onları sayıp zaptetmiş, onlarsa bunları unutmuşlardır. Allah, her şeye şahittir." İnsanlar kendi yaptıklarını dahi unutturken Allah onları bütün müsebbebatı ile birlikte kaydetmiş, vakti saati geldiğinde de önlerine dökmüştür.

Kur'an'da ihsa

İbnü'l-Cevzi, ihsa kavramının yer aldığı metinlerin bağlamından hareketle kelimenin Kur'an'da şu beş anlamda kullanıldığını söyler: "Zaptedip belirlemek, yazıp kaydetmek, güç yetirmek, saymak, bilmek." Cin suresi 28. ayette de bu anlamlar vurgulanır: "Allah onların her hâlini kuşatmış ve her şeyi inceden inceye sayıp dökmüştür."

Allah'ın ilmi her şeyi ihata eder. Her şeyin miktarını bilip eksiksiz, tastamam sayabilen ancak Allah Teala'dır. (Meryem, 19/94.) Yüce Allah'ın her şeyi olduğu gibi görüp bilmesi, bütün mevcudatı toptan bir yığın hâlinde birbirinden seçilmez karışık bir şekilde değil; cinslerini, nevilerini, sınıflarını, fertlerini, zerrelerini birer birer saymış gibi gayet açık görüp bilmesi demektir. Oysa insanlar miktarı fazla olan, peş peşe olup biten ve sürekli biçimde konumları değişen nesne ve olayların detaylarını kavrayıp tam bir sonuç çıkarmaktan acizdirler. İlla bir detayı gözden kaçırmırlar. Çünkü her şey hareket hâlinindedir ve evrende sürekli bir değişim söz konusudur. İnsan bilgisinin sürekli yenilenmeye ve gelişmeye muhtaç olması da bu yüzdendir. İşte ihsa, bu acizliğin Rabbimiz için söz konusu olmadığını, O'nun bilgisinin her detayı kuşattığını

O her ayrıntıyı bilmekte,
kaydetmekte ve uygun
gördüğü zamanda karşılığını
vermek üzere beklemektedir.

Muhsî isminde bizi Rabb'imizin kudretinin büyüklüğü konusunda hayret içinde bırakan husus her an yeni bir oluş hâlinde olan varlık âleminin her bir üyesinin sayılıp bilinmesi ile kalmayıp Yüce Allah'ın Muhsî ismi ile bu varlıkların her birine kendi iç evrenindeki bütün detaylarla birlikte vâkıf olmasıdır.

الحصى
جَلَالَهُ

ifade eder: “Biz her şeyi bir kitapta yazıp saydık.” (Nebe, 78/29.) Bu ayet-i kerimede “iẖsa”nın yazılmak suretiyle kayıt altına alınarak yapıldığının söylenmesi ayrıca manidardır. Çünkü yazı, bilginin muhafazası konusunda son noktadır.

Muhsî tecelli ederse

Muhsî isminde bizi Rabb'imizin kudretinin büyüklüğü konusunda hayret içinde bırakan husus her an yeni bir oluş hâlinde olan varlık âleminin her bir üyesinin sayılıp bilinmesi ile kalmayıp Yüce Allah'ın Muhsî ismi ile bu varlıkların her birine kendi iç evrenindeki bütün detaylarla birlikte vâkıf olmasıdır. Bizi bu kadar yakından ve bu kadar detaylı hiç kimse bilemez. Hatta kendimiz bile kendi hakkımızdaki bütün detaylara vakıf olamayız. İşte bir müminin kalbine dinginlik ve huzur veren teslimiyet, Rabb'imizin üzerimizdeki bu vukufiyetinden doğar. Çünkü O muhsîdir; bizim olmuş, olacak bütün hâllerimize vakıftır ve O madem her şeye vakıftır -diğer bütün esmasından bildiğimiz üzere dilemiş ya da dilememişse bizim için hayırdır.

Abdülkerim el-Kuşeyri, Muhsî ismini sufi bir bakış açısıyla ele almış ve bu ismin insan üzerindeki etkisini şöyle anlatmıştır: Kişi, nefeslerinin Allah tarafından sayıldığını ve duyularının kontrol altında tutulduğunu bilirse Cennab-ı Hakk'ın kendisine yakınlığını ve her hâlinin O'nun gözetimi altında olduğunu kuvvetle hisseder. Yaşanan her anın bilincinde olmak diyebileceğimiz bu farkındalık kişiyi şükran duygularıyla doldurur. Hayatındaki her

Bir müminin kalbine
dinginlik ve huzur veren
teslimiyet, Rabb'imizin
üzerimizdeki bu
vukufiyetinden doğar.

bir detayın nasıl nimetler içerdiğini daha net olarak anlar. Neticede şükürün nimeti artırması kuralına göre (İbrahim, 14/7.) kişinin hayatında şükre vesile olacak nimetler de artmış olur. Bu kapıyı açan bilinç hâli Muhsî isminin bir tecellisidir.

Yukarıda Nebe suresi 29. ayette Rabb'imizin her şeyi bir bir sayıp yazılı olarak kaydettiği geçmişti. Vakti saati geldiğinde o kayıtlar açılır, kişinin önüne getirilir. O zaman kişi şöyle der: “Vay hâlimize! Bu nasıl kitap? Büyük küçük demeden her şeyi sayıp dökmüş!” (Kehf, 18/49.) İşte Muhsî ismi bizi o gün gelmeden uyardırmakta, her davranışımızın bir bir dikkate alındığını; hiçbir şeyin gözden kaçmadığını bildirmektedir. Bu durum aynı zamanda bize elimizin altındaki kişilerin yapıp ettiklerine, gidişatlarına vâkıf olmamız gerektiğini ve bu vukufiyetimizi de onlara bildirerek yapmak gerektiğini gösterir. Söz gelimi çocuğumuz -elbette mahremiyetine saygı göstererek- bizim ilgi ve dikkatimizin onun üzerinde olduğunu bilmeli, hiçbir zaman yaptıklarına aldırmadığımızı düşünmemelidir. Küçük veya büyük olsun, uhdemize verilmiş her birini bütün girdi ve çıktıklarıyla takip etmek, olan bi-

teni kayıt altında tutmak, sahip olunan ve harcanan kaynakların bilincinde olmak hep bu ismin tecellisiyledir. Hepsinden önemlisi hayatın bilançosunu okuyabilmek ve üstlenilen sorumlulukları eldeki imkânlarla en verimli şekilde yerine getirmek için hesabına hâkim olmak hep iẖsa kabiliyetinin bir neticesidir. Hesabını tutmayan başta kendisi olmak üzere tüm kaynakları düşünncesizce tüketerek kendisine de çevresine de yazık eder.

MEDENİYETLER YIKIMIN TOHUMLARINI DA TAŞIR

Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

Edward Said'in halefi olarak anılan Hintli düşünür ve romancı Pankaj Mishra'ya göre, günümüz bireyi güç ve zenginlik elde etmek için 'hayvanca' bir mücadele içindedir. Bir 'zulüm ve merhametsizlik' kültürü yayan bu vahşi mücadelenin besin kaynağı ise neo-liberal ekonomidir. (Öfke Çağı, İst. 2018, s. 336.) Mishra'nın vurgusu şudur: Güç, şiddet ve zenginlik tutkusunun sebep olduğu dünyevi bir zulüm ve merhametsizlik kültürü yerküreyi kuşatıyor!

Haksız mı?

Bu çağ, bir 'öfke çağı'dır, zira statü, imtiyaz, güç ve zenginlik peşinde koşanlar küreselleşme projesiyle rayından çıkardıkları dünyada eşitsizlik ve sömürüyü kökleştirmişler, 'öteki'ne duydukları hıncı ve nefretle terör, ırkçılık ve savaşı kurallaştırmışlardır.

Bir öfke çağıdır bu çağ, zira nihilist şiddet, ahlaki yozlaşma, kültürel çözümlenme ve politik öfke dizginlerinden boşanmış, kutsal dünyevileşmiş, katı olan buharlaşmıştır. Bir kin, nefret ve öfke çağıdır bu çağ, zira oç fantezileriyle yabancı düşmanlığı ve İslamofobi imalatı alıp yürümüşdür.

Bu boğucu iklimde, insan ve onun sahip olduğu her şey dünyevileşme, nesneleşme, metalaşma, değersizleşme, mekanikleşme, robotlaşma ve şeyleşme yolunda hızla yol alırken, topyekûn insanlık da mana ikliminin aydınlığından maddiyatın

kasvet iklimine sürükleniyor. Şeytanın dizginsiz özgürlük ve ölümsüzlük vaadiyle ayarttığı insanı belli bir noktadan sonra frenlemek imkânsız gibi görünüyor!

"...Onlara önlerinden, arkalarından sağlarından, sollarından sokulacağım..." (A'raf, 7/17.) isyanıyla yola çıkan şeytan, dört bir yandan musallat olduğu insanı, altından girip üstünden çıkıp yoldan çıkarmayı başardı nihayet.

Yerküremiz freni patlamış insan kaynıyor!

"İnsan ne ise o olmaya yanaşmayan tek varlık." der, Albert Camus. Fitratın bentlerini çiğnediği andan itibaren insanı tutabilene aşkolsun! Şeytan, sabah akşam damarlarında turlar onun; kin, nefret, hıncı, öfke ondadır; şerrin ete kemiğe bürünmüş hâlidir o! Denizde kum, onda şeytanlık, sinsilik, cin fikirlik!

Şeytan, kendisi ile anlaşılan, ruhunu satın aldığı kötülere şunu fısıldar: "Bundan böyle ben yokum, sen var-sın! Bundan böyle inanca, doğruya, iyiye, güzele isyanın önderi her yerde sensin, haydi yürü aslanım!"

Seyyid Hüseyin Nasr der ki, "Kendini 'Babil Kulesi'ne kapatan modern / postmodern insan, ortak 'Hikmet' dilini yitirmiş, kendini 'İlahi Zemin'e bağlayan göbek kordonunu kesmiştir." (İslam ve Modern İnsanın Çıkılmazı, İst, 2017, s. 48.) Nasr'a göre, XIX. yüzyıldan bu yana modern ideolojilerin rüzgârında oradan oraya savrulan modern insan, bu ideolojilerin sönmesiyle birlikte, hayatın 'manevi niteliklerini' yeni-

den keşfe çıkmak yerine 'modern hayatın saçmalık ve boşvermişliklerine' kapılmıştır. (s. 140.)

Yanlışta düşme imkân ve ihtimallerinin alabildiğine fazla olduğu dönemlerde aksi bir sonuç epey sürpriz olurdu. Aynı zamanda bu dönemler, seküler hümanizmin demokrasi ile harmanlanıp rasyonel bir sosyal mühendislik projesi olarak dayatıldığı dönemlerdir. Şimdi-lerde bu dayatma görevini neo-liberal politikalar üstlenmiş durumda. Güçlünün, güçsüzü ezdiği, elindeki her şeyi gasp ettiği bir sömürü düzeni de bu politikalarla giderek zemin bulmaktadır. Bu gidişata direnen sistem dışı ilan edilir, yalnızlaştırılır, ambargolarla terbiye edilir, bu kâfi gelmezse 'terörist' etiketini yemesi an meselesidir.

Sonrası ise taciz, savaş ve işgaldir; kurdun kuzuya "Suyumu bulan-dırdın." deyip üstüne çullanması hikâyesi...

İnsanlığı kurtlar ve kuzular şeklinde iki kamptan ibaret gören 'öfke' zihniyeti yeryüzündeki yıkımların sorumlusudur...

Tarihin mezarlığında yatan 'fosil' medeniyetlerin niçin mezara girdikleri hâlâ tartışılacaktır, canlı olanlar da envai türden kriz ve hastalıkla boğuşuyorlar. Hastalıkları bulaşıcı ve birbirlerine bulaştırıyorlar.

Tarihçiler, Roma medeniyetinin çöküş sebeplerini üç ana noktada özetlerler: siyasi, ekonomik ve askeri. Barbarların aralıksız tacizleri, Hunların gelişi ve Hristiyanlığın yayılması ile eski güç ve kudretini

kaybeden Roma'nın çöküşü, yönetimin yozlaşması, çalışma disiplininin yok oluşu, ahlaki çürüme ve geleneksel değerlerdeki çözülme ile hızlanır. Roma askerlerinin vatanseverlik duygularının zayıflaması ve sadece para için savaşır hâle gelmeleri de işin tuzu biberi olur.

Bir medeniyet kendi yıkımının tohumlarını da taşır

Varlık, kozmoloji ve düzen tasavvuru yitirildiğinde; üstüne oturan kavramsal çerçeve tahrip edildiğinde; sahip olunan tarihsel tecrübe fırlatılıp atıldığında; iç ve dış meydan okumalara cevap verme kabiliyeti, şartlara uyum sağlama dinamizmi ve akışkanlık köreldiğinde; ahlâk, siyaset, ekonomi, estetik, sosyal düzen anlayışı dibe vurduğunda ve nihayet, insan hayatı ve emeği değersizleşip metalaştığında bir medeniyet için hastalık başlamış demektir.

Yıkımın tohumları uygun iklimde filizlenir ve kısa bir süre sonra bütün bünyeyi sarar ve böylece çürüme başlar. Çöküşün hızı gaflet ve uyku hâlinin yoğunluğu ile orantılıdır. Bilinç tikanır, bilinç tikanınca uzuvlarda felç hâli başlar. Tam bir koma hâlidir bu! Bilinç açılmazsa ölüm mukadderdir, suret yerinde olsa bile iç organlar çürümüştür.

Medeniyetler birbirleriyle çekişir, rekabet eder; birbirlerini etkiler, birbirlerinin iyi yönlerini alıp birbirlerini takdir de edebilirler. Bütün bunlar gayet tabiidir ama aynı zamanda birbirlerini tahrip de edebilirler. Kendini ilerici, seküler, rasyonel ve medeni kabul eden ama vahşi ve hain oluşu sebebiyle Mehmet Akif'in 'tek dişi kalmış canavar' olarak tasvir ettiği Hristiyan Batı medeniyeti bugün, gerici,

barbar ve öcü olarak gördüğü İslam medeniyetine yönelik sistemli bir tahrip harekâtı yürütüyor. Bir 'medeniyetler çatışması' uyanlar için bu tahrip faaliyeti, gerçekte, amansız rekabetin olmazsa olmazıdır. Lakin peşinen ifade edelim ki, İslam medeniyetini dizlerinin üstüne çöktürme faaliyeti yalnızca dışarıdan değildir, belki zararın büyüğü içerideki yıkım tohumlarının epey boy salmış olmasındandır. Suçu sadece hırsıza yüklersek kendi gaflet ve zafiyetlerimizi örtbas etmiş oluruz.

"Kişinin kendine ettiğini, edemez kişiye hiçbir fâni." demiş ya Mevlana, işte onun gibi bir şey. Bir medeniyetin fertlerinin kendi medeniyetine verdiği zararı bir başka medeniyet veremez!

Şunu da söylemiş olalım: Batı medeniyeti 'öteki'nde sebep olduğu tahribatın sarhoşluğuyla kendi bindiği dalı da kesiyor; o da kendi medeniyetinin temel değerlerinden hızla uzaklaşıyor. Krizler suyun iki yakasında da hemen hemen ortak...

Bireyci, rekabetçi sosyal ilişkileri, çatışmacı politikaları var olmanın olmazsa olmazı kılan neo-liberal, beyaz ırkçı bir zihniyet orada ipleri ele geçirmiş durumda. 'En az sayıda insanın en yüksek hazzı, mutluluğu tatması' şeklinde bir felsefe ile yola çıkan bir avuç sırtı pek karnı tok, eline geçirdiği ekonomik ve siyasi güçle bir dizi işgal, gasp ve savaşla varlığını pekiştiriyor! Onlara göre bu dünya nüfusu çok fazla! Mevcut kaynakların hızla tükenmesi ile dünya nüfusunun hızla artması arasındaki ters orantı fena hâlde ürkütüyor onları. Dolayısıyla boş durmadıklarını, şer fikirler peşinde olduklarını rahatlıkla tahmin edebiliriz.

Bu cin fikirliler için medeniyet, uygarlık, mazi, tarih, gelecek, din vs. tam bir hikâyedir. Gazeteci ve çevreci George Monbiot bunu gayet güzel özetler: "Piyasa tarafından bir piyasa olarak tanımlanan insan toplumu her bakımdan bir şirket gibi yönetilebilir, sosyal ilişkileri ticari bir işlem olarak yeniden tasavvur edilebilir, insanlar insan sermayesi olarak yeniden tanımlanabilir. Toplumun gaye ve hedefi, kârı maksimize etmektir... Neoliberalizm öyle nüfuz edici hâle gelmiştir ki sık sık bunun bir ideoloji olduğunu gözden kaçırmız. (...) Oysa insan hayatını yeniden şekillendirme ve güç dengelerini değiştirme amaçlı bir girişim olarak ortaya çıkan bir felsefedir." (Bu Enkazı Kaldırmak, İst. 2018, s. 36.)

Nerede medeniyet, uygarlık, insanlık?

Medeniyetler krizlerle boğuşuyorlar ve gözyaşı döküyorlar! Bütün medeniyetler kan kaybediyor! Hepsi hasta! Geçmişte olduğu gibi, aşırı bireycilik ve rekabetin pençesine düşen şimdinin insanı da kendine miras kalan medeniyetleri tarihin medeniyetler mezarlığına yollamanın peşinde!

İnsanı insan yapan manevi kıymetler manzumesi olan medeniyet (Ahmet Hamdi Tanpınar); insan ırkını mükemmelleştirmek, insanlık şartlarında ve görünen her şeyde ilerlemeyi gerçekleştirme çabası olan medeniyet (Albert Schweitzer) kötülerin elinde can çekişiyor.

Sözün özü: Medeniyetler hastaysa ortada bir 'insanlık' sorunu var! İnsanı tedavi etmeden medeniyetleri iyileştirmek imkânsız!

Medeniyetin gözyaşlarını dindirecek olan, onu kuran insandır! ■

İLMİN AFAKINDA VAKUR BİR VEDA: FUAT SEZGİN

Nermin TAYLAN

Yaşadığımız asrın en büyük âlimlerinden, ömrünü medeniyetine ve milletine adanmış ulu bir çınar... Yitik hazinenin emektar kâşifi... Ömrünü bu yola vakfeden fedakâr bir bilge...

24 Ekim 1924 tarihinde Bitlis'te dünyaya gelen Fuat Sezgin, ilköğ-

renimini Doğubayazıt'ta, ortaokul ve liseyi Erzurum'da tamamladıktan sonra mühendis olma gayesiyle üniversite tahsili için 1942 yılında İstanbul'a gider.

İstanbul'a vardıktan az bir zaman sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde okuyan bir akrabası onu "İslami Bilimler ve Oryantalizm" alanında otorite sa-

yılan ünlü Alman oryantalist Helmut Ritter'in konferansına götürür. Konferansı hayretle dinler, bizzat kendi ifadesiyle "büyülenir" çünkü orta ve lise eğitimi sırasında hocalarından duyduğunun aksine Ritter, İslam bilim adamlarından bahsediyor: Harezmi, İbnü'l-Heysem, Ebu'l-Vefa Buzcani, İbn Yunus, Cezeri ve Biruni gibi isimlerden övgüyle söz ediyor ve onların

dünya bilimine katkılarını anlatıyordu.

Batılı bir bilim adamından bu hakikatleri duymak Fuat Sezgin'i derinden etkiler ve mühendis olmak için geldiği İstanbul'da artık başka bir gayeye yönelir. Hellmut Ritter'e duyduğu büyük hayranlık ve kendi medeniyetine karşı uyanan merakı ile İstanbul Üniversitesi Arap Fars Filolojisine kaydolmaya karar verir. O artık Ritter'in öğrencisidir ve büyük bir aşkla derslerine sarılmıştır. Bu sırada II. Dünya Savaşı'nın getirdiği dağdağalı ortam Türkiye'yi de etkiler ve bazı endişeler sebebiyle üniversiteler tatil olur. Hocasının "Her yıl mutlaka bir dil öğrenmeli!" tavsiyesi üzerine bu tatili fırsata çevirip Arapçaya yoğunlaşır ve bu dili iyi derecede öğrenir. Zamanla Latince, Farsça, İbranice, Süryanice gibi dilleri kendi kaynaklarından okuyabilecek kadar iyi öğrenmeyi başarır.

Fuat Sezgin'deki kabiliyet, gayret ve azmi gören Ritter, üçüncü sınıftan sonra onu artık tamamıyla yanına alır ve her gittiği yere götürür. Tüm araştırmaları birlikte yaparlar. Kütüphane kütüphane gezip en nadide el yazması eserleri bulur, inceler ve değerini fark ederler. Bir vakit sonra Fuat Sezgin, işinde öylesine uzmanlaşır ki bir esere yalnızca baktığında bile milletini, yılını, değerini anlayabilecek hâle gelir. Diğer zamanlarında Carl Brockelmann'ın "Arap Edebiyatı" tarihini okuyup incelemekle olan Fuat Sezgin, onun İstanbul kütüphanelerindeki birçok esere, hiç okumamış olmasına rağmen kitabında bilinçsizce atfı yaptığını fark eder. Eksik çok, hata ise fazladır. Mutlaka bir zeyl yazılmalıdır ve bunu da kendisi kaleme almalıdır. Nihayet 1947 yılında "Bedii İlmî-

nin Tekâmülü" isimli bitirme tezi ile üniversiteden mezun olur. İki yıl gibi bir süre İstanbul'da çeşitli devlet kurumlarına memur olan Sezgin, 1948 yılında ilk Arapça çeviri eserini yayımlar. 1949 yılına geldiğinde İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde göreve başlar ve bu sırada devam ettiği

Ömrünü İslam Medeniyetini hakkıyla tanıtmaya adayan; bıkmayan, yılmayan, İslamca bir yaklaşımla daima çalışmayı ibadet sayan ve terakki etmenin yalnız buna bağlı olduğunu nasihat eden Fuat Sezgin, 30 Haziran 2018'de hayatını kaybetti. İnsanlığa bıraktığı sayısız ödül, çok nev'i unvan, onlarca eser, yüzlerce talebenin yanı sıra Müslümanların kaybolmuş öz benliğini de her Müslüman'ın sinesine emanet edip 94 yaşında aramızdan ayrıldı.

doktora çalışmasını tamamlayıp 1950 yılında doktor unvanı alır.

Bizzat kendi lisanından dökülen kelimelerle nakledecek olursak öğrencilik yıllarında hocası Hellmut Ritter'den duyduğu; "Bilimlerin esas temeli İslam bilimlerine dayanır." sözü onun hayatında dönüm

noktası olmuştur. Hocasının da tavsiyesi ile doçentlik tezini Buha-ra üzerine yazmaya karar verir.

Böylece İstanbul Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünde, "Buhari'nin Kaynakları" isimli tezini çalışmaya başlar. Bu teziyle, hadis kaynağı olarak İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan Buhari'nin, bilinenin aksine sözlü kaynaklara değil, "yazılı kaynaklara dayandığı" tezini ortaya çıkarır ve deyim yerinde ise asırlarca bilinçli şekilde yapılan tüm ezberleri bozar. Özellikle Avrupalı oryantalistlerin yüzyıllardır yazdıklarını çürüterek mezkûr yazılı kaynakların İslam'ın en erken dönemlerine hatta VII. yüzyıla kadar geri gittiğini delilleriyle ispatlar.

Doçentlik tezine devam ettiği sırada hocası Hellmut Ritter'in Almanya'ya dönmesi üzerine Ankara'ya İlahiyat Fakültesine gider ve çalışmasına hadis âlimi Prof. Dr. Tayyip Okiç'in rehberliğinde devam eder. 1951 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tefsir asistanı olarak göreve başlar. Aynı sene Gelibolu'da yedek subay olarak askerlik görevini ifa eder. 1954 yılında "Buhari'nin Kaynakları Üzerine Araştırmalar" isimli doçentlik tezini tamamlar, ancak çalışmalarına ara vermez. Brockelmann'ın eseri üzerine daha fazla yoğunlaşır. Çalıştıkça eserin noksanlarının bu şekilde tamamlanamayacağını farkına vararak dünyadaki tüm yazma eserlerin incelenerek müstakil bir eserin yazılması gerektiğini düşünür. Ancak bu o zamanların imkânlarına göre neredeyse olanaksızdır. Sezgin yılmaz, konuyu hocasına açar ve tüm imkânsızlıklara rağmen çalışmaya başlar. Müsteşirler Kongresi için Pakistan'a, Mısır'a, Almanya'ya gider ve

kütüphanelerdeki yazma eserleri tek tek inceler. Bir dönem Almanya'daki bir vakıftan kazandığı bir yıllık burs, çalışmasına ve azmine tanık olan vakıf yöneticilerince uzatılır. Şam, Kahire, Mısır, Tunus, Fas, Irak, İran, İspanya ve İtalya'ya giderek buradaki kütüphanelerde çalışmalarına devam eder. Ancak ülkenin aydınlık yarınları için çaba sarf eden Fuat Sezgin'in çalışmalarını cuntacılar engelleyecek ve zararlı olarak gördükleri hocalarla birlikte 1961 senesinde üniversiteden atacaklardır.

Fakülteden atıldığını gazetelerden öğrenen Sezgin, sanki hiçbir şey olmamışçasına tüm gün Süleymaniye Kütüphanesinde çalışmalarına devam eder. Öğrenci ve asistanları durumdan haberdar olunca derhal hocayı aramaya başlarlar ve Sezgin'i enstitüde değil kütüphanede bulurlar. Sezgin, uzun uzadıya düşünür ve naçar Almanya'ya gitmeye karar verir. 13 Mart 1963'te çok sevdiği İstanbul'undan ayrılır. Aradan yıllar geçip kendisine gidişi sorulduğunda o günleri şu cümlelerle anlatacaktır:

“Memleketimi çok seviyordum. Bir şeyler yapmak istiyordum. Bir enstitü kurmuştum, saat gibi çalışıyordu. Düşündüm, taşındım, daha kitabımın bütün malzeme toplama işi bitmemişti. İstanbul'dan uzaklaşmak istemiyordum. Doğu'dan yani İran'dan ve Mısır'dan uzaklaşmak istemiyordum. Frankfurt'a karar kıldım. Çünkü dünyanın tek 'Bilimler Tarihi Enstitüsü' oradaydı. Müdürü Willy Hartner benim dostumdu, eskiden rektörlük yapmıştı.”

İçti buruk, gönlü kırık, kalbi İstanbul sevdasıyla; hüznü bir hicretle

gitmeden önceki son gecesini ise şu şekilde dile getiriyordu: “Ayrılmadan önceki son gece Galata Köprüsü'ne gittim. Karaköy'e yakın bir taraftan, yüzüm Anadolu yakasına çevrili, yarım saat kadar parmaklıklara dayalı olarak derin derin düşünmeye başladım. O kadar çok sevdiğim İstanbul'dan ayrı bütün hayatım boyunca nasıl yaşayabileceğimi, memleketimi altüst eden hadiselerin sebeplerini kendime soruyordum. Aradan geçen kırk yedi yıldan beri İstanbul'a uğradığım her seferde o köprü'nün kuzey köşesinde geçirdiğim yarım saatlik muhasebeyi ve yaşlı gözlerle oradan ayrılışımı hep hatırlarım.”

Almanya'da ilk zamanlar Frankfurt Üniversitesinde yardımcı doçent olarak görev yapar. Ancak buradaki görev süresi fakülte tarafından kısa süreli olur. Olumsuz şartlara ve tüm çaresizliklere gösterdiği tevekkülle ateist profesörleri dahi kendisine hayran bırakır. Asla işsiz kalmaktan korkmaz. Tezini tamamlayabilmek adına gerekirse inşaat işçisi olarak çalışmayı dahi kafaya koymuştur. Ancak Marburg Üniversitesinden gelen teklifle rahat nefes alır ve profesör olarak burada çalışmaya başlar. İki yıl sonra tekrar Frankfurt Üniversitesine gider ve burada Bilimler Tarihi Kimya Bölümünde Cabir bin Hayyam üzerinde yeni bir doçentlik tezine başlar. 1964'te Bilimler Tarihi profesörü olur. Aynı yıl Ursula Hanım'la evlenir ve bu evlilikten tanınmış gazeteci Hilal Sezgin dünyaya gelir.

Nihayet 1950'li yıllarda malzemelerini toplamaya başladığı, bu uğurda 50 ülke, yüzlerce kütüphane gezdiği ve dört yüz bin eser görüp incelediği, “Bilimler Tarihi”

isimli eserinin ilk cildini 1967 yılında yayımlar. Hocası Hellmut Ritter'den “Şimdiye kadar böylesini kimse yapamadı. Senden sonra da kimse yapamayacak, tebrik ederim.” yazılı bir kart alır. Bu eser hakikatte de böyle olur. Alanında tektir. Müslüman bilim adamlarının en sağlam kaynaklardan çalışmalarla yer aldığı bu eser alanla ilgili çalışma yapanların başucu kaynağıdır.

1968 yılında “İslam İlimlerine Dair En Mükemmel Eser” ödülünü alır. Arabistan'dan da aldığı destekle 1982 yılında Johann Wolfgang Goethe Üniversitesinde, alanında örnek gösterilen “Arap İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsünü” kurar. Bu enstitü var olduğu sürece Batı âleminin hem birçok tezini çürütmeye devam ediyor hem de taklit “edilmelerine rağmen” üzerleri örtülmeye çalışılan Müslüman bilim adamlarını tüm dünyaya tanıtıyor. Daha sonra da İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'ni kurar. Bu müzede Müslüman bilim adamlarının icat ettiği sekiz yüz aletin birebir kopyası yapılarak sergilenir. Müzede sergilenen eserlerin yer aldığı beş ciltlik eser ile de İslam Medeniyetinin örselenmiş hakkını geri alır.

Ülkesinden kovulmasına rağmen asla vatanına sırt çevirmeyen, daima milleti ve ülkesi için çaba sarf eden Fuat Sezgin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin İstanbul'da da böyle bir müze kurulması teklifini kabul ederek Gülhane Parkı içerisinde sarayın sur duvarına bitişik Has Ahırlar Binası'nda yapılan restorasyondan sonra 24 Mayıs 2004'te İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'ni kurar.

Almanya'da ilk zamanlar Frankfurt Üniversitesinde yardımcı doçent olarak görev yapar. Ancak buradaki görev süresi fakülte tarafından kısa süreli olur. Olumsuz şartlara ve tüm çaresizliklere gösterdiği tevekkülle ateist profesörleri dahi kendisine hayran bırakır. Asla işsiz kalmaktan korkmaz.

27 dil bilen, altmış yılı aşkın bir süre İslam bilim ve teknoloji tarihi alanında araştırmalar yaparak tüm ömrünü İslam Medeniyetini hakıyla tanıtmaya adanmış; bıkmayan, yılmayan, İslamca bir yaklaşımla daima çalışmayı ibadet sayan ve terakki etmenin yalnız buna bağlı olduğunu nasihat eden Fuat Sezgin, 30 Haziran 2018'de hayatını kaybetti. İnsanlığa bıraktığı sayısız ödül, çok nev'i unvan, onlarca eser, yüzlerce talebenin yanı sıra Müslümanların kaybolmuş öz benliğini de her Müslüman'ın sinesine emanet edip 94 yaşında aramızdan ayrıldı.

Fuat Sezgin'in dünya ilmine kazandırdığı eserler saymakla bitmez. Çabasını anlatmaya ise kelimeler kifayet etmez. Ömrünün son anlarında, yoğun bakımda yatarken dahi "Bana burada beyhude zaman kaybettiriyorsunuz, çıkarın beni buradan, çalışmam lazım." diyen böyle bir âlimi belki de anlatmak yerine anlamaya çalışmak gerekiyor şimdilerde... Çünkü onun ömrü boyunca tüm meşgalesi, oryantalist saldırılar ile özgüvenleri yerle bir edilen Müslümanlara "Siz büyüktünüz." mesajını bilim tarihinden ispatlı olarak vermektir. Batılı bilim tarihine meydan oku-

du ve günde 17 saat çalışıp 27 dil öğrenerek bunu başardı.

Bir talebesi onun azmi ve çalışkanlığı karşısında kendisine "Hiç durmadan çalışmanın yöntemi var mı?" diye bir soru yönelttiğinde şöyle cevap vermişti: "Bütün hücrelerimin dinlenmeye o kadar fazla ihtiyacı var ki anlatamam! Ancak bunu hissettiğim her defasında, İslam âleminin durumu ortadayken dinlenmeye hakkım olmadığına kendimi bir kez daha ikna ediyorum. Ben kabirde dinleneceğim. 40 senedir Frankfurt'tayım. Ancak hiçbir yerini gezmeye fırsatım olmadı!"

Makamı âlî, ruhu şâd, menzili cennet olsun...

İlme duyduğu aşk hepimize örnek olsun. ■

FUAT SEZGİN BİYOGRAFİSİNE MÜTEVAZİ BİR KATKI MÜFTÜ VE VAİZLER HAKKINDA BİR RAPOR

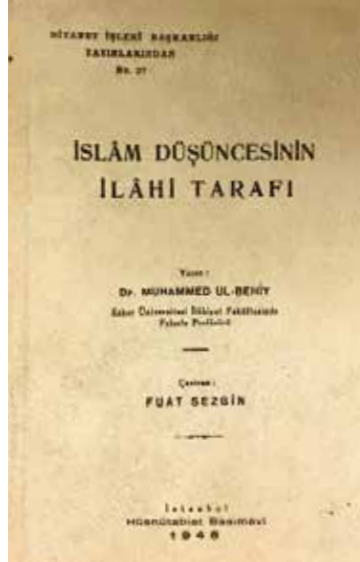
Dr. Mehmet BULUT | DİB Başkanlık Müşaviri

Müftü ve vaizler konusunda raporda ileri sürülen düşünceler genel olarak yerinde görülmüştür. Bir öneri olarak, Doç. Dr. Fuat Sezgin'in Başkanlık hizmetleriyle ilgili diğer raporlarının da alınmasından sonra bunların birlikte değerlendirilmesinin yerinde olacağı kaydedilmiştir ki hocanın zikredilen tarihten sonra belli bir müddet daha araştırmalarına devam ettiği anlaşılmaktadır.

Ülkemizin medar-ı iftiharı, dünyaca tanınan bir ilim adamı ve ilim tarihçisi olan Prof. Dr. M. Fuat Sezgin, 30 Haziran 2018 tarihinde, 94 yaşında vefat etti. Vefatı üzerine hakkında pek az faniye nasip olacak kemiyet ve keyfiyette yazılar yazıldı, konuşmalar yapıldı. Hayatı, ilmî kişiliği, özgüveni, bitmez tükenmez azim ve gayreti, eserleri, ilim dünyasına kazandırdıkları, kurduğu muhteşem kütüphanesi hak ettiği şekilde, sitayişkâr bir tarzla anlatıldı. Biz de bu yazımızla, onun, bir görevlendirme üzerine müftü ve vaizlerin vazifelerini daha etkin bir tarzda yerine getirebilmeleri için alınması gereken tedbirler üzerine hazırladığı bir raporunu tanıtarak biyografisine mütevazı bir katkıda bulunmak istiyoruz.

Hazırladığı rapora attığı imzadan ve resmî mercilerin yazılarından anlaşılacağına göre, Hoca, İstanbul Üniversitesinde doçent olduğu bir sırada, 1957 yılında Diyanet İşleri Başkanlığında bazı tetkikler yapmak üzere görevlendirilmiştir. Genç bilim adamımız, ne kadar süre devam ettiğini tespit edemediğimiz bu görevlendirme sırasın-

da, yaptığı araştırmaların sonuçlarını raporlar hâlinde Başvekâlet'e sunmuştur. Bu yazıda tanıtıma çalışacağımız rapor, onun Başkanlık'la ilgili üçüncü raporu olmaktadır ve müftü ve vaizlerin daha etkin hizmet sunabilmeleri için alınmasını öngördüğü bazı tedbirleri içermektedir.

Raporunun girişinde Hoca, Başkanlık teşkilatının o günkü vaziyetine çok kısa bir göz attıktan sonra hazırladığı ve hazırlayacağı raporlar hakkında kısa bir malumat sunmaktadır.

Benim henüz ulaşamadığım; ancak bu üçüncü raporunda bizzat Hoca'nın düştüğü kayda göre, Sezgin, ilk raporunda "Türkiye'de din müessesesinin ıslahı için gerekli personeli yetiştirme meselesi" üzerinde durduğunu, bu ve sonraki raporlarında ise, "din müessesesinin memleketimizdeki tedvir organı" olan 'Diyanet İşleri' teşkilatında alınmasını zaruri gördüğü tedbirler üzerinde duracağını, bu cümleden olarak öncelikle de bu raporunda müftü ve vaizlerin hizmetlerinin üst düzeylere çıkarılabilmesi için yapılmasını zaruri gördüğü işleri tespitiye çalışacağını belirtmektedir.

Sezgin'e göre, süreç içindeki gelişmelerine bakıldığında, kadro yönünden bazı gelişmelerine rağmen Reislik hâlen donmuş bir müessese olarak karşımıza çıkmakta, kuruluşundan bu raporun hazırlandığı 1957'ye kadar aradan otuz üç yıl geçmesine rağmen ciddi bir tadile tabi tutulmamıştır. Hoca şöyle demektedir: "Cemiyetimizde dinin ehemmiyetli veya bazen zararlı olduğu iddiaları nasıl sosyal bir problem olarak ilmî metotlarla etüd edilip cevaplandırılmamış ise, Diyanet İşleri Teşkilatının bünye ve

ehemmiyeti üzerinde (de) bugüne kadar ciddi bir şekilde durulmamış (olduğu) görünüyor.”

Bu girişten sonra Hoca, her şeye rağmen dinin fert ve toplumumuz üzerinde “kuvvetli deruni muhasebe unsuru” olduğunun altını çizerek şu kanaatini ortaya koymaktadır: “Gerekli tedbirlerin alınması hâlinde, Reislik sadece dinin inanç ve ibadetleriyle ilgili işlerini görmekle kalmaz, memleketin maddi ve manevi kalkınmasında da önemli fonksiyonlar icra edebilir; ülkenin faydasına olan birçok işe öncülük yapabilir. Nitekim bütün kısıtlamalara ve imkânsızlıklara rağmen geçen süre içerisinde, “klasik faaliyetlerin hudutlarını aştıkları” takdirde bazı müftü ve vaizler, sundukları din hizmetlerinde ülkenin maddi kalkınmasında da iyi sonuçlar aldıklarını ispat etmişlerdir. Ne ki, bu örnek kişiliklerin gayretlerinden faydalanma cihetine gidilmediği gibi, bunların örnek faaliyetleri kamuoyunda hak ettikleri karşılığı da bulamamıştır.”

Kendilerinden gereği gibi istifade edilmeleri hâlinde memleketin maarif davasında da yükün önemli bir kısmını müftü ve vaizlerin çekebileceğini ileri süren genç bilim adamı Sezgin, bunun için onları eski şekillerinden ayrı bir nizama sokmak, birtakım imkânlardan yararlandırmak gerekecektir, görüşündedir.

Müftü ve vaizlerin, ülkemizin maddi ve manevi imarında etkili bir şekilde istihdamını sağlamak amacıyla yönelik alınması gereken tedbirlere gelince; o, öncelikle şu öneride bulunmuştu:

“Başkanlığın merkez teşkilatında ana hizmet birimi durumunda

olan Müşavere Heyeti’nden ayrı olarak, bizzat Diyanet İşleri Başkanlığı’nın riyasetinde ‘Manevî Kalkınma Bürosu’ veya benzeri uygun bir adla bir organizasyon, bir büro teşkilî cihetine gidilmelidir. Bu büro, olabildiğince ‘modern formasyona sahip mütehasıslardan’ ve kısmen de, belirli saatlerini bu işe ayırabilecek üniversite hocalarından oluşacaktır.”

Raporunda, o yıllarda devam etmekte olan bir sıkıntıya da işaret ederek bunun devletçe çözümü-

Sezgin’in, alınacak tedbirlerin önce pilot olarak seçilecek bölgelerde uygulanması, sonuçlarına göre de ülke geneline teşmil edilmesi şeklindeki önerisi de sözü edilen müşavirlikçe uygun görülmüştü.

nü talep eder: Hâlâ birçok ilçede müftüler hizmetlerini kendi evlerinde yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Buna göre, en kısa zamanda bütün ilçelerde müftülük daireleri oluşturup bir devlet memuru olan müftüyü evinde değil, bu mekânlarda toplumun huzuruna çıkarmak, açılacak müftülük binalarında imkânlar ölçüsünde kitaplıklar oluşturularak buralardan halkın istifadesini de sağlamak lazımdır. “Aksi takdirde şekil üzerinde fazlaca hassas olan bir nesil,

kendisi ile din müessesesi arasında daima bir mesafe bulacaktır...”

Raporunun son kısmında Fuat Sezgin Hocamız, ekipler oluşturarak kasaba ve köylere kadar irşat hizmetini yaygınlaştırmanın yollarının araştırılmasını da talep eder.

Sezgin, 1 Ağustos 1957 tarihini taşıyan bu raporunu, “Diyanet İşleri Reisliğinde tetkikle görevli Doç. Dr. Fuat Sezgin” şeklinde imzalamıştı.

Fuat Sezgin’in raporu, havale edildiği Başvekâlet bünyesindeki “Mütehasıs Müşavirliği”nde incelenmiş ve rapor hakkında, isim tasrih edilmeden “Mütehasıs Müşavir” imzası ile 8 Ağustos 1957 tarihini taşıyan bir bilgi notu hazırlanmıştı. Buna göre, müftü ve vaizler konusunda raporda ileri sürülen düşünceler genel olarak yerinde görülümüştür. Bir öneri olarak, Doç. Dr. Fuat Sezgin’in Başkanlık hizmetleriyle ilgili diğer raporlarının da alınmasından sonra bunların birlikte değerlendirilmesinin yerinde olacağı kaydedilmiştir ki, Hoca’nın zikredilen tarihten sonra belli bir müddet daha araştırmalarına devam ettiği anlaşılmaktadır.

Sezgin’in, alınacak tedbirlerin önce pilot olarak seçilecek bölgelerde uygulanması, sonuçlarına göre de ülke geneline teşmil edilmesi şeklindeki önerisi de sözü edilen müşavirlikçe uygun görülmüştü.

Sonraki yıllarda, bilhassa Başkanlık için yeni bir teşkilat kanunu hazırlık çalışmaları yapılırken Sezgin’in hazırladığı bu raporların da dikkate alındığına işaret etmek istiyorum. Şöyle ki;

633 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Ka-

nun”un 22 Haziran 1965 tarihinde kabulünden önce, teşkilat için yapılacak kanun için siyasi ve resmî kurumlar yanında sivil toplum örgütleri de görüş ve düşüncelerini paylaşıyor hatta bazen kanun tasarıları öneriyorlardı. Bu tür çabalar yıllarca sürmüştü. Mesela, Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu da, “Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilatına Ait Kanun Tasarısı Hakkında Düşüncelerimiz” başlığıyla 1962 yılında bir kanun tasarısı hazırlayıp matbu hâle getirerek (Ankara 1962, 39 sayfa) senatör ve milletvekillerine göndermişti. Sözü şuraya getirmek istiyorum: Bu tasarının “gerçekçe” kısmında, Federasyonca dermeyan edilen görüşlere baktığımızda, Başkanlıkta bir “Manevi Kalkınma Bürosu” kurulması gibi, Sezgin’in raporunda yer verdiği bir kısım önerilerin bu tasarıda da yer aldığına şahit oluyoruz ki bu da Sezgin’in düşüncelerine atfedilen önemin bir başka örneği olmalıdır.

“İslâm Düşüncesinin İlâhi Tarafı”

Fuat Sezgin’in Başkanlık hizmetleri için kaleme aldığı rapordan/ raporlardan söz etmişken, burada onun, sözünü ettiğimiz çalışmalarının çok öncesinde, Başkanlık yayımlarına da tercüme bir eserle katkıda bulunduğunu hatırlatmam yerinde olacaktır.

Ezher Üniversitesi İlahiyat Fakültesi felsefe profesörü Muhammed el-Behiy’in üç cilt halinde yayınladığı eserin birinci cildi, Fuat Sezgin tarafından “İslâm Düşüncesinin İlâhi Tarafı” adıyla tercüme edilerek Başkanlık yayınları arasında 1948 yılında yayımlandı. (Eserin tam bibliyografik bilgisi: Muhammed el-Behiy, İslâm Düşüncesinin İlâhi Tarafı, çev. Fuat Sezgin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 27, İstanbul

1948, 210 sayfa.) Bilimsel metotlara dayalı olarak hazırlanan ve felsefi karakterli bir eser olan bu kitapta ağırlıklı olarak “Varlık Problemi” üzerine fikirler serdedilmiştir.

Sezgin, tercüme yazdığı kısa ön sözde, kendisini bu eseri tercüme etmeye yönlendiren kişinin, dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki olduğunu belirterek Akseki Hoca’ya teşekkür

Kuşkusuz Sezgin’in arzu ettiği düzenlemelerin, iyileştirmelerin tamamına yakını zamanla Başkanlık’ta gerçekleştirilmiştir ve bu teşkilatımız adına sevindirici bir durumdur. Bununla birlikte, mesela Hoca’nın müftü ve vaizlerin kendilerini mesleki bilgi yönünden sürekli geliştirmeleri noktasındaki önerilerinin güncelliğini koruduğu kanaatindeyim.

etmektedir. Bu bilgi, aynı zamanda merhum Akseki’nin de çok daha önceleri Fuat Sezgin’i keşfettiğini ortaya koyar.

Sonuç yerine

Önce şöyle bir tespitin yanlış olma-yaçağımı düşünüyorum: Başkanlık-ça veya hükümet yetkililerince, Diyanet hizmetlerinin iyileştirilmesi

noktasında tetkikler yapılmasına ihtiyaç duyulunca, bu iş için İstanbul Üniversitesinde genç bir doçent olan M. Fuat Sezgin’in seçilmesi -bu yıllarda Ankara’da bir İlahiyat Fakültesi olduğunu da hatırla-tarsak- bir değer, bir yeteneğin erkence keşfedildiğini de gösterir. Ancak, gelişen siyasi ve sosyal şartlar, bu ve benzeri ateşin zekâlardan ülke namına gereği gibi istifade etme imkânını engellemiştir.

Bu ve benzeri çaba ve teşebbüsler, geçen uzun yıllardan sonra 1950’li yıllarda Diyanet ve din hizmetleri alanında artık birtakım çabaların, çalışmaların içine girildiğini, bu tür araştırmaların ciddiye alındığını göstermektedir.

Bilhassa müftü ve vaizlerden ülkemizin maddi ve manevi imarında daha etkin faydalanma noktasında Sezgin Hoca’nın derpiş ettiği düşünce ve teklifleri o yılların şartları içerisinde değerlendirmek icap eder; günümüzde gelinen noktaya mukayese ederek bunları sığ ve dar çerçeveli bulmak haksızlık olur.

Kuşkusuz Sezgin’in arzu ettiği düzenlemelerin, iyileştirmelerin tamamına yakını zamanla Başkanlık’ta gerçekleştirilmiştir ve bu teşkilatımız adına sevindirici bir durumdur. Bununla birlikte, mesela Hoca’nın müftü ve vaizlerin kendilerini mesleki bilgi yönünden sürekli geliştirmeleri noktasındaki önerilerinin güncelliğini koruduğu kanaatindeyim.

Ümit ederiz ki, Hoca teşkilattaki gelişmeleri görmüş ve 50 yıl önce işaret ettikleri hususların çoğunun tahakkuk etmesinin verdiği huzurla Beka Yurdu’na göçmüştür.

Bu vesile ile M. Fuat Sezgin hocamıza bir kez daha rahmetler diliyoruz. ■

DR. YAHYA TURAN:

Kurban Teslimiyet ve Fedakârlıktır

Söyleşi: Mustafa BERK

Hocam, Ramazan Bayramı'nın ardından Kurban Bayramı'na erişmek üzereyiz. Asli manası bakımından değerlendirecek olursak kurban ne demektir?

Arapçadaki kullanımının yanında İbranice ve Aramice dillerinde de aynı kök anlamda kullanılan kurban, dinî bir terim olarak kulun Yaratan'a yaklaşma arzusunu ifade eder. Aynı şekilde hediye verme, adak sunma gibi anlamları da bünyesinde barındıran kurban Allah'ın

emri üzerine Allah'a yaklaşmak için kesilen ve eti yenen hayvandır. Kurban, kulu Rabbine yaklaştıran bir "sungu"dur. İslam'da ve ilahî olmayan dinlerin geleneklerinde kurban, değerli olan şeyin verilmesi yönünde gerçekleşmiştir. Çünkü Rabbimiz bizden kurbanda en değerli şeylerimizden feda etmemizi istemiştir.

Rabbimiz yaptığımız ibadetlere türlü hikmetler gizlemiştir. Bundan dolayıdır ki kullar olarak ibadetlerimizi bu bilinçle eda etmeye çalışırız. Peki diğer ibadetlerdeki

gibi kurbanda da elbet hikmetlerin olduğunu bize bildiren Rabbimiz kurbanı bizim için ne gibi hikmetler, anlamlar yüklemiştir?

Allah Teala'nın emretmiş olduğu hiçbir şeyin hikmetten uzak olması mümkün değildir. Kurban ibadetinin de bireysel ve toplumsal olarak elbette birtakım hikmetleri vardır. Bu anlamda öncelikle kurban bir can fedasıdır, bir canın feda edilmesi olayıdır. Bir kişi, kurban kesmeyle beraber bir canı Allah'a sunmayı, tecrübe edecektir. Bunu, İslam dinindeki gelenekler bağ-

lamında değerlendirirsek aslında kurbanı bizzat kurban eden kişinin kesmesi arzu edilir. Eğer bunu başaramayacaksa bile en azından kurban kesim esnasında orada olması, besmeleye ve tekbire iştiraki tercih edilir. Ancak şehir hayatında bu eskisi kadar mümkün olamayacağı için -mali yönü olan ibadetlerde vekalet mümkün olduğundan- kurban da vekalet yoluyla kestirilebilir. Kurban ibadetinin hikmetlerinden bahsederken şunu da söylemek gerekir. Peygamberimizin vermiş olduğu bilgilere bakınca İslam geleneğinde kurban etinin üçte birinin akraba ve misafirlere ikramı, üçte birinin fakir fukaraya dağıtımı ve kalan kısmının da ev için kullanılmak üzere saklanması yönünde bir tasarrufla karşılaşırız. Bir sofranın etrafında akraba, eş-dost, komşu ile bir araya gelip kurban etini tüketebiliyorsak bu aramızda kardeşlik, birlik-beraberlik duygularımızı artırır. Diğer yandan fakirlere dağıtılan kısmı da toplumda birlik-beraberlik, merhamet gibi duyguların pekişmesine vesile olur. Bu yönüyle de bakınca kurbanın sosyal hikmetini görüyoruz.

Bireysel ve toplumsal açıdan değerlendirecek olursak Rabbimiz kurban ibadeti vasıtasıyla bize neler öğretmiştir?

Dinin asıl amacı, bireyin dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmesini sağlamaktır. Allah'ın inanç, ibadet ve ahlakla ilgili emirlerinin hepsi buna hizmet eder. İslam anlayışında da tüm ibadetlerin insana ve topluma kattığı bir değer vardır. Bu açıdan değerlendirecek olursak kurban ibadetinin de Allah'a sunulan bir can fedasının yanında insana ve topluma olan katkıları

düşünmek zorundayız. Rabbimiz Hac suresinde, “Onların etleri ve kanları Allah'a ulaşmaz, fakat O'nun sizin takvanız ulaşır.” (Hac, 22/37.) buyurmak suretiyle kurban ibadetinin gayesini bizlere bildirirken takva kavramıyla da kendisinin yüceliğini ve gücünü kabul etme, ona saygı gösterme ve o güce sığınmayı ifade eder. Demek ki kurban ibadetinin insana ve topluma kazandırması istenen birtakım özel-

Bayramlar ortak sevinç günleridir. Sevinç hâli öncelikle insanın kendi içinde yaşadığı bir durumu ifade eder.

Bayramlarda ise bu hâl, insandan topluma sirayet eder. Tüm İslam âlemi bayrama kavuştuğu için sevinçlidir, çünkü Rabbinin emrini yerine getirmiş olmanın, ona yaklaşma isteğinin gereğini yapmış olmanın verdiği bir sevinci yaşamaktadır.

likleri vardır. Bireyin, canın ne kadar kıymetli olduğunu öğrenmesi isteniyor. Aynı zamanda, günlük hayatta bizim için çok da değerli olmayan sıradan bir hayvanın Allah'a sunulduğunda nasıl bir kutsiyet kazandığına da şahit oluyoruz. Bu sayede, insanın ve toplumun yaratılmış tüm varlıklara karşı bir sorumluluğunun olduğu, tabiatteki canlı ya da cansız tüm varlıkların

aslında Rabbimiz tarafından mutlak derecede değerli kılındığının bilincine varması bekleniyor. Dolayısıyla, bunu öğrenen insanın tabiata ve diğer canlılara karşı ne kadar müşfik ve merhamet sahibi bir yaklaşım sergilediğini, kurbanın da buna vesilelerden biri olduğunu müşahade ediyoruz. Kurban ibadetinin topluma katmış olduğu paylaşma, yardımlaşma duygularının özelde insana verdiği huzuru da görüyoruz. Bu vesileyle Türkiye Diyanet Vakfı tarafından her yıl dünyanın farklı bölgelerinde ifa edilen kurban organizasyonunu da hatırlatmakta yarar görüyorum. Afrika'daki ya da bizden çok uzaktaki bir mümin kardeşimize bizim elimizi, emeğimizi ve dolayısıyla sevgimizi ulaştırması kurbanın kattığı değerlerden birisidir.

Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in teslimiyeti açısından kurbanı nasıl değerlendirmemiz gerekiyor?

Kurban bir teslimiyettir. Bunu bariz bir biçimde Hz. İbrahim kıssasında okuyoruz. Hz. İbrahim, Rabbimizden kendisine salih bir evlat vermesini istemişti. Cenab-ı Hak onun bu isteğini Hz. İsmail gibi halim bir evlat vererek kabul etmişti. Hepimizin malumu olduğu üzere Rabbimiz, Hz. İbrahim'den en değerli varlığını kurban etmesini istemiş ve o da buna karşılık vererek oğlunu kurban etmek istemişti. Cebrail (a.s.) vasıtasıyla kendisine bir koç indirilerek imtihanı kazandığı, iyi ve yararlı işler yapanların böylece mükâfatlandırıldığı bildirilmişti. (Saffat, 37/106-110.) Unutmamak gerekir ki Hz. İbrahim'in teslimiyetinin yanında Hz. İsmail'in de zirveye çıktığını söylemek mümkündür. Çünkü o, “Babacığım! Emrolduğun şeyi

yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.” (Saffat, 37/102.) demişti. Hac suresinde yer alan ayetteki takva kavramını teslimiyet olarak görebiliriz. Bizleri yaratıp yaşatan, mülkün sahibi olan Allah, bizden kendisine olan kulluğumuzu, bağlılığımızı sınamak üzere bazı şeyler ister. "Gücü yeten kurban kessin" diyen Rabb'inin emrini sorgulamadan emre boyun eğerek yerine getiren kul, bu hareketiyle teslimiyetini ortaya koyar. İslam geleneğine baktığımız zaman teslimiyetin farklı örnekleriyle de karşılaşmaktayız. Mekke müşriklerin İslam davasından vazgeçmesi koşuluyla sundukları bütün dünyalıkları elinin tersiyle iterek sadece hak mücadelesi veren Hz. Peygamber'in teslimiyeti, sahabenin, "Anam babam sana feda olsun ya Rasulallah!" diyerek ona tabi oluşu, Mute Savaşı'nda üç komutanın da peş peşe şehit olacaklarını bilerek bu görevi yapmaları, İstanbul'un fethinde Fatih'in askerlerinin, "Şehit olma sırası bizde." diyerek hücum etmeleri, Çanakkale Savaşı'nda sıranın kendilerine doğru geldiğini gördükleri hâlde yerlerinden kımlıdamayan ana kuzuları ve nihayetinde 15 Temmuz'da tankların önüne yatıp kurşuna göğüs geren vatan evlatlarının bu eylemlerini öyle zannediyorum ki en iyi anlatacak olan teslimiyettir. İşte, tatlı olan canın, değerli olan şeyin Rabb'in emri karşısında sual

etmeksizin verilmesi son derece güçlü bir imanın varlığıyla ve ona olan bağlılıkla, teslimiyetle açıklanabilir. Çünkü insanın tabiatında bir ölümsüzlük arzusu vardır. Yani ölüm, insan için korkulan, buna dair çareler, çözümler aranan bir olgu iken bu korkunun hiçe sayılması ancak teslim olmakla izah edilebilir.

Hocam, son olarak şunu sormak isterim. Bayram nedir, nasıl kutlanmalıdır? Kurban Bayramı vesilesiyle neler söylemek istersiniz?

Bayramlar ortak sevinç günleridir. Sevinç hâli öncelikle insanın kendi içinde yaşadığı bir durumu ifade eder. Bayramlarda ise bu hâl, insandan topluma sirayet eder. Tüm İslam âlemi bayrama kavuştuğu için sevinçlidir, çünkü Rabb'inin emrini yerine getirmiş olmanın, ona yakınlaşma isteğinin gereğini yapmış olmanın verdiği bir sevinç yaşamaktadır. Mümin kişi, hem Ramazan'da hem de Kurban'da sevdiği şeylerden vererek Allah'ın emrini yerine getirmiş olmanın mutluluğu içindedir. Bir arada olmanın, birbirine koşulsuz sevgiyle yaklaşmanın adıdır bayram. Zaten geleneğimizi incelersek, bayramlarda birlik ve beraberliği, küçüklerin büyüklerle ve büyüklerin de küçüklerle olan candan yaklaşımını, hasta ziyaretlerini,

insanların birbirlerine olan iyilik temennilerini, gülen yüzleri görürüz. Bayram boyunca âdeti mistik bir altyapıya sahip bu gelenekler hep sürdürülür. Yine küslerin barıştırılması, insanların birbirine ikramda bulunması, çocukların ve özellikle yetim, öksüz çocukların sevindirilmesi, büyüklerin ziyaret edilmesi gibi öğelerden oluşan çok daha kapsamlı bir gelenektir. Bu uygulamaların amacı, toplumda birliğin ve huzurun sağlanmasıdır. Çünkü bayramlarda sevinç ve hüznün paylaşılır, insanlar birbirlerini anlama yolunu tercih ederler ve bu da tabii olarak sevinçlerin artmasını hüznün de azalmasını beraberinde getirir. Bunların yanında, son yıllara baktığımızda üzülen belirmek gerekir ki bayram anlayışımızda pek de bayramın ruhuna uygun olmayan uygulamalarla karşılaşyoruz. Modern insanı esir alan farklı yaklaşımlar bizim bu güzel geleneğimize de zarar vermiş gibi görünüyor. Ama bize düşen, bundan yakınmak yerine en yakınımızdan yani ailemizden başlayarak geleneğe sahip çıkmak, çocuklarımızı ve neslimizi gelecekte haberdar etmektir. Kültür ve gelenek aktarımını sağlıklı bir biçimde yapabilmeliyiz. Yani bizler bayramlarda bayramın gereğini yerine getirmiyorsak çocuklarımızdan ve sonraki nesillerden bayram gelince bir beklenti içine girmemiz anlamsız olacaktır. ■

Dr. Yahya Turan 1971 yılında Balıkesir-Gönen'de doğdu. 1995 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olarak lisans eğitimini tamamlayıp mezuniyeti akabinde öğretmen olarak atandı. 1999 yılında "Psikolojik ve Sosyal Yönleriyle Kurban" isimli tez çalışması ile yüksek lisansını, "Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma" isimli çalışması ile doktorasını Marmara Üniversitesinde tamamladı. 1995 - 2016 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak çeşitli okullarda öğretmen, merkez ve taşra teşkilatında yönetici olarak görev yaptı. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğünde Grup Başkanı olarak görevine devam ederken 2016 yılında Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Din Psikolojisi alanında Öğretim Üyesi olarak atandı. Hâlen bu görevde olan Yahya Turan evli ve iki çocuk babasıdır.

AFRİKA'NIN İLİM VE TURİZM MERKEZİ: TUNUS

Prof. Dr. Ahmet KAVAS | İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

İnsanlık tarihi kadar zengin geçmişe sahip nadir ülkelerden birisi Tunus'tur. Üç bin yıllık mazisi hemen hemen tüm ayrıntıları ile bilinmektedir. Bilhassa Fenikelilerin asli vatanları olan bugünkü Lübnan sınırlarındaki es-Sûr (Tyr) isimli yurtlarını MÖ 814 yılında bırakıp Akdeniz'in doğusu ile batısı arasında tarih boyunca deniz ulaşımı yapmak isteyenlerin tabii limanları konumundaki buranın sahillerini tutmaları bunun açık göstergesidir. Yaklaşık yedi asırdan fazla Kartaca adıyla kurdukları şehir üzerinden bu devasa denizi çevreleyen Kuzey Afrika ve Güney Avrupa sahillerinin en etkin milleti oldular. En iyi dönemini, üç yıl süren ve

MÖ 146 yılında yenilmeleri üzerine Roma işgaline uğramasından önceki zamanlarda yakalamıştı. Yakılıp yıkılan Kartaca'nın yerine kurulan Utique şehri Roma Afrikası'nın başşehri yapılsa da MS 14 yılında yeniden eskisi canlandırıldı. 44 yılında Sezar burada Roma sömürge düzeni kurdu ve burasını imparatorluğun ambarı yaptı. Çok zenginleşen eyalet Roma medeniyetinin göz kamaştırıcı bölgesi oldu.

İslamiyet'in yayılışı

Müslümanlar Hz. Ömer döneminde başlattıkları fetih hareketlerini Kuzey Afrika'ya doğru yöneltme girişimlerini Hz. Osman'ın hilafetinin ilk altı yılında daha da ilerletip bugünkü Tunus sınırlarına kadar

ulaştılar. Fakat Medine'de giderek artan gerginlik üzerine bu seferler bir müddet aksadı ve Hz. Ali dönemi dâhil, senelerce herhangi bir ilerleme kaydedilmedi. Emevilerin 90 yıllık iktidarında ise bu süreç yeniden başlamış ve 732 yılında Fransa'nın başşehri Paris yakınlarındaki Puvatye Meydan Muharebesi'ne kadar 60 yıl hem Kuzey Afrika'nın tamamı hem de Güneybatı Avrupa dâhil geniş bir coğrafyayı içine almıştı. Tunus, Fenike ve Roma dönemindeki gibi yine Afrika kelimesi karşılığında İfrikiyye adıyla tanınmaktaydı. Bölgede yapılan seferlere Muhammed el-Vâkidî de el-Fütûhu İfrikiyye, yani Afrika Fetihleri adını vermiştir. Müslümanlar 698 yılında son kez Kartaca'yı almadan önce

bölgede Bizans'ın tesiri iyice azalmıştı. Gerçi Müslümanların Tunus topraklarına ilk girişi 650'de Abdullah İbn Ebi Saad komutasında Sibeytila yakınında Patrik Gregoire'in ordusunu yenmeleriyle başlar. İlk Emevi halifesi Muaviye zamanında Muaviye İbn Hudeyc 666'da Sûs ve Bizerte şehirlerini, 667'de Cerbe Adası'nı aldı.

Adı Kuzey Afrika ve Sahra yönündeki fetihlerle anılan Ukbe b. Nafi'nin 670'teki seferleri ve Kayrevan şehrini kurması, Müslümanların Mısır'dan sonra Afrika kıtasındaki ikinci önemli idari ve yerleşim yeri oldu. Süveyş Kanalı'ndan Atlas Okyanusu'na kadar Akdeniz'in güney kıyılarında uzanan Büyük Mağrib'in doğusu ile batısı arasındaki fetihlerde Kayrevan ana karargâha dönüştü. Fakat bir Berberi reisi olan Kuseyle'nin tuzağına düşen Ukbe b. Nafi'nin 683'teki şehadeti bölgedeki gücü epeyce durdurdu. Dahası İfrikiyye onun eline geçti. Hasan bin Numan 693'te büyük bir orduyla bölgeye geldi ve 695'te Kartaca'yı aldı. Bölgede sadece Kahine adıyla bilinen bir Berberi kadın, etrafına topladığı kişilerle direnmeye devam etti. Bu arada Bizans, bu karışıklıkları bahane ederek 696'da Kartaca'yı denizden gelip aldı. Kahine de 697'de Araplara saldırdıysa da Müslümanlar Kartaca'yı bir kez daha ele geçirdiler. Hatta Kahine'nin birliklerini yenip kendisini de öldürdüler. Berberiler bu tarihten sonra düşman kabul ettikleri Müslümanların saflarına asker olarak katılıp sonraki seferlerde önemli başarılar elde ettiler. Kayrevan, bir askerî ve idari üs olması yanında ilim ve irfan yuvası da oldu. Berberiler, Emevi-Abbasi gerginliğinden istifade ederek bölgeyi bir sığınma yeri olarak gören Haricilerin tarafını tuttu ve Ebu

Kurra isimli birisinin etrafında toplanarak İfrikiyye emiri Ömer b. Haf'sı öldürüp idareyi ele geçirdilerse de tutunamayıp Cezayir'deki Tilimsan emirine sığındılar.

Emevilerin 750'de yıkılmasından sonra Abbasiler burayı 50 yıl doğrudan Bağdat'tan yönettiyseler de Halife Harun Reşit güvendiği adamlarından İbrahim İbnü'l-Ağleb'i görevini babadan oğula geçecek şekilde yetkilerle donatıp İfrikiyye valisi tayin etti. Tunus Ağlebi emirlerinden Ziyadetullah idaresinde 817'den itibaren 909'a kadar başşehir oldu. Ancak Kutame Berberileri ile iş birliği yapan Şiilerin İsmaili koluna mensup Ebu Abdullah eş-Şî 893-909 yılları arasında Ağlebileri çöküşe götüren çalışmalar yaptı ve bölgeye davet ettiği Ubeydullah el-Mehdi isimli adamına halifelliğini ilan ettirdiler. Kayrevan şehri ellerine geçti ve Ağlebileri tarihten sildiler. Dahası Fatımiler devletini kurdurup halk nazarında Emevi-Abbasi idarelerini idareyi haksız yere ele geçirenler ve zorbalılar olarak tanıttılar. Tüm Mağrip bölgesinde etkinlik kurup kervan yollarını ve bunlardan yapılan ticaretin sürdürülmesini kendi ellerine geçirdiler.

İfrikiyye'de etkili Nökkari Harici Berberilerinin başındaki Ebu Yezid, etrafına topladığı 40 bin kişi ile Fatımileri Kayrevan'dan 945'te çıkardı ve bunlar Zîrî emirinin yardımıyla tarihî Afrika Burnu kayalığını kendilerine sığınak yaptı ve burada çift surlarla inşa edilen şehre Mehdiye adı verildi. Burada 25 yıl kadar yaptıkları hazırlıklarla Mısır'daki İhşidi hanedanını zayıflatıp o zamanki merkez şehir Füstat'ı ele geçirdiler ve hemen yakınına Kahire adıyla yeni bir şehir kurup bölgenin idaresini Buluggin b. Zîrî'ye devredip

Tunus'tan oraya taşındılar. Burada kendilerine sadakat ve yardım gösteren Zîrî emirleri onların gidişini fırsat bilip Bağdat ile irtibata geçip Abbasilere bağlanınca bu defa Fatımiler daha önce kendilerinin önünü Kuzey Arabistan'da kestikleri için Mısır'ın Said bölgesine sürdükleri Beni Hilal ve Beni Süleym Bedevi Arap kabilelerine Tunus dâhil tüm Kuzey Afrika'yı işgal etmeleri için verdiler. İbn Haldun'un tabiriyle çekirge sürüleri gibi 250 bin Bedevi Arap XI. yüzyılın ortalarında bölgeye saldırdı ve Kayrevan dâhil tüm İslam medeniyeti adına ne varsa yok etti. Bu defa Zîrîler, Mehdiye'ye sığındılar. Sicilya'yı tekrar ele geçirme çabaları neticesiz kaldığı gibi oradaki Normanlar Tunus sahil şehirlerini ele geçirdiler ve Roma döneminde olduğu gibi Afrika Eyaleti'ni İkinci Robert zamanında 1148'de yeniden kurdularsa da 10 yıl geçmeden Muvahhitler 1160'ta İfrikiyye'yi istiladan kurtardılar. Tunus geçmişteki müreffeh günlerine tekrar döndü ve Akdeniz'i çevreleyen tüm sahil şehirleri ile ticaret geliştirdi.

Muvahhitler bir müddet sonra Tunus'un idaresini 1228'de Ebu Muhammed Abdülvahit bin Ebi Haf'sa emanet ettiler. Fakat oğlu Ebu Zekeriyâ Yahya, burasını 1236'da müstakil hâle getirdi ve 1574'te Osmanlıların eline geçene kadar onların idaresinde kaldı. Tunus şehri tekrar başşehir oldu ve Venedikliler, Cenovalılar, Aragonlular ve Sicilyalılar burası ile ticari bağlarını artırdılar. Hafsi ailesinden Ebu Haf's ile Ebu Abbas arasında 1346'da taht kavgası çıkınca Fas'taki Merini Sultanı Ebu'l-Hasan kayınpiraderlerini barıştırmak için buraya gelince 15 Eylül 1345'te İfrikiyye'yi kendisine bağladı. Ebu Haf'sı yakalatıp öldürt-

tü ama yerli halk İbn Debbus isimli bir terzinin idaresinde 1348'de yapılan Kayrevan Savaşında onu ülkelerinden çıkardılar. Hafsi hanedanı tekrar iktidara geldi.

Tunus, 1348 yılında büyük veba salgını ile halkının çoğunu kaybetti. Yaklaşık 100 yıl sakin bir dönem geçiren bölgeye 1492'de Endülüs'teki son sultanlık olan Gırnata Nasri Emirliği yıkılınca çok sayıda Endülüs'ü Müslüman ve Yahudi buraya gelmeye başladı. Aragon Kralı Ferdinand ve Kastilya Kraliçesi İzabel'in orduları Müslümanları Kuzey Afrika'da rahat bırakmadılar ve Trablusgarp şehri dâhil tüm sahil şehirlerini yakıp yıktılar, yerli halkın kaçıp kurtulanları hariç geriye kalanları esir ettiler. Onlara yardım edebilecek tek kuvvet Osmanlı denizcileri olan Akdeniz'deki Barbaros kardeşlerdi.

Osmanlılar

Osmanlıların Kuzey Afrika'ya ve özellikle Tunus'a gidişleri kendi idareleri dışındaki bölgedeki Müslümanların yardım çağrılarına cevap için oldu. Padişahlardan II. Beyazıt zamanında başlayan ilişkiler Yavuz Sultan Selim ile giderek gelişti ve Cezayir, Libya ve Tunus'a dolaylı veya doğrudan yardımlar gönderildi. Önce Oruç Reis, kardeşi Barbaros Hayrettin Paşa ile Hafsî emirinden Tunus Gölü'ne giriş kısmında Halkül-Vâdî denilen boğazın kıyısındaki kalenin tahsisini istedi. Buradan Akdeniz'e açılıp getirdiği ganimetlerden ona da anlaştıkları hisseleri veriyorlardı. Fakat Barbaros kardeşlerin Cezayir'de kurdukları düzen ve orada Zeyyanilerle ve diğer yerel yöneticilerle yaşadıkları gerginlikten istifade eden Hafsî sultanı kendisini korumaları karşılığında İspanyollardan

yardım istedi ve Osmanlı denizcilerinin bölgeye yaklaşmasına fırsat vermedi. Bunun üzerine Barbaros Hayrettin Paşa 1534 yılında Tunus şehrine bir sefer düzenleyerek burasının idaresini ele geçirdi. Ancak Hafsî emiri İspanyolları bölgede tutmak için elinden gelen gayreti gösterdi ve Osmanlı askerleri 1535'te buradan çekildi ve 1569'da Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa burasını bir kez daha yerel halk ile iş birliği yaparak kurtardı. Ancak 1571 yılında Kıbrıs Adası'nın fethi ve ardından Navarin'de Osmanlı donanmasının Avrupa deniz gücü karşısında mağlup olması üzerine Tunus da dönüşe geçen düşmanın saldırısına uğradı ve bir kez daha işgal edildi. Zira Papa, kesinlikle Tunus'a Türklerin ayak basmasını, Cezayir ve Trablusgarp gibi buraları eyalete çevirmelerini istemiyordu. Şayet buraya yerleşecek olurlarsa Afrika'daki tüm Hristiyanlaştırma ve sömürgeleştirme faaliyetleri sona erecekti. Uluç Ali Paşa ise kaptanıderyalığa getirildikten sonra çıktığı Akdeniz seferinde padişah II. Selim'in fermanıyla 1574 yılı Haziran ayında emrine verilen 48 bin Osmanlı askeri ile Temmuz ayı boyunca Tunus'a karadan ve denizden çıkarma yapıldı ve savaş bir ay kadar sürdü. Savaşta 10 bin Osmanlı askeri şehit düştü ve İspanyollar ise daha fazla kayıp verdiler. Bu zaferle Osmanlılar sadece Tunus'a yerleşmediler, tüm Kuzey Afrika Trablusgarp, Tunus ve Cezayir isimli üç Garp Ocağı ile Avrupa istilasını en az üç asır bölgeden uzak tuttular.

Kısa zamanda Tunus'ta kurulan Osmanlı idaresi, İstanbul'dan gönderilen bir beylerbeyi, yeniçerilerin içinden seçilen bir dayı ve yerel halk ile irtibatı kurmada aracı ko-

numunda bir bey tarafından üçlü bir idareye geçti. 1590 yılında yeniçeriler, seçtikleri dayının daha etkin konuma gelmesini sağladılar. Fakat bu durum uzun sürmedi ve aslen Korsikalı olan mühtedi Murat Bey, idareyi 1613'te ele geçirdi ve 1705 yılına kadar soyundan gelen beyler bu eyaleti Osmanlı Devleti'ne bağlı şekilde yönettiler. Ardından Aydınli bir yeniçeri olan Hüseyin bin Ali, bu defa idareyi ele aldı ve onun soyundan gelenler 1881'deki Fransız himaye antlaşması ile iktidarlarını büyük oranda devretseler de temsili olarak Tunus Beyi olarak 1957 yılına kadar varlıklarını devam ettirdiler. Her iki dönemde de başşehir Tunus olmak üzere tüm şehirlerde çok sayıda cami, mescit, medrese, köprü ve farklı binalar yapıldı. Kayrevan'da dokunan halılarda Anadolu motifleri giderek öne çıktı. Osmanlı soyluları ile Tunus yerlileri arasında sıkı akrabalık bağları kuruldu. Bu eyalet, Fransızlar burayı işgal ettiklerinde büyük oranda gelişmiş ve modern bir ülke özelliklerine sahipti.

Sömürgecilik

Fransızlar ile İtalyanlar arasında Tunus üzerinde ciddi bir rekabet vardı ve burasını ele geçirmek için kıyasıya mücadele yaşanmaktaydı. İngilizler, Süveyş Kanalı 1869'da açıldıktan sonra Akdeniz'de seyreden gemilerinin Fransa tarafından idare edilmesine sessiz kaldı. Çünkü İtalya-Tunus arası deniz geçişlerinde sıkıntı yaşamak istemiyordu. Tunus beyleri lüks ve aşırı tüketimince bu defa 1869'da İngiliz, Fransız ve İtalyanların kurduğu İflas Komisyonu eyaleti iyice zora soktu. Fransız askerleri Cezayir'in Tunus sınırına yakın bir bölgesindeki ka-

bileler arası gerginliği bahane ederek sınırı geçip engelle karşılaşmadan 1881 yılı Nisan ayında başkent Tunus'a gelip yerleşti ve eyaletin tamamı üç haftada kolayca düşmanın eline geçti.

Tunus Beyi Mehmet Sadık Bey'e 12 Mayıs 1881'de imzalatılan antlaşma ile Osmanlı Devleti'ne bağlılığına son verildi. Gerçi bu antlaşma imzalanır imzalanmaz Mehmet Sadık Bey, makamından uzaklaştırıldı ve yerine kardeşi Tayyib Bey geçirilerek kendisine derhâl Bardo Antlaşması imzalatıldı ve eyaleti gerçek anlamda idare etmek üzere de bir sömürge valisi tayin edildi. 8 Haziran 1883'te imzalanan La Marsa Antlaşması ile de Fransa, Tunus'un hem iç işlerine karışma yetkisine sahip oldu hem de uluslararası toplantılarda burasını temsil hakkına kavuştu. Himaye sözde kaldı ve resmen bir sömürge idaresi tesis edildi, halkın elindeki verimli araziler alınarak Fransa dâhil Avrupa'nın farklı ülkelerinden getirilen fakir köylülere dağıtıldı. Arapça eğitimin yanında Fransızca da mecburi olarak konuldu. Tunus halkı büyük bir hayal kırıklığına uğradı.

Bağımsızlık

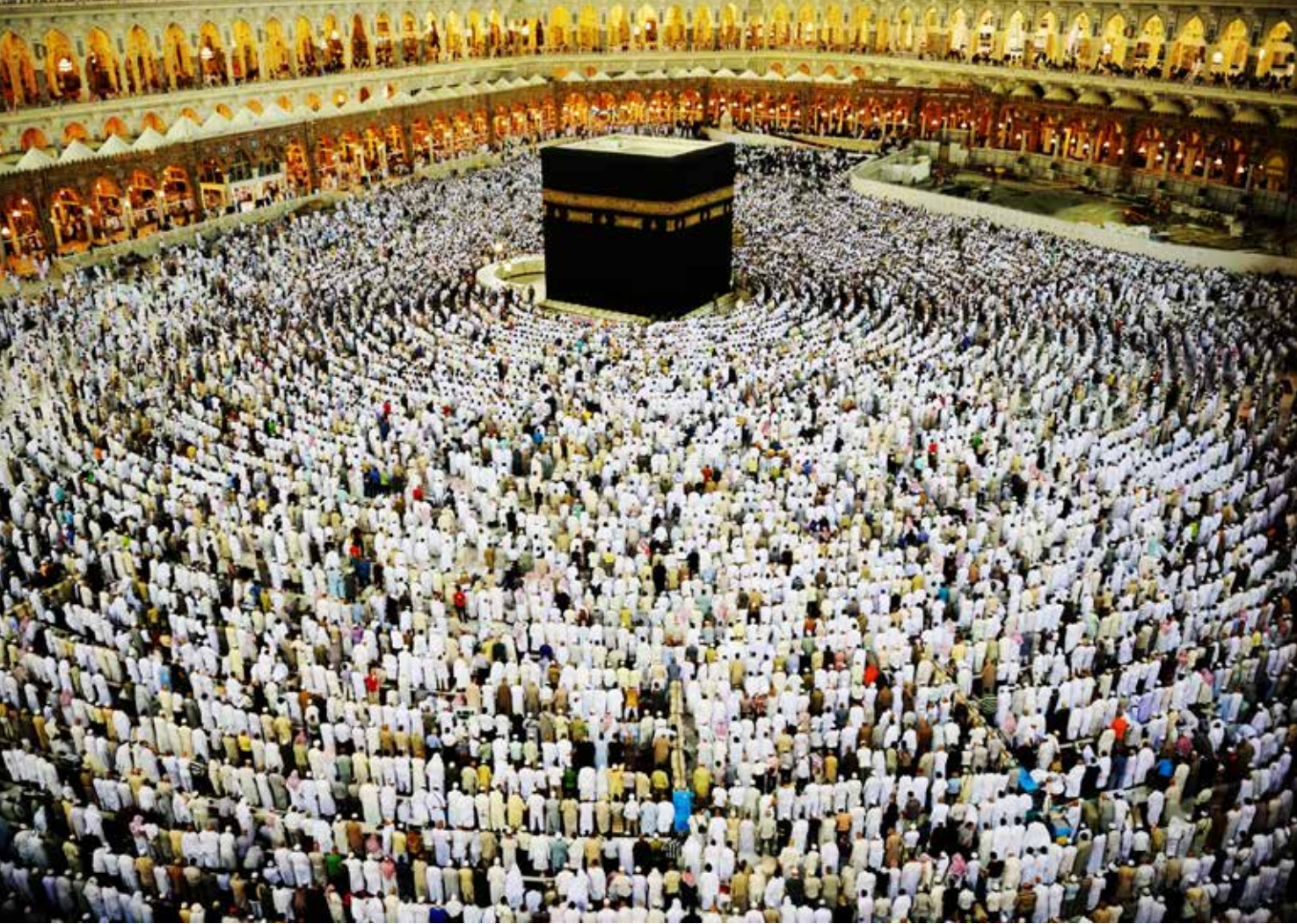
XX. yüzyılda kaderleri kararan diğer Afrika toplulukları gibi Tunus da bir an evvel Fransız işgaline son vermek istiyordu. 1907'de Genç Tunuslular adıyla bir hareket doğdu. Bunu I. Dünya Savaşı sonrasında Destur isimli hareketin kurulması izledi. Ancak giderek genişleyen bu hareket, içinde İslami değerlere önem veren Destur ile modernliği öne çeken ve laikliğe çokça vurgu yapan Yeni Destur olmak üzere 2 Mart 1934'te ikiye ayrıldı. Fransızlara karşı giderek artan direnişçi tavrıda öne çıkan Yeni Destur hareketi Habib Burgiba öncülüğünde ülkenin kaderinde söz sahibi oldu. 1953-1954'te saldırılar giderek artınca Fransa buranın bağımsızlığına yanaşmadığı için 70 bin asker sevk etti ancak istediğini elde edemedi. 20 Mart 1956'da Tunus'un bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Burgiba 11 Nisan 1956'da Tunus Bey'i Lamine Bey'in başbakanı olduysa da 25 Temmuz günü beylik kaldırılınca bu sefer devlet başkanı oldu. 1987 yılında başbakanı Zeynelabidin b. Ali yaptığı darbeyle iktidara geldi. Ülkeyi modernleştirme

adına halkın dinî inançları üzerinde büyük baskı uyguladı. Halefi de 15 Ocak 2011'de 24 yıl demir yumruk gibi baskıyla yönettiği ülkesinden kaçınılana kadar benzeri uygulamalara devam etti. Arap ülkelerinde 2010 yılında ilk halk ayaklanması Tunus'ta başladıysa da genel olarak uysal bir toplum oldukları için ülkeye fazla zarar vermediler. Bunda ülkenin son elli yılındaki siyasi hayatına ciddi derecede yön veren Nahda hareketi önderi Raşid el-Gannuşi etkili oldu ve ülkede taşkınlık yapılmasını daima önledi.

Turizme elverişli sahilleri sayesinde yılda milyonlarca turiste ev sahipliği yapan Tunus, tarihin tüm ihtişamlı dönemlerine ait izler taşımaktadır. Zeytune Medresesi Kuzey Afrika kadar bilhassa kıtanın diğer bölgelerinden gelen öğrencilere başta dinî eğitim olmak üzere şimdilerde üniversiteye dönüşen yapısıyla önemli bir ilim ve irfan merkezidir. İbn Haldun ve Tunuslu Hayreddin Paşa gibi çok sayıda bilim adamı bu ülkede yetişerek asırlardır eserleri elden ele dolaşmaktadır. ■

BİR HAC SEFERİ

Sümevra ÇELİK | Ankara Keçiören Kur'an Kursu Öğreticisi

Kabına sığmayan bir yürek, gönlümde uçan kelekler, ilerlemeye ant içmiş saatlerle başladı bu kutlu yolculuğum. Ağustos ayı gibi sıcak niyetlerle düştük yollara. Kafiledeki çoğu insan gibi rüyalarım da hacca gidiyordum ve artık bir dakika bile bekleyemiyordum. Bel-

ki de herkesten saatlerce önce havaalanına gelmem o yüzdendi.

Medine'ye varacaktık önce. Uçağın koltuğunu elimle itip daha hızlı gitmesini istememde şaşılacak ne vardı ki? Akşam vakti mi yatsı vakti mi göreceğim Mescid-i Nebevi'yi soruları kafamdayken, sonunda ulaştık Medine'ye.

Medeniyetin zirvesindeyim... Az ilerisi Cennetü'l-Baki, hemen önümde Ravza...

Medine vedalaşılacak bir şehir değil, "Elveda!" deyip ayrılamam Rasulüallah'tan... Bilakis görüşmek üzere selamıyla çıktım manevi huzurundan. Her şey başladı artık, -sil hatalarını, kusurlarını, tövbe et günahlarından- kavliyle anlaştım

kendimle ihrama girdiğim Zülhulheyfede.

Hicret yolundan Rasulüllah (s.a.s.) ve ashabı gibi hac için Mekke'ye gidiyoruz. Otobüsümüz sanki dünyanın en yavaş aracı. On yıldır bu seferi bekleyenleri bilmiyor mu? Ne kadar yavaş böyle? Neden çabucak kavuşturmuyor bizi Kâbe'ye? Ve artık Ümmül-Kura'dayız, Mekke'deyiz.

Ömrümüzü imar etmek için umre yapmaya gidiyoruz Harem-i Şerife. Teyzelerimin, amcalarımın gözlerindeki yaş, yüreklerinin kuş gibi çarpması, dillerindeki yakarışlar seyrine doymadığım manzaralar. Kafilemiz Mescid-i Haram'a girerken sıkı sıkıya tuttuğu kolumu bırakıyor Fatma Teyze'm Kâbe'yi görünce. O an zaman ve mekân duruyor benim için. Beni bağlayan her bağımдан kurtulmak istiyorum, tüm bağlılığım Rabbime olsun diye. Her şeyi unutuyorum. Bitmesin bu an. Can Kâbe karşımda, gözyaşlarım yanaklarımda sadece ağlıyorum. Her renkten kardeşlerimle tavafa girince "Rabbim, Müslümanları aziz eyle!" diyorum. Tek dua bu dilimde... Cinsini bilmediğim kırlangıç dediğim kuşlarla tavaflarım oluyor Kâbe'de.

Mekke'de yağmurla sırlıklamda oluyorum, tavafta rahmetten de nasipleniyorum, onlarca kardeşimle de tanışıyorum: Çeçenistan'dan, Mısır'dan, Suriye'den, Özbekistan'dan, Pakistan'dan, Afganistan'dan ve en çok da Gazze'den, Filistin'den... Mescid-i Aksa'yı görememiş Mescid-i Haram'a yolunu düşüren Haifa Hoca gibi güzel insanlar da giriyor bu kutlu seferde dünyama. Bir gün cumayı Mescid-i Aksa'da kılmak üzere sözleşiyoruz ve o günü gözlüyoruz.

Kafilemiz heyecanla Arafat'ı bekliyor. Her türlü hazırlık telaşındayız. Yurdumuzun âdetiymiş, Arafat'a çıkmadan kınalanırmış hacılar. Hayıflanıyorum, "Niye habersizim bu güzelliklerimizden?" diye. Kulluğumuzun nişanı olsun diye tekbirlerle kınalar yaktığımız ellerimiz, hac niyeti ile kalkıyor semaya. Allah'ım hayatım boyunca hiçbir niyetim böyle olmadı. Ne kadar çabuk başlayıp bitiriyordum tüm niyetlerimi. O kadar sevdim ki bu niyeti Arafat'a kadar sürekli

Hicret yolundan Rasulüllah (s.a.s.) ve ashabı gibi hac için Mekke'ye gidiyoruz. Otobüsümüz sanki dünyanın en yavaş aracı. On yıldır bu seferi bekleyenleri bilmiyor mu? Ne kadar yavaş böyle? Neden çabucak kavuşturmuyor bizi Kâbe'ye?

onu tekrar ettim, hiç bitmesin istiyordum. "Niyet ettim hacca..." diyor gerisini bir türlü tamamlayamıyordum.

"Lebbeyk"lerle Arafat'a ulaşınca yılların hasreti dineceğine artıyordu. Otları, kuşları, ağaçları, taşları, kumları her şeyi ile Arafat'ta idim ama hâlâ içimde devasa bir özlem vardı.

Asker dönüşü yavrusunu kucaklayan ve hiç bırakmak istemeyen bir anne gibi sürekli bağırma basmak,

sarılmak koklamak istiyordum Arafat'ı. "Hac, Arafat'tır." buyurması böyle bir şey mi idi Rasulüllah'ın.

Vakfe ile başladı hayatımın yeni dönemi. Rabb'im yok say öncekileri, bağışla hadsizliklerimi, hakikat duruşu ver bana, tüm yönelmelerimizi rızana uygun eyle...

Hacı olmuştum, hacı olmuştuk. Bu nasıl bir sevinçti, nasıl bir coşkuuydu. Vallahi anlatamam! Çadırımızda herkes birbirini tebrik edip kucaklıyor. İşte bu muhteşem manzara bizi dünyada da ahirette de kurtaracak olandı.

...

Ayrılık ne demek? Neden ayrılıyorum? Mesafeler ayrılık mıdır? Bu soruların muhatabı ben değilim, gözümden uzak olabilir Haremeyn, gönlümden asla.

Gelirken peşimden ağlayan çocuklarıma rağmen koşu koşu, sevinçle, hamdlerle gelmiştim. Peki, şimdi hiç tanımadığım bu insanlardan ayrılırken ne diye bu kadar üzülmüyor; hüngür hüngür ağlıyordum. Bir şey olsa beni burada bıraksalar unutsalar, diyordum. Neden yüreğim sıkışıyor, hasret şimdiden her tarafımı kuşatıyordu?

Hacca gitmek, hacı olmak, hacı ölmek... Bu şiarları alıyorum heybeme. Bitince başlayan bir ibadet hac, bir duruş, bir yöneliş. Bu hac, seferi bitmedi bitemezdi benim için. Her şeye şimdi başlıyorum, şimdi yeniden yöneliyorum özümü döndüğüm Kâbe'ye. Sözümü döndüğüm Mekke'ye...

Bunu benden kabul et, bana kolaylaştır Allah'ım! ■

MEDENİYET KRİZİNİN EDEBİYATTAKİ İZDÜŞÜMÜ

Emin GÜRDAMUR

Osmanlılar için XVIII. yüzyıl, geride kalan Karlofça felaketinin gölgesi altında şekillenmişti. Ciddiye almadıkları, her seferinde kolayca dize getirdikleri Batı şimdi çözülmesi, anlaşılması gereken bir muamma olarak Devlet-i Aliyye'nin karşısında durmaktaydı. Özellikle III. Ahmet döneminde 1718 tarihinden itibaren atılacak olan adımlar geleneksel Osmanlı

refleksinin ötesinde, Batı'yı tanıma-ya yönelik hareketler olarak tarihe geçecek; kurulacak Tercüme Heyeti'yle devlet için çok yeni bir arayışı temsil edecekti.

Tercüme Heyeti, kendisiyle aynı dönemde atılan bir diğer çarpıcı adımın paralelinde gelişmişti. O güne kadar Batılı devletlerle ilişkilerini sadece gerektiği zaman elçiler göndererek yürüten Osmanlı ilk kez Paris sefiri görevlendirmişti.

Batı'nın sürekli arayışına artık bir dur demek için çarelerin arandığı XIX. yüzyıl ise özellikle askerî alanda yapısal bazı ıslahatlara girişildiği, Batı'dan ithal edilmek istenen bilgi ve tecrübe için tercümeyle ciddiyle müracaat edildiği yüzyıl olacaktı. II. Mahmut, 1839'da Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin açılış töreninde öğrencilere hitaben yaptığı konuşmada, "Burada Fransızca olarak fenni tıbbi tahsil edeceksiniz. Sizlere Fransızca okut-

maktaki benim muradım Fransızca lisan tahsil etmek değildir. Ancak fenni tıbbî öğretip refle refle kendi lisanımıza almaktır. Hocalarımızdan ilmî tababetin tahsiline çalışın ve tedricen Türkçeye alıp lisanımız üzere tedavüle say eyleyin.” (Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, S. 86.) diyerek daha sonra yükselecek olan kültürel tercüme hareketinin de nüvesini teşkil eden tohumları saçmıştı. Osmanlıların Batı'ya duyduğu ilgi, başlarda devletin istikbale dair endişelerden besleniyordu. 1832'de Hariciye Nezareti'nin denetiminde kurulan ve Bab-ı Âli'nin yabancı konsolosluklarla yazışmalarını yöneten Tercüme Odası, ilk tercüme hareketlerinin devlet eliyle kurumsallaşmasına zemin teşkil edecekti. Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa ve Şinasi gibi isimlerin çalıştığı Tercüme Odası, kimilerine göre Osmanlı aydınının doğum odasıdır. Tanpınar, “Yeni bir dünya görüşünün, yeni siyasi idealinin geliştiği çok ileri bir ortam.” olarak nitelendirir Tercüme Odası'nı. Orada görev yapan kişiler, Osmanlı adına Batı düşüncesiyle temas kuran ilk isimler olacaktı.

Tercüme Odası'ndan sonra aynı amacı daha ileri noktaya taşımak için kurulan Encümen-i Dâniş, üniversitelerde kullanılacak kitapları hazırlamayı da üstlenmesi bakımından dikkat çekicidir. Hilmi Ziya Ülken, amacın Avrupa'dakilere benzer bir akademi inşa etmek olduğunu söyler. Kısaca Tanzimat sonrası tercüme faaliyetleri kamusal bir amaçla yürütülmüş, bazı bilimsel eserlerin Türkçeye kazandırılmasına ön ayak olmuştur. Bu süreç beraberinde edebî çevirileri ve etkilenmeleri de getirmiştir. Medeniyet krizinin ilk olarak edebî çevrelerde ortaya

çıkmasının bir sebebi de budur. XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde İsmail Habip Sevük'e göre aydınlanma dönemi felsefesini Osmanlı aydınının dikkatine sunan ilk metin Muhaverat-ı Hikemiye'dir. Altında Münif Paşa'nın imzası olan eser Voltaire, Fenelon ve Fontenelle'den on ayrı diyalogu içerir.

Türk aydını, büyük bir kültürel ve askerî yıkımın akabinde Batı'nın entelektüel birikimiyle karşılaştığından bu birikime karşı genellikle

Münevverlerde kendi medeniyet değerlerine ve eserlerine karşı ortaya çıkan güvensizlik, beraberrinde bir yoksunluk hissini getirecek, ortaya çıkan kültürel yılgınlık nesiller boyu farklı biçim ve muhtevalara bürünerek devam edecektir.

sağduyudan uzak, yüceltici veya yeri ama her hâlükârda eski geleneksel özgüvenden eser taşımayan bir tutum sergilemiştir. Dünya klasiklerinin tercümesi, Tanzimat Dönemi aydınlarının gündemini epeyce meşgul etmiş, başta Ahmet Mithat Efendi olmak üzere, Cenap Şahabettin, Ahmet Cevdet ve Said Bey gibi isimlerin tartışmasına sebep olmuştur. Kimileri Batı edebiyatına hatta medeniyetine dâhil olmak için klasikleri tercümenin elzem ol-

duğunu, kimileri dilimizin klasikleri tercüme edecek olgunluğa erişmediğini, kimileri ise klasiklerin başka medeniyetin ürünü olduğundan bizim bünyemize zarar vereceğini ve bu sebeple sadece erbabı tarafından okunması gerektiğini savunmuştur. (Prof. Dr. Ramazan Kaplan, Klasikler Tartışması, AYK Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 48-51.)

Ahmet Mithat Efendi'nin Tercüman-ı Hakikat gazetesinde (5 Eylül 1897) kaleme aldığı “Müsâbaka-i Kalemiyye İkrâm-ı Aklâm” başlıklı yazı, hem bir tartışmayı başlatması hem de dönemin aydınının düşünce dünyasını açık etmesi bakımından referans bir metindir. Klasiklerin modası geçmiş metinler olduğunu söyleyenlere cevap olarak, “Bizim için bu klasiklerin devri geçmiş olmak şöyle dursun henüz tamamıyla hulûl bile etmemiştir.” diyen Mithat Efendi bununla yetinmemiş; mütercimleri, okuru, dili ve kültürel iklimi yetersizlikle itham etmişti. Muallim Naci'yi “Mes'ûd-ı Harâbâtî”likten çıkarıp bir Jean Racine, bir Nicalos Boileau etmek için çok çaba sarf ettiğini, Naci'nin gayretine rağmen ne yazık ki Osmanlıca trajediye muvafak olamadığını ve Naci'nin dönüp kendisine, “Biz henüz edebiyatın bu devrine gelmemişiz. Ne yapsak kaside çeşnisinden kurtulamıyor.” dediğini aktarır. Devamında ise biraz da onun sözlerinden cesaret alarak kendi fikrini ortaya koyar: “Biz hakikaten klasikler devrine henüz girmedik. Onun için diyorum ki Faustlar, Sidler, Andromaklar, Romeo Jülyetler gibi âsârı üdebâmız, şuarâmız henüz vücûda getiremeyeceklerinden hiç olmaz ise şimdiki hâlde tercümelerini olsun vücûda getirelim.”

Ahmet Mithat Efendi'nin yazısına cevap ertesi gün Ahmet Cevdet'ten

gelir. İkdâm'ın 25 Ağustos 1313 tarihli sayısında "İkram-ı Aklâm" başlığı altında bir yazı kaleme alan Ahmet Cevdet, her lisanın klasik eserleri olduğunu, Eski Yunan'ın, Roma'nın, Arap ve Acem'in, mileli garbiyeden Fransızların, Almanların ve İngilizlerin "meşk ittihazına layık" eserleri bulunduğunu belirterek, "Lisanımızda klasik eserler yok mu?" diye sorar. Süleyman Çelebilerin, Sinan Paşaların, Nefilerin, Bakilerin, Cevdet Paşaların, Nacilerin "âsâr-ı fâhiresi"nin bizim klasiklerimiz olduğunu hatırlatır.

Cenap'ın kâbusu: Devr-i tufan

Mezkûr tartışmada Ahmet Mithat Efendi'ye bir itiraz da Cenap Şehabettin'den gelir. Tercüman-ı Hakikat'ın 9 Eylül 1897 tarihli sayısında "Klasikler Meselesi" başlığı altında, nasıl ki her şahıs kendine mahsus bir şekilde çevresinden etkilenirse ve fikrî terakki tarzı kimseye benzenmezse bir milletin edebî gidişatının da başka milletler için belirleyici olamayacağını savunur. Ona göre kimse kendi coğrafyasından ve sosyolojik bileşkesinden başka bir zeminden hareket edemez. Batıların geçtiği yollardan geçmeye çalışırsak, fikrî anlamda onlara özenirsek mutlaka sendeler, mutlaka düşeriz. Bütün "mesâî-i masrûfemizin mahv ü heba olduğunu" görürüz: "Fransızların, İngilizlerin, Almanların birer gidişi; birer tarîk-i mahsûs-ı efkârı olduğu gibi bizim de hususi bir gidişimiz; husûsî bir râh-ı dimâğiyemiz vardır; bu yolu da tayin etmeye, aramaya hacet yoktur; o kendi kendine ayaklar altına serilir."

Cenap Şehabettin'in ifadelerinde, aslında yaşanan medeniyet krizinin, klasiklerin tercümesi üzerinden sürdürüldüğünü fark ediyoruz. Avrupa'nın "klasik âsârına" muhtaç

olmadığımızı savunan Cenap Şehabettin, her milletin edebiyatının kendine mahsus bir tarzda, bir çizgide terakki edeceğini belirtir. Cebir, teşvik ve hatta kıyas beyhudedir: "Ayrıca üdebâ-yı hâzıramızın Avrupa'nın klasik muharrirlerinden muktedir olup olmadıkları bahsine gelince bunlar arasında münasebet yoktur ki mukayese mümkün olabilsin." Edebiyatın müdahalelerle yol alamayacağını, bilakis tabii ve gayriiradî olarak kendi yolunu çizeceğini savunan yazar, literatüre "Cenap'ın Kâbusu" olarak geçecek olan felaket senaryosunu ortaya koyar: "Bir zatın ortaya çıkıp (...) biz Yunan-ı kadim edebiyatını taklit ile başlamazsak hiçbir zaman Avar (L'Avare) gibi, Mantör (Le Menteur) gibi eser vücuda getiremeyiz, demesini intâc edeceğinden nihâyet öyle bir gayret bizi bir cereyan-ı makûs ile devr-i Tûfan'a kadar sürükler ki bu da pek acıp olur."

Cenap'ın devr-i tufan kâbusu 15 yıl sonra Yahya Kemal ve Yakup Kadri tarafından "Nev Yunanilik" adıyla ciddi ciddi gündeme getirilecektir. Batı edebiyatını köklerinden yakalamayı amaçlayan akım neyse ki kısa zamanda başlatıcıları tarafından terk edilecek, geriye o ruhla yazılmış birkaç şiir ve metinden başka bir iz kalmayacaktır. Yunan ve Batı edebiyatı karşısında Türk edebiyatına yönelik küçümser yaklaşım Tanzimat Dönemi aydınlarının kaleminde zaman zaman ifade bulabilmiştir. Bunlardan en bilinenlerinden biri Namık Kemal'in Mukaddime-i Celal'de bizde edebiyatın Batı edebiyatı karşısında çocuk sayılabileceğini söylemesidir. Cemil Meriç'e göre Türk entelijansiyası zaten Yunan-ı Kadime karşı hürmetkâr bir tecessüs duymaktaydı. 1912'de Nev Yunanilik hareketiyle bu tecessüs yeri-

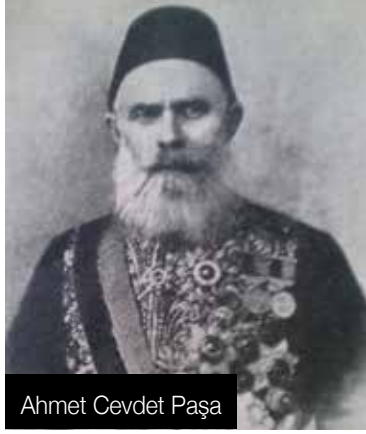
rini çılgın bir aşka bırakmıştı. (Cemil Meriç, Umrandan Uygarlığa, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002. s. 13.)

Hüseyin Dâniş ise "Hiçbir lisanın revî-i tabiîsi diğeriyle nispet kabul etmez. Şark garbî taklit edemez. Garp edebiyatı şarka pey-rev olmaz." ifadelerini kullanır. Nasıl ki garp şarktan yaptığı tercümelerde malumatını derinleştirmek maksadını güdüyorsa şarkın da garbî ancak bu niyetle tercüme etmesi yararlıdır. Tartışmaya kendi zaviyesinden katılan bir diğeri isim İsmail Avni'dir. Tercüman-ı Hakikat'ın 15 Eylül 1897 tarihli sayısında "Klasikler ve Bahsin Bencesi" başlıklı bir yazı yazar. Taklitte kendi zevkimizi meydana getirmemiz gerektiğini, "kendi mâl-ı mevrûsları dahi olmayan" Fransız klasiklerinin öne çıkarılmasını yanlış bulduğunu belirten İsmail Avni, Arap ve Fars edebiyatlarının da böyle taklit edildiğini, bu nedenle "mey ve mahbûb bahislerinin hârice çıkamayan" bir edebiyatın oluştuğunu söyler. Ona göre Acem taklitçiliği yapanlar şimdi de bir diğeri "çıkılmaz yola", Frenk taklitçiliğine meyletmektedirler.

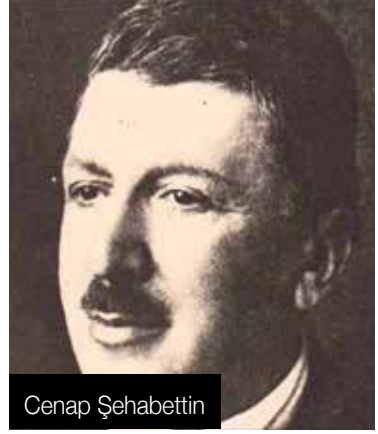
İsmail Avni'nin Avrupa'dan ilgimizin kesilmesi hususundaki fikrine Ahmet Mithat Efendi itiraz eder. Ona göre Batı'nın birikimine yaklaşırken hiçbir ayırım gözetilmemeli, hepsi bilinmelidir. Avrupa'nın güzel yanlarını almak kaydıyla, "Bizce Frenk mukallitliği matluptur." diyen Mithat Efendi, "Klasikler ve Hüseyin Sabri" başlıklı yazısında merakını daha sarîh ortaya koyar: "Biz hep İstanbullu olmak istiyoruz. (...) Dinen Müslüman, siyaseten Osmanlı olduğumuz hâlde terakki ve tekemmül etmek istiyoruz. Başka türlüünü gördüğümüz misallerden dahi anlayarak beğenemiyoruz."

Ahmet Mithat Efendi

Ahmet Cevdet Paşa

Cenap Şehabettin

Türk aydını, büyük bir kültürel ve askerî yıkımın akabinde Batı'nın entelektüel birikimiyle karşılaştığından bu birikime karşı genellikle sağduyudan uzak, yüceltici veya yerici ama her hâlükârda eski geleneksel özgüvenden eser taşımayan bir tutum sergilemiştir.

İki dünya arasında

Esasında klasiklerin çevirisi adı altında yürütülen tartışma, klasik Osmanlı aydınının, ulemasının çok uzağında bir düşünsel iklimin meyvesisidir. Her şeyden önce muharebe meydanlarında yaşanan izmihlal hızlıca teknik alandaki geriliğin fark edilmesine, oradan da bütün entelektüel birikiminin sorgulanmasına ve bir kurtuluş umuduyla Batı'ya dönülmesine sebep olmuştur. Bugün bir savrulmuş olarak tabir edilebilecek bu sarsıntılar Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre bir varoluş telaşından menkuldü: "Çünkü cemiyetimiz için ölmek veya garplılaşmak fikrinden birini derhâl ihtiyar etmek zarureti vardı." (Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 79.) Tanpınar'ın bu yaklaşımının tarihsel, somut karşılığı vardır. Kaptan-ı Derya Halil Rifat Paşa 1930'da, "Eğer Avrupa'yı taklide teşebbüs etmezsek bizim için Asya'ya dönmekten başka bir çare kalmadığına artık iyice inandım." demiştir.

(Edouard-Philippe Engelhardt, Tanzimat ve Türkiye, Kaknüs Yay., İstanbul 1999, s. 12.) Batılılaşma gayretlerinin Türk toplumunun "yaşamak isteğinden" beslendiğini, yeni bir edebiyatın da bu saikle arandığını söyleyen Tanpınar, modern Türk edebiyatının bir medeniyet kriziyle başladığını tespit eder. Ona göre yaşananlar her şeyden önce bir dil krizidir. Tanzimat'tan beri toplum ve birey, nasıl ki hayatındaki ikiliğin doğurduğu bir benlik buhranı içindeyse Türk edebiyatı da bu türden bir ikiliğin içinde kalmıştır. Batılı eserler karşısında ürkekleşen, yüzünü Doğu'ya çevirir çevirmez kendilerini birdenbire zengin bulan ilk yenileşme dönemi aydınlarından bugün artık maziyi kendilerine çok uzak gören gençlere varıncaya kadar nesiller, "iki dünyalı olmanın verdiği huzursuzluğu" yaşamaktadırlar.

Münevverlerde kendi medeniyet değerlerine ve eserlerine karşı ortaya çıkan güvensizlik, beraberinde bir yoksunluk hissini getirecek, ortaya çıkan kültürel yılgınlık nesiller

boyu farklı biçim ve muhtevalara bürünerek devam edecektir. Cemil Meriç, bu özgüven kaybının emperyal bir mühendisliğin ürünü olduğunu düşünür. Ona göre emperyalizm, tuzağa düşürmek istediği ülkeleri kültür aracılığıyla fetihmez, aksine kültürsüzleştirerek, kültürsüzlüklerine inandırarak yok eder. Kriz, hayat pratiğinden düşünce biçimine kadar toplumun hemen her kesimine sirayet eder. Daryush Shayegan'ın "Yaralı Bilinç"i bu durumu en iyi izah eden kavramsallaştırmalardan biridir. Krizi gelenek ile modern dünya arasında kalarak yaşayan entelektüel, bilinçsiz bir "yamalama" yoluna gidecek, "birbirini tutmayan iki dünyayı bir bilginin tutarlı bütünlüğü içinde özdeşleştirmek için" çırpınmaya başlayacaktır. Böylece olgularda hiçbir karşılığı olmayan düşünceler toplumsal gerçeklikle çakıştırılmaya çalışılacak ve gerçeklik içi boş bir söyleme indirgenecektir. Bu trajik tutum, sanatta, kültürde ve edebiyatta eklektik, iki ayrı parçayı, o parçalardaki ruhsal irtibatsızlıkları görmezden gelerek, üzerini örterek bütünleştirmeye benzeyen, örtünün kaldırılması hâlinde ayrılığın, uyumsuzluğun kolayca ortaya çıkacağı bir mezelliği ve elbette yüzeyselliği getirecektir. ■

MEDENİYETİN KIVAMI VE KIYAMI

Koray ŞERBETÇİ

Yaklaşık 200 yıldır muasır medeniyetle köşe kapmaca oynamaktayız. Bu tuhaf manzarayı görmek için çok derin sosyoloji bilgisine sahip olmaya gerek yok. Tanzimat'ın ilanından bu yana yaşananlara bir göz atan herkes bu garabeti çabucak kavrayabilir. Neredeyse son dönem tarih maceramız, sürekli

bir medeniyet kovalamacasından ibarettir denilse yeridir. Fakat nedense bir türlü bitmeyen bir kovalamaca.

Ama sormak gerekir: Medeniyet sahiden kovalanıp yakalanacak bir şey midir?

Doğal olarak medeniyet kavramının ne olduğu anlaşılmadan nasıl medeni olunabileceğini tespit

etmek mümkün değildir. Bu konuya kafa yoran Batılı isimlerden Fernand Braudel, "Uygarlıkların Grameri" adlı eserinde medeniyeti öncelikle kurulduğu coğrafyaya bağlar. Düşünüre göre medeniyet, belli bir zemin üzerinde yaşayan insanların tabiatla olan etkileşimiyle başlar. Bu etkileşim sonucu insanların yaşadığı ortamın meselelerini çözebilecek zihinsel

tutumları da insanın yaşamını konforlu hâle getirecek tüm maddi ürünler de medeniyet havuzunu oluşturur.

Aslına bakılırsa Türkçeye Arapçadan geçen medeniyet ifadesi tam da bu tanımdaki gibi içinden çıktığı dilde şehirli olmayı anlatır.

İslam dünyasının iftihar vesilelerinden İbn Haldun ise medeniyet yerine insanların birlikteliğini ve dünyanın bayındırlığını ifade eden “Umran” kavramını kullanır. Günümüz sosyal bilimcileri bu kavramın medeniyetten daha kapsamlı bir kelime olduğunu söyleseler de İbn Haldun’un tüm gayesi insanlığın ulaştığı yüksek bir aşamayı tanımlayabilmektir.

Aslında işin teorisine fazla dalmadan kuşbakışı bir bakışla anlatmak istersek: Medeniyet, devletin ve insanın bekası için bir arada yaşama ihtiyacından doğan yüksek bir insanlık aşamasıdır. İbn Haldun’a göre de diğer sosyal bilimcilere göre de bunun beşiği tartışmasız şehirdir.

Hemen ifade etmek gerekir ki medeniyet yürüyen bir kavramdır. Yani tropikal bir meyve gibi sadece yeryüzünün belli bir bölgesine özgü bir şey değildir. Fakat bir yerde barınmak için de belli şartlar arar.

Örneğin başta sağlam bir şehirleşme olacaktır. Ardından gelişmiş bir siyasal düzen, ekonominin takasla değil parayla döndüğü bir pazar, diğer topluluklarla kesintisiz bir etkileşim, uluslararası ticaret ve ciddi bir biçimde kurumlaşmış eğitim sistemi ister.

İlk çağlarda medeniyetin öncülüğünü Ön Asya-Doğu Akdeniz ek-

seni yapıyordu. Çünkü Sümerler, Babilliler, Asurlular, Fenikeliler, Antik Mısır ve Anadolu sağlam bir şehir havzasıydı. O nedenle medeniyetin adresi bu bölgelerdi.

Sonraki dönemde bir şehir havzası olan Antik Yunan, yine bir şehir ve ona bağlı taşradan ibaret Roma’nın da medeniyetin gözde mekânları hâline gelmesi aynı ilkeye dayanıyordu. Orta Çağ’da kırlardaki şatolarda yaşayan senyörlerin Av-

Aslında son dönem aydınlarının bu denli dolambaçlı yollara sapmasına gerek yoktu. Aslında halis bir niyetle biraz tarihin sayfalarını karıştırmak yeterli olacaktı. Zira tarih, medeniyetin evrensel teknik boyutu ile yerli kültürel boyutunun kıvamını tutturanların ilerlediğini anlatıyordu.

rupa’sının medeni olmaması da bu yüzdendi.

Ama ne zaman Batılı açığöz tüccarlar Doğu’ya giden en kestirme yolu bulmak için gemilerine binerek yeryüzünün geri kalanıyla bir etkileşim içerisine girdiler; işte medeniyet, o zamandan sonra Avrupa’nın vahşi topraklarına doğru süzölmeye başladı. Çünkü Avrupa’da yaşam, burjuva adı verilen bu tüccarlar sayesinde kırlardan kentlere doğru kayıyordu.

Fakat bizim değinmek istediğimiz asıl mesele, medeniyet konusunda Türk tarihinin yaklaşık son 200 yılında çıkan krizdir. Yani Türklerin muasır medeniyet kavramı ile oynadığı köşe kapmacanın hikâyesidir.

Madem milletimiz yakın tarihi boyunca sürekli bir medeniyet arayışı içerisinde. O zaman akla hemen şu soru gelebilir: Türkler daha önce medeni bir millet değil miydi?

Elbette medeniydi. Ama medeniyetin sağlıklı bir tanımı yapılmadığından medeni olmanın tespiti de doğal olarak çarpıklaşıyordu.

Mesela Türkler, XI. yüzyıldan itibaren İran ve Anadolu coğrafyasına hâkim olmaya başladıktan sonra sosyologların belirlediği ve yukarıda saydığımız kriterleri tam anlamıyla sağladılar. Yani sosyolojik açıdan medeni bir toplumdular. Peki, o zaman sorun neredeydi?

Sorun Batı toplumlarının açığöz tüccarlarının yeryüzünün dört bir yanından Avrupa’ya akıttığı zenginliklerle başladı. Avrupa ekonomisinin değişmeye başlamasıyla birlikte sosyal ve siyasal hayatı da değişti. Bilhassa bilimsel alanda yapılan hamleler, günlük hayata yansıdı ve Batı gözle görülür bir teknolojik üstünlüğe sahip oldu. İşte başta Osmanlı-Türk toplumu olmak üzere Batılı olmayan tüm toplumları için bu kısmı affallattı.

Teknolojik üstünlüğe sahip Batı, önce savaş sahasında Osmanlı’yı geriletmeye başladı. Daha sonra elde ettiği askerî üstünlükle ekonomik tavizler koparmaya başladı. Bulunduğu konumun ekonomik canlılığı yitirmesiyle zaten darboğaza sürüklenen Osmanlı, askerî üstünlüğe sahip Batı karşısında

iktisadi rekabet şansını da yitirince taviz üstüne taviz verdi. Sonuçta Avrupa yeryüzü yağması sonucunda zenginleştikçe Osmanlı yoksullaşmaya başladı.

Bu cendereden çıkış yolu arayan Osmanlı devlet adamları ve aydınları doğal olarak gözlerini Batı'ya çevirdiler ve başarının sırrını aramaya koyuldular. İşte baştan beri dillendirdiğimiz kriz, tam bu noktada patlak verdi. Malum olduğu üzere, hastalığın sebebi yanlış teşhis edildiğinde tedavi de yanlış oldu. Böylece süreç bünyeye şifa değil, ölüm getirdi.

Sultan II. Mahmut tarafından bu sırrı çözmeleri için Batı'ya yollanan öğrencilerin gözleri Londra ve Paris sokaklarının ışıltısıyla kamaştı. Hatta Hoca Tahsin Efendi gibi aklı başında birisi bile:

“Paris'e git hey efendi akl u fikrin vâ r ise
Âleme gelmiş sayılmazlar gitmiyenler Paris'e”

diyebilecek kadar hipnotize oldu.

Batı'yı görüp ülkelerine dönen bu gençler, önce kendi toplumlarına küçümsemeye başlamaya başladılar. Ardından garip bir formül geliştirdiler:

Parisli ve Londralı gibi bir yaşam tarzına sahip olursak ilerleriz.

Sonra bu formülü gerçekleştirmek için Batı'da ne varsa Osmanlı devlet ve toplum bünyesine aktarmaya başladılar. Oysaki mesele teknik bir konuydu. Fakat önce Genç Osmanlılar ardından da Jön Türkler kuşağı meseleyi kültür ve zihniyet konusu olarak anladılar.

Anlaşılmayan nokta toplumların tarihsel serüven içerisinde bir sos-

yal akıl edindikleri ve bunun asla başka bir topluma aktarılmayacağıydı. Örneğin tarih içerisinde yaşadıkları Batı toplumlarını sınıflardan oluşan, bireyci ve rekabete dayalı bir bünye hâline getirmişti. Batılı sosyal akıl dünyaya temellük yani sahip olma zihniyetiyle yaklaşıyordu. Bu sebeple başka diyarlardan gelen soyut fikirler birden Batı atmosferinde maddi hakikatlere dönüşüyordu. Örneğin barutu Çinliler icat etmişti. Ama bu patlayıcı maddeden silah yapmak akıllarının köşesinden geçmemişti. Oysaki barut Batılıların eline geçince hemen kıyıcı bir silaha dönüştü.

Osmanlı sosyal aklı, Batı'dan farklı olarak dünyayı temellük edilecek bir yer değil; temaşa edilecek bir zemin olarak görürdü. Dünya ilahî sanatın bir temaşağahıydı. Oradan faydalanırdı ama oraya sahip olunamazdı. Yunus Emre bunu çok net bir biçimde formüllendirmişti:

“Dünya bir penceredir, her gelen baktı geçti.”

Ayrıca Osmanlı insanı, bireyci değil aileci; rekabetçi değil dayanışmacıydı. Fakat bazı aydınlar tarafından tam da burası ıskalandı.

Bu nedenle Batı'nın üstünlük sırrı bir teknik mesele olmaktan çıkarak bir kimlik krizine dönüştü. Önce Batı'nın teknik harikaları medeniyetle eşitlendi. Ardından da medeniyet ve Batı aynı şey sayıldı. Bu önermenin sonucu olarak da “Yalnız Batılı olan medeni olabilir.” Gibi yanlış bir anlayış ortaya çıktı. Bu denklemin kuran son dönem aydınları, hayatta kalabilmemiz için kayıtsız şartsız Batılılaşmamız gerektiğini iddia ettiler. Bu arada bu aydınlar için medeniyet kavramı iman edilecek bir şey hâline geldi.

Oysaki dediğimiz gibi medeniyet iman edilecek bir şey değil yalnızca yaşam merhalesiydi.

Tevfik Fikret'in bir şiirinde rol model olarak Promete'yi göstermesi rastlantı değildi. Aynı şiirde:

“Yüklen getir - ne varsa - biraz meskenet - fiken,
Bir parça rûhu, benliği, idrâki besleyen.”

diyen Fikret, Batı'da ne varsa Osmanlı bünyesine yüklenip getirilmesini tutkuyla istedi.

Zira Batı zihninin rol modeli kahramandı. Kahramanı temsil eden en iyi örnek de Promete idi. Mitolojiye göre Promete, tanrıların karşı çıkmasına rağmen gökten ateşi çalmış ve insanlığa getirmiştir. Böylece insanlık ilerleyebilmiş yani medenileşmiştir. Bu hareketin ardından tanrıların cezalandırılmıştır. Bu nedenle Batı aklı sosyal bilinçaltında, ilerlemek ve medenileşmek için yeryüzünde ne varsa kavgaya etmek gerektiğine inanır. Fikret de Promete'yi örnek göstererek Batılı düşünme tarzını Osmanlı bünyesine aşılacak ister.

Fakat Osmanlı aklı farklıdır. Batı'dan farklı olarak Osmanlı, rol model olarak peygamberi görür. Peygamberler, ilahî haberleri insanlara ileterek Allah'ın insanlığı medenileştirmesinin yeryüzündeki temsilcisi olurlar. Peygamberler, toplumun bir parçasıdır; kul gibi yaşar kul gibi yer içer, hepsi bir meslek sahibidir. Ama aynı zamanda Allah'ın insanların ulaşmalarını istediği yüksek ahlakın rol modelleridir.

İşte bu sebeple Fikret ve onun gibi düşünenlerin Batı'dan gelen her şeyi pazarlıksız alma tavrı Osman-

Ne zaman Batılı açığız tüccarlar Doğu'ya giden en kestirme yolu bulmak için gemilerine binerek yeryüzünün geri kalanıyla bir etkileşim içerisinde girdiler; işte medeniyet, o zamandan sonra Avrupa'nın vahşi topraklarına doğru süzölmeye başladı. Çünkü Avrupa'da yaşam, burjuva adı verilen bu tüccarlar sayesinde kırlardan kentlere doğru kayıyordu.

lı sosyal bünyesine şifa olmaz bir türlü. Yine başka bir isim Abdullah Cevdet'e göre de Batı'ya her anlamda teslim olunmalıdır. I. Dünya Savaşı sırasında bir dostu ile doktor olan Abdullah Cevdet arasında şöyle bir diyalog gerçekleşir:

- Ne dersin doktor? Balkan ordularına karşı üç günde çözölüp dağılım da İngiliz ve Fransız ordularını Çanakkale'de denize dökelim.

- Öyledir evlat, öyledir. Balkanlar'da bize vahşet hücum etti, ona hemen kucağımızı açtık. Medeniyete karşı dayatma hassamız bilinen bir şeydir.

Böylece Abdullah Cevdet çıtayı daha da yükselterek Çanakkale Muharebeleri sırasında Osmanlı-Türk varlığını yeryüzünden silmek için gelen İngiltere ve Fransa'ya karşı direnmemizi, me-

deniyete karşı direnmek olarak görür.

Abdullah Cevdet'ten önceki dönemde Batı'yı iman edilecek bir nesne sayan Şair Şinasi, siyasi planda Batı'ya teslim bayrağını büyük bir tutku ile çeken Mustafa Reşit Paşa'ya:

"Aceb midir medeniyet resûlü dense sana
Vücûd-ı mu'cizin eyler taassubu tahzîr."

diyerek aynı mantıkla paşayı düpedüz medeniyetin yani Batıcılık düşüncesinin resülü ilan eder.

Aslında son dönem aydınlarının bu denli dolambaçlı yollara sapsmasına gerek yoktu. Aslında halis bir niyetle biraz tarihin sayfalarını karıştırmak yeterli olacaktı. Zira tarih, medeniyetin evrensel teknik boyutu ile yerli kültürel bo-

yutunun kıvamını tutturanların ilerlediğini anlatıyordu. Tıpkı son dönem aydınları içerisinde bu hâli çok iyi anlamış Mehmet Akif'in formülü gibi:

"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı.
Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı."

Böylece İslam âleminin yeryüzünün medeniyet rehberi olduğu dönemlerde İslam dünyasında akademiler kurduran, kitaplar yazdıran, eski Yunan ve Hint medeniyetinden eserler tercüme ettiren ruh hâli çözülebilecekti. Zira o dönemde Aristo'yu en iyi yorumladığı söylenen Farabi bir Yunan gibi yaşarsak bilgeliğe erişebiliriz demedi. Ne de İbn Sina Hipokrat'ın yaşadığı Helen dünyasında ne varsa aktarmalıyız diye bir iddiada bulundu. Mevzuyu bir kimlik krizi hâline getirmediler. Çünkü onlar ve daha niceleri medeniyetin evrensel boyutunu kendi değerleriyle kıvamlandırarak İslam dünyasını medeniyet ikliminin rehberi hâline getirdiler. ■

BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTANLIK MEYDAN SAVAŞI

Doç. Dr. Burhan SAYILIR

2 6 Ağustos 1071'de Alparslan'ın Anadolu'nun kapılarını ardına kadar açmasının ardından Türkler kurdukları devletle dünyaya hükmetti. Ancak zayıflayan ve eski gücünü kaybeden, sınırları iyice küçülen Türkleri Anayurtlarından, Anadolu'dan atmak için başlatılan yeni ve acımasız Haçlı harekâtıyla, bu sefer Anadolu'nun kapıları Türklere sonsuza kadar kapatılmak istendi.

Ancak Türk milleti, 26 Ağustos'ta başlayan ve 30 Ağustos 1922 tarihinde elde edilen zafer ile Türklerin Anadolu'da var olmaya devam edeceğini ve kurulacak yeni devletin de payidar olacağını bütün dünyaya haykırış oldu.

İstiklal Harbi'nin dönüm noktası olan Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi, yok edilmek ve vatanından kovulmak istenen bir halkın millet olmasında, ülkesini

işgalcilerden elbirliği ile kurtarması ve özgür ve bağımsız yaşama isteğinin tezahürüdür.

Millî ordunun işgalci güçlere son ve kesin darbeyi vurmasını sağlamak ve işgalci güçleri Anadolu'dan atmak için düşünülen ve planlanan harekât hazırlıkları büyük bir özen ve gizlilik içinde yürütülmüştür. Büyük taarruz, işgalciler tarafından beklenilmeyen ve dolayısıyla kamuoyu dikkatinin

başka konularla meşgul edildiği bir zamanda gerçekleştirilmiş bu yönüyle de dünyada büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır.

I. İnönü Muharebesi'nden sonra sarsılan saygınlığını geri kazanmak isteyen Yunanlılar, II. İnönü Muharebesi'yle de bir başarı yakalayamamışlardı. İtalyanlar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı zaferler karşısında Türkiye'deki işgal bölgelerini terk ederken yaşanan Kütahya-Eskişehir Muharebeleriyle Yunanlılar, İngilizlerden aldığı cephane desteği ile tekrar harekete geçmişlerdi. Bunun sonucunda zaferlerin ardından Türk ordusu, Batı Cephesi'nde ilk ve tek yenilgisini almış oldu. Bu yenilgiden sonra Mustafa Kemal'e Başkomutanlık Yasası adı altında meclisin yetkileri üç ay süreyle devredilmişti. Başkomutan Mustafa Kemal'in önderliğinde girişilen Sakarya Meydan Muharebesi de Türklerin zaferi ile sonuçlanmıştı. Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Başkomutanlık Yasası süresiz olarak uzatılmıştı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 20 Temmuz 1922'deki oturumunda Mustafa Kemal Paşa'ya dördüncü kez olmak üzere Başkomutanlık yetkisi verildi. Ancak bu sefer önceki Başkomutanlık yetkilerinden farklı olarak Mustafa Kemal Paşa mecliste yaptığı konuşmada, "...Bugün ordumuzun manevi kuvveti en yüksek derecededir. Ordumuzun maddi kuvveti de fevkalade bir önleme gerek hissetmeksizin millî emelleri tam bir güvenle elde edecek düzeye ulaşmıştır. Bu nedenle artık böyle bir yetkiyi devam ettirmeye gerek kalmadığı görüşündeyim..." sözleriyle bu sefer kendisine geniş yetkiler

Afyon'u boşalttıktan sonra Yunan ordusunun çekildiği Sincanlı Ovası Türk birlikleri tarafından ele geçirildi. Yunan makamları Türkiyeli Rumları silah altına alma yönünde bir karar aldı. Yeni alınanlarla birlikte Yunan ordusunda 35.000 Türkiyeli Rum'un silah altında olduğu tahmin edilmekteydi.

verilmesine gerek olmadığı ifade ediyordu.

25 Temmuz'da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 27 Temmuz'da da Mustafa Kemal Paşa Akşehir'e gelmiş ve 27/28 Temmuz 1922 gecesini taarruz planı yeniden gözden geçirilmişti. Ertesi gün Ordu Ko-

mutanları da Akşehir'e çağırılmıştı. 30 Temmuz'da Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa da Akşehir'e gelmiş ve hazırlıkların bir an önce tamamlanmasına karar verilmişti.

Hazırlıkları oldukça hassas ve büyük bir özenle yapılan Büyük Taarruz 26 Ağustos saat 05.00'te başladı. Saat 03.00'te karargâhtan ayrılan Mustafa Kemal Paşa beraberinde Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile I. Ordu'nun gözetleme yeri olan Kocatepe'ye geldi. Sabah saat 05.00'te gün ağarırken gürültülü bir topçu ateşiyle taarruz başladı.

Topçu ateşini müteakip piyadeler ileri harekâta başladılar. Bütün cephede birlikler düşmanla temas hâline geldi, süngü hücumuna kalkan bazı Türk birlikleri ilk olarak Tınaztepe, kısa süre sonra da Belentepe'yi ele geçirdiler. Buraları Türkmentepe, Sivritepe ve Kırcaarslan'ın ele geçirilmesi takip etti. Türk birliklerinin çokertmeye ça-

lıştıkları Yunan cephesinin uzunluğu yirmi kilometrelik bir alandı. Bu Türk ilerleyişi karşısında Yunan Komutan General Trikopis Afyon'daki Yunan hastanelerinin boşaltılmasını Uşak'a nakledilmesini emretti. Batı Cephesi'nin Kuzey kanadındaki Seyitgazi'de de Türk ordusu Yunan birliklerini oyalamak amacıyla taarruza başladı.

26 Ağustos'u 27 Ağustos'a bağlayan gece Afyon'da Büyük Taarruz'un başladığı bilgisini alan Ankara halkı oldukça endişeli ve bunalımlı bir gece geçirdi. 27 Ağustos'ta Türk birlikleri sabahın erken saatlerinden başlayarak kitleler hâlinde Yunan mevzilerine girmeye ve Yunanlıların bir yıldan beri tahkim ettikleri mevziler bir bir Türklerin eline geçmeye başladı. Kısa süre içinde Yunanlılar Afyon'u terk ederek geri çekildiler. Türk birlikleri Yunanlılardan boşalan mevzilere girerek Afyon'a ulaştı. Nurettin Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafla Afyon'un ele geçirildiğini bildirdi.

27 Ağustos günü saat 17.30'da 189. Alay'ın Afyon'a girmesini, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, "İki gündür aralıksız süregelen savaşlar sonunda düşmanın Afyon mevzileri düşmüş ve Afyon geri alınmıştır." diye başlayan; epeyce esir ve düşman malı elde edildiğini bildiren; erat ve subayların eşsiz kahramanlıklarını anlatan bir telgrafla meclise duyurmuştu.

Afyon'un Türkler tarafından ele geçirildiği haberi Ankara'da ve ülkenin diğer taraflarında büyük bir sevinç ile karşılandı. Ali Fuat Cebesoy bu durumu şu sözlerle anlatıyordu: "...tarifi mümkün olmayan bir sevinç ve tatlı bir heyecan için-

deki halk yedisinden yetmişine sokaklara döküldü. Havaya silahlar atıldı. Her adım başında 'Yaşasın Millet! Yaşasın millî ordu! Yaşasın Gazimiz! Sesleri yükseldi..."

Büyük Taarruz başlayalı üç gün olmuştu. Çarpışmalar bütün cepelerde hız kesmeden devam edi-

30 Ağustos Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi'nin zaferle sonuçlanmasının üzerinden bugün 96 yıl geçti. Türk halkı bu yıllar boyunca milli birliğinden ve iradesinden taviz vermedi ve en bunalımlı dönemlerde yine birlik beraberlik içinde zorluklara göğüs germe-yi kutsallarına, ülkesine, vatanına, bayrağına sahip çıkmasını bildi. Bu süre zarfından yine şehitler verdi yine gaziler verdi.

yordu. Afyon'u boşalttıktan sonra Yunan ordusunun çekildiği Sincanlı Ovası Türk birlikleri tarafından ele geçirildi. Yunan makamları Türkiyeli Rumları silah altına alma yönünde bir karar aldı. Yeni alınanlarla birlikte Yunan ordusunda 35.000 Türkiyeli Rum'un silah altında olduğu tahmin edilmekteydi.

29 Ağustos günü Türk ordusunun başarılı ilerleyişi devam ederken Yunan ordusunda umutsuzluk had safhaya çıkmıştı. Bir yıl önce işgal edilmiş olan birçok yerleşim yerini Türkler bir bir geri aldı. Daha sonra da saldırının şiddetle devam ettirilmesine ve düşmanın devamlı surette kovalanmasına karar verildi.

28-29 Ağustos günlerinde Yunanlılar son kozlarını oynarken 30 Ağustos tarihinde gerçekleşen taarruzlar ise Yunanlılara pahalıya mâl olacaktı. Yunan ordusunun büyük kısmı kuzey, doğu, güney ve güneybatı yönlerinden kuşatılmıştı.

30 Ağustos'ta Aslıhanlar civarında kuşatılmış düşman birlikleri Dumlupınar Muharebesi'nde külliyyetle imha edildi ve çok sayıda Yunan asker esir alındı. Kısa süre sonra da Yunan Ordusu Başkomutanı General Trikopis de esir alındı. Yunan ordusu 4-5 günlük bir süre zarfında bozulup dağıldı. Bunların bıraktıkları, top, tüfek ve savaş araç gereçleri terk edilmiş savaş meydanında duruyordu. Düşmanın toparlanmasına fırsat vermemek amacıyla Başkomutan 1 Eylül 1922'de orada, kararlılığını anlatmak açısından oldukça önemli ve tarihe geçen "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" sözünü söyleyerek, düşmanın Anadolu'dan atılacağını açıkça beyan etmiştir. Bu tarihî emir 9 Eylül'de İzmir'in kurtuluşu ile sonuçlanmıştır.

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi sonucunda Türk ordusunun 2.543'ü şehit, 9.977'si yaralı ve 101'i esir olmak üzere 12.621 kişi zayıtı mevcuttu.

Tınaztepe, Afyon

26 Ağustos'u 27 Ağustos'a bağlayan gece Afyon'da Büyük Taarruz'un başladığı bilgisini alan Ankara halkı oldukça endişeli ve bunalımlı bir gece geçirdiler. 27 Ağustos'ta Türk birlikleri sabahın erken saatlerinden başlayarak kitleler hâlinde Yunan mevzilerine girmeye başladılar ve Yunanlıların bir yıldan beri tahkim ettikleri mevziler bir bir Türklerin eline geçmeye başladı.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 30 Ağustos 1924 tarihinde Dumlupınar'da yaptığı konuşmada, bu zaferin önemini şu cümlelerle anlatmıştır: "30 Ağustos Zaferi, Türk tarihinin en önemli dönüm noktasıdır. Ulusal tarihimiz çok büyük, parlak zaferlerle doludur. Ama Türk ulusunun burada kazandığı zafer kadar kesin sonuçlu, yalnız bizim tarihimize değil, dünya tari-

hine yeni bir akım vermekte kesin etkili bir meydan savaşı hatırlamıyorum. Besbelli ki genç Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli burada sağlamlaştırıldı, ölümsüz yaşayışı burada taçlandırıldı."

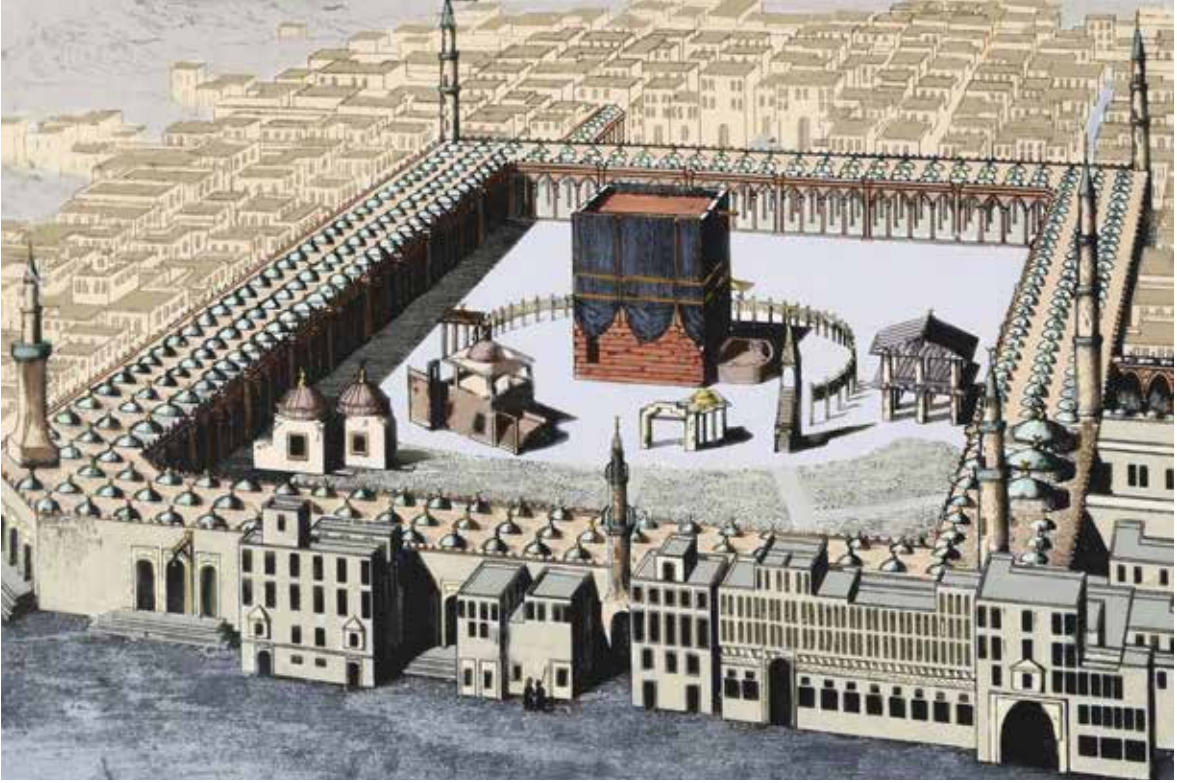
30 Ağustos Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi'nin zaferle sonuçlanmasının üzerinden bugün 96 yıl geçti. Türk halkı bu

yıllar boyunca millî birliğinden ve iradesinden taviz vermedi ve en bunalımlı dönemlerde yine birlik beraberlik içinde zorluklara göğüs germeyi kutsallarına, ülkesine, vatanına, bayrağına sahip çıkmayı bildi. Bu süre zarfında yine şehitler verdi yine gaziler verdi.

Bu vesile ile tarihten bugüne kadar, başta Gazi Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları olmak üzere, vatanları, bayrakları, devletleri, kutsalları uğrunda harp meydanlarında şehit olan aziz şehitlerimizi şükran ve rahmetle, gazilerimizi minnet ve saygı ile anıyoruz. Ruhları şad olsun... ■

RUHUN SILASI HAC

Dr. Emine GÜMÜŞ BÖKE

inancın pratiğe yansımaları olarak hac ibadeti, hem bireyi hem de toplumu psikolojik ve sosyolojik olarak huzura kavuşturmayı hedefler. Hac, ibadet boyutuyla Allah-kul ilişkisini güçlendirirken, hikmet boyutuyla da sosyal dayanışmayı beslemektedir.

Hadislerde en faziletli ameller arasında anılan ve mümin kişinin hayatı üzerinde çok derin izler bırakan hac ibadetinin önemi, şüphesiz, Allah'ın buyruğu olmasından kaynaklanmaktadır. O'nun emrine boyun eğerek ve O'nun rızasını kazanmak gayesiyle yüce davete icabet eden Müslüman, beden

sağlığı ve zenginlik nimetlerinin şükürünü yerine getirmiş olmanın huzurunu hisseder. Zira bu ibadeti, sağlığı müsait olanlar ve aynı zamanda maddi imkânı bulunanlar eda edebilirler. Allah'ın nimeti olarak saydığı sağlık ve zenginliği yine O'nun yolunda kullanmak insana bir iç huzuru ve mutluluk verir.

Hac, mali ve bedenî bir ibadet olduğu gibi, dünyevi ve uhrevî boyutları da olan bir ibadettir. O, bir taraftan maziye yapılmış ibretli bir yolculuk iken, diğer taraftan da geleceğe yapılacak yolculuk için çizilecek hikmetli bir yol haritasıdır. Hac mümine, İslam'ın muhteşem geçmişini hatırlatır. Güzel ahlakıyla ve faaliyetleriyle dünyayı aydın-

latan Peygamberimiz (s.a.s.) ve güzide ashabının ve onlara en güzel şekilde tabi olan kutlu insanların yaptığı fedakârlıkları ve kahramanlıkları hatırlatır. Öte yandan Arafat vakfesi, insana ahiret hayatını, bütün ölümlerin dirilip beyaz kefenler içinde mahşerde toplanmasını hatırlatır. Mahşerde hesabı ve peşinden sevkıyatı bekler gibi hacılar da o gün güneşin batmasını ve ardından Müzdelife istikametinde hareket için emir verilmesini bekler, o heyecanı yaşar.

Hac, aslında manevî ve deruni bir tecrübedir. Çünkü diğer ibadetlerde olduğu gibi hac ibadetinde de asılan, aklileştirme değil, içselleştirme. Müslümanların manevi-

yatını kuvvetlendirip, morallerini takviye ederek onların izzet ve şerefini artıran, sorumluluk bilincini geliştiren en önemli ibadetlerden biridir. Diğer yönüyle hac, zorluklarıyla insanı sabra ve tahammüle alıştıırır, disiplin kazanmasına vesile olur. Müminin Rabb'i karşısında mütevazı kulluğunu açığa vurma-sının en yoğun yaşandığı ortam hacdir. Çünkü giydiği ihram elbisesiyle bir yandan her türlü dünya lüks ve gösterişini dışladığını gösterirken bir yandan da Rabb'ine ne kadar muhtaç olduğunu her an hisseder.

Bir başka yönüyle hac; renk, dil, ırk, ülke, kültür, makam ve mevki farkı gözetmeksizin aynı amaç ve gayeleri taşıyan milyonlarca Müslümanlar arasındaki eşitlik ve kardeşlik bilincinin oluşmasına imkân veren evrensel bir olaydır. İslami bilinçlenmeye, imanın aksiyona geçirilmesine, manevi kirlerden arınmaya, gönlü bütün safiyeti ile Yaradan'a açmaya vesile olur.

Beş vakit namazda yöneldiğimiz Kâbe ile karşı karşıya gelmek, onun etrafında tavaf etmek, bizzat onu görerek namaz kılmak, insanın iç dünyasında büyük değişmelere ve gelişmelere vesile olur. İnsan, inanç kökleri ile olan bağlantısını âdetâ soyuttan somuta dönüştürerek kuvvetlendirir. Hz. İbrahim'den beri devam eden dinî anlayışla ilgili anılar tazelenir.

Hac insana hayatta yeni ve beyaz bir sayfa açma imkânı verir. Hacca giden kişi, Hz. Peygamber'in makbul bir hac yapan Müslümanın anasından doğmuş gibi günahlarından arınmış olacağına dair müjdesini fırsat bilerek birtakım kötü alışkanlıklarını, hatalı davranışlarını

nı terk etme, bu konuda Allah'a söz verme ve hayatını yeniden şekillendirme imkânına da sahip olur. "Usulünce yapılan haccın karşılığı cennetten başkası değildir." (Müslim, Hac, 437.) hadisi de Müslüman için önemli bir mesajdır.

Hepimiz hacca, biraz da ruh ve duygularımızın kirlenmiş olduğu düşüncesiyle gider ve o güne kadar tanımadığımız farklı bir kapıdan, ayrı bir mana âlemine açılıyor gibi yola revan olur ve ulu dağların mehabeti içinde gözümüzü, gönlümüzü dolduran bunca İslam alâmeti karşısında, daha yolda iken Kâbe ve haccetme ruhunun perde perde sıcak ve derin esintilerini duymaya başlarız. Bu kutsi yolculuk ve yol düşüncesi, her zaman his dünyamıza öyle bir duyuş ve bir sezış kabiliyeti bahşeder ki; âdetâ kendimizi Rabb'imizin huzurundaymış gibi hep tedbirli ve temkinli hissederiz.

Kâbe'nin hepimizde ürperti hasıl eden, gönüllerimize sinmiş olanca büyüklüğü ve derinliğinin yanında bizi büyüleyen bir tarafı vardır. Hemen herkes onun harimine sığınır sığınmaz, zaten ruhlarında var olan his ve düşünce enginliğinde daha bir derinleşerek Kâbe'ye kavuşmanın büyük mutluluğu ve şükrü içinde Rabb'ine el açarak gözyaşları ile istiğfarda bulunur.

Kâbe'deki bu derinlik ve bu zenginlik sayesinde oradaki hemen her şey, diğer zamanlarda olduğunun üstünde hac duygusuyla renklenince bir başka ihtişamla insanın ruhunu etkiler. Orada saat ve dakikalar o kadar anlamlıdır ki, mutlaka her an iyi değerlendirmek gerekir. Rahman'ın misafiri olan hacı, yüzünü Kâbe'ye çevirirken gönlünü de Allah'tan başka her şeyden çevirerek

ihlasla af için Rabb'ine nihai başvurusunu burada yapar. Burası affedilmeden ayrılmama noktasıdır.

Hakk'a yürüyen hacıyı bekleyen bir de "Arafat" vardır. Arafat'ın öyle bir nuraniliği ve orada yaşanan zamanın öyle bir derinliği vardır ki, orada bir kere bulunma bahtiyarlığına ermiş bir ruh, uhrevileşip bize varlığımızın gayesini hatırlatır. Arafat'ta insan, duanın, yakarışın, iç çekiş ve iç döküşün en samimilerine şahit olur. Arafat, bir yandan insanın dünyaya ayak basışını diğer yandan ise kıyamette Allah'ın huzurunda bekleyişini hatırlatan bir Arasat meydanıdır. Sabahtan akşama kadar heyecanla, korku ve ümit arası bir bekleyiştir. O, müminin, Rabbi'nin huzurunda imanla, sebatla, umutla gerçekleştirdiği bilinçli bir duruştur. Dilleri, ırkları, tenleri, renkleri, kültürleri ve coğrafyaları farklı olmasına rağmen, inançları, duyguları, dertleri, dilekleri ve duaları aynı olan milyonların yürekleri ve yanık yakarışları vardır bu duruşta. Hakk'ın rahmetinin sağanak sağanak gönüllere boşaldığı arife gününde dünyaya ait her şeyden sıyrılarak affolunacağını uman Müslüman bu bir tek günü, senelerin varidatını elde edebilecek şekilde değerlendirir.

Şunu belirtelim ki hac, ruhun Allah'a yükselişini temsil ettiğinden, Kâbe hedef değil, belki sonsuzluğa ve bu manevi atmosfere geçişin başlangıcıdır. Mabuduna yaklaşan ruhlar inanılmaz, erişilmez lezzetler yaşar. Dünyada, Kâbe ve çevresi kadar cazip bir başka yer göstermek mümkün değildir. İnsan, onun hariminde her zaman muhteşem bir güzelliğe şahit olur. Bu semavi yolculuk vesilesiyle insan hayatında yeni bir sayfa açılır. ■

OSMANLININ MEDİNE-İ MÜNEVVERE'DEKİ HİZMETLERİ

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ | Necmeddin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dekanı

Hicaz Demiryolu
çalışanları Tebük
Camiî'nde dua
ederken

Medine'nin eski adı, Kur'an-ı Kerim'de zikredilen Yesrib'tir. (bkz. Ahzap, 33/13.)

Hizret Peygamber, hicretten sonra bu adı şehir anlamına gelen Medine sözcüğü ile değiştirmiştir. Medine Kur'an'da özel isim olarak kullanılmıştır. (bkz. Tevbe, 9/101; Ahzap, 33/60; Münafikûn, 63/8.)

Bundan başka Medine'nin İslam kaynaklarında 95 ayrı ismi olduğu yer alır. Bu isimlerden bazıları şunlardır: "Tâbe, Tayyibe, Daru'l-İman, Karyetü'l-Ensâr, Kubbetü'l-İslâm, Medinetü'r-Resûl, Dâru'l-İman, Dâru's-Selam, Daru's-Sünne, Azra, Cabire, Mecbûre, Muhabbe, Mahbûbe, Kasime, Kasametu'l-Cabire, Dâru'l-Fetih vb." (Endülişi, Abdullah,

Mu'cemu Ma İste'ceme, Beyrut 1983, IV, 1201.)

İslam'ın Mekke'den sonra ikinci kutsal şehri olan Medine, coğrafi konum itibarıyla verimli bir vahadır. Suyu boldur. Başta hurma olmak üzere, portakal, muz, limon, incir, üzüm ve kayısı gibi mahsuller yetişir. Kuzey Doğu tarafında Uhut

ve Avr dağları yer alır. Medine'nin yazı oldukça ılıman kışı ise çok latiftir.

Hız. Peygamber Medine'ye hicret ettiği burda Yahudiler, ayrıca Evs ve Hazreç kabileleri oturuyordu. Yahudiler bu iki kabileden birisini destekleyerek onların birleşmesine engel oluyorlardı. Hız. Peygamber Medine'ye hicret edince, Yahudilerin Hız. Peygamber'e karşı düşmanlıkları artmıştı. Çünkü kendilerinden bir peygamberin gelmesini bekliyorlardı. Bu gerçekleşmeyince başta Hız. Peygamber olmak üzere bütün Müslümanlara düşman ksilmişlerdi.

Hız. Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman ilk yaptığı şey, Mescid-i Nebi'yi inşa etmek olmuştur. İslam tarihinde Mescid-i Nebi çok amaçlı (siyasi, kültürel, sosyal, dinî, hukuki, eğitim-öğretim vb.) olarak kullanılmıştır. Medine bu bağlamda model/eksen şehirdir. Dünyadaki bütün İslam şehirleri kuruluşlarında, mimaride Medine modelini örnek olarak almışlardır. Hız. Peygamber dini yaşamak için bir Medine oluşturmuş, bu şehirde yaşanan İslam, bir Medeniyet vücuda getirmiştir. Bu bağlamda Din, Medine ve Medeniyet kelimeleri arasında yakın bir ilişki vardır. Ayrıca Efendimiz Medine'de ensar ve muhacirin arasında kardeşleştirme tesis ettikten sonra, toplumsal dokuyu sağlama almak adına Medine'de yaşayan Yahudi ve diğer kabilelerle birlikte Medine Vesikası adı verilen toplumsal bir sözleşme de hazırlamıştır. Bu sözleşmeye sadık kalmayan unsurlardan daha sonra Medine arındırılacak ve bir barış ve hoşgörü şehri hâline dönüştürülecektir. Hız. Peygamber'in önderliğinde sahabe Bedir'de Mekke müşriklerini yenilgiye uğrattıktan

sonra; Uhut ve Hendek'te savunma harbi yapacak, Müslümanların gücü ve zaferi karşısında bundan sonra hiçbir güç Medine üzerine yürüme cesaretini gösteremeyecektir. İslam Medine'nin barış ortamında bütün bir Arap yarımadasında güçlenecek, fetihlerle toprakları genişleyecek ve İslam'ın gönülleri ısıtıcı, kucaklayıcı gür sesi, bütün bir cihanda yankılanacaktır. Bu durum dört halife döneminde de devam edecek, bütün bir dünya, İslam'ın sulh ve salahını görecektir.

Müslümanların hac ve umre yolculuğunu kolaylaştırmak ve bölgenin payitahta bağlılığını kuvvetlendirmek amacıyla II. Abdülhamit 1901'de İstanbul'u Medine'ye bağlayacak olan Hicaz demir yolunun yapım çalışmalarını başlatır. Hicaz demiryolu 1908'de Medine'ye ulaşır.

Osmanlı döneminde de Hicaz bölgesi özelde Medine barış içinde bir hayat yaşayacak, bu şehirde; medrese, saray, kışla, cami, imarethane, sayısız vakıf eserleri yapılmak suretiyle birçok hizmetler ifa edilecektir. Bu bağlamda Osmanlı'nın Medine'ye hizmeti büyük olmuştur. Örneğin; Kanuni Sultan Süleyman Medine'nin etrafını kubbe-i hadrayı/yeşil kubbeyi geçmeyecek

düzeyde 35-40 m. yüksekliğinde surlarla çevirir, evlerin imarında da bu ölçüye büyük özen gösterilir. Ayrıca şehrin güneyindeki tatlı su kaynaklarını şehre getirmiştir. Osmanlı sultanları kendilerini daima Mekke-Medine'nin hizmetçileri olarak isimlendirmişler, bu unvan dan büyük şeref duymuşlar ve her biri ayrı ayrı Efendimizin şehrine ve Mescid-i Nebi'ye sayısız hizmetler yapmışlardır.

Bilindiği gibi Müslümanların hac ve umre yolculuğunu kolaylaştırmak ve bölgenin payitahta bağlılığını kuvvetlendirmek amacıyla II. Abdülhamit 1901'de İstanbul'u Medine'ye bağlayacak olan Hicaz demir yolunun yapım çalışmalarını başlatır. Hicaz demiryolu 1908'de Medine'ye ulaşır. Ama ne var ki, Osmanlı'nın himaye ettiği Şerif Hüseyin İngilizlerle işbirliği yaparak 1916'da kendisini Hicaz kralı ilan ettirerek Osmanlı ordularıyla savaşa tutuşur. Fahreddin Paşa liderliğinde günlerce Medine müdafaası yapan Osmanlı orduları bu kutlu şehri 1918'de gözyaşları içerisinde I. Dünya Savaşı'na son veren mütareke ile boşaltmak zorunda kalırlar.

Tarihte ecdadımız bu kutsal mekânlarda yaşayan ahaliye nice büyük hizmetler götürmüştür. İstanbul Üsküdar'da bulunan bir semtin adı, Harem'dir. Bu isim gelişmiş güzel değil, peygamber sevgisinin bir yansıması ve tezahürü olarak verilmiştir. Bu ismin Mekke-Medine bağlamında Harem-i Şeriflerle bağlantısı vardır. İşte İstanbul'un bu Harem bölgesinde yer alan Haydarpaşa'dan kalkan tren, tarihimize Sürre alayları olarak geçen Hicaz ahalisine karşılıksız dağıtılmak üzere katar katar yiyecek, giyecek gibi ihtiyaç maddelerinin yanı sıra çil

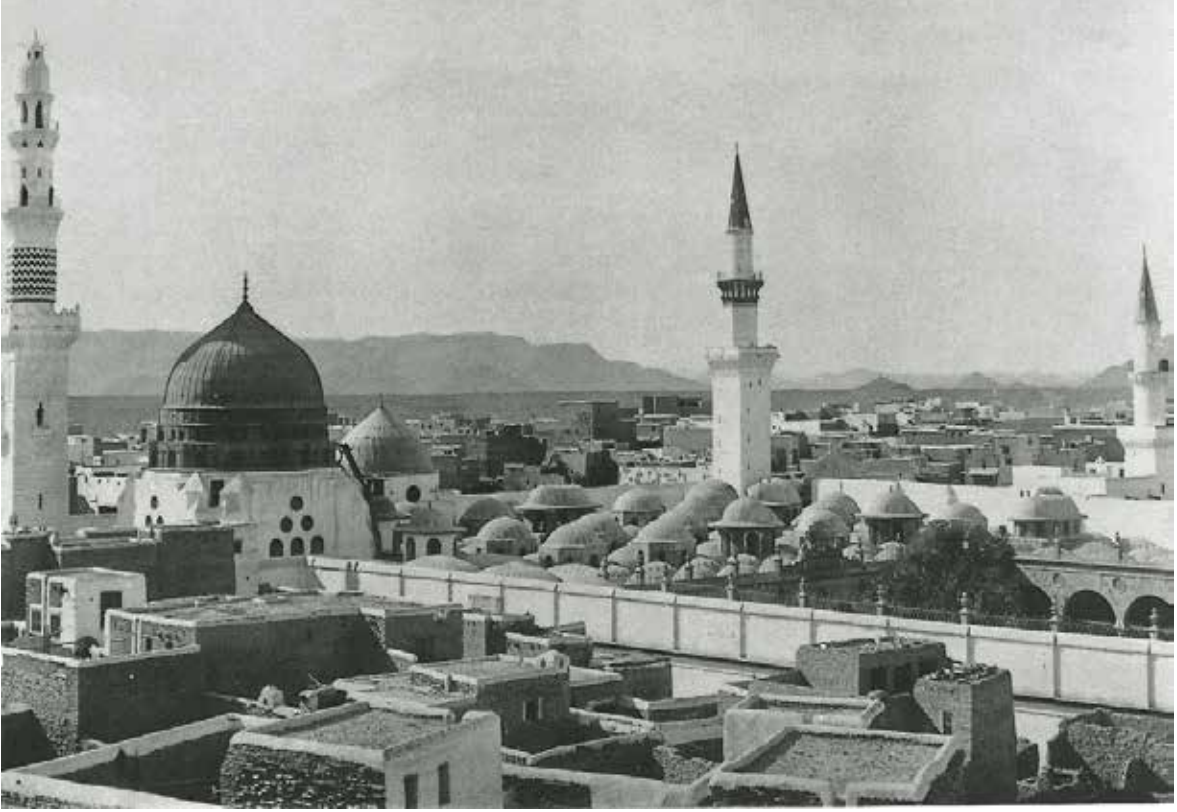
çil altınlar taşırdı Medine'ye, oradan sevk edilmek için Mekke'ye... Osmanlı'nın yiğit evlatları, Medine tren istasyonunun bulunduğu Anbariye'de -ki bugün mahallenin adıdır- depolanan şeker, un çuvallarını sırtlandıkları gibi kapı kapı Medine'nin ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı. Bu hizmetleri yerine getirme esnasında "Peygamberimizin soyundandır." diye Mehmetçik, derin hürmet duyduğu için asla Medine ahalisini işçi ve hizmetli olarak kullanmamıştır. Gerçekten Hadimü'l-Haremeyn olmuştur ecdadımız. Geçen yıl Medine'deki evinde Osmanlı âşığı allame Muhammed Awame'yi ziyaret ettiğimizde, İslam âleminin bugün başına gelen sayısız felaketler, Osmanlı'ya yaptıkları yanlışların bir bedelidir, diyor ve gözleri buğulanıyordu.

Bizim milletimizin tarihinde "Mevlid-i Nebi"yi kutlamak bir milat oluşturmuştur. Osmanlı 1514'ten 1918'e kadar 414 sene Hicaz böl-

gesinin yönetimini üslenmiştir. Bu yıllarda Medine'de Ravza-yı Mutahhara merkezli Hz. Peygamberin velayeti büyük törenlerle kutlanırdı. Şehrin emiri o günün sabahı beyaz giysilerini giyer, her zaman olduğu gibi Peygamberimizin kabri şerifi bizzat kendi elleriyle büyük bir huşu içerisinde siler süpürürdü. O gün Medine'de bayram yapılırdı. Dükkânlar kapanır, vitrinleri süslenirdi. Çocuklar bayramlıklarını giyer, Müslümanlar Mescid-i Nebi'ye akın eder; hatimler indirilir, mevlitler okunur, binlere varan salavat-ı şerifeler afaki inletirdi. Sabahleyin ecdadımız top sesleriyle o günün Mevlid-i Nebi olduğunu halka duyururdu. Sokaklara, çarşı-lara ve büyük alanlara Peygamberimizin hadislerini ihtiva eden dev dövizler, afişler ve pankartlar asılırdı. Dünyanın değişik bölgelerinden Medine'ye hac ve umre yaptıktan sonra Allah Resulünü ziyaret için gelen Müslümanlar bu muhteşem ve feyizli kutlamalara tanık olurdu.

Dönüşlerinde Osmanlı'nın bu geleneğini kendi ülkelerine taşırlardı. Bugün hâlâ Cezayir'de, Tunus'ta, Fas'ta, Malezya'da, Endonezya'da kısaca İslam Dünyasının her tarafında ecdadımızın bu Mevlid-i Nebi kutlama ve Mevlid-i Şerif okuma geleneği yaşatılmaktadır. Mondros Mütarekesi'yle Hicaz'ı bırakmak zorunda kaldığımız yıllarda Vehhabiler bidattır diye bu geleneğe son vermişlerdir. Hz. Peygamber'in kabrinin ziyaretini bile yasaklamışlar, Cennetü'l-Baki'de yer alan türbeleri yıkıp burayı düz arazi hâline çevirmişlerdir. 1918'den beri resmî ve aleni olarak Medine'de böylesi kutlamalar düzenlenmemektedir. Sadece Peygamberimizin doğum gecesi değil hiçbir mübarek gece de kutlanmamaktadır. Bugün bazı Müslümanlar mübarek geceleri evlerinde büyük bir tedirginlik içerisinde gizli olarak kutlamaktadırlar.

Hz. Peygamber'in: "Kim vefatından sonra beni ziyaret ederse haya-

Medine’de Ravza-yı Mutahhara merkezli Hz. Peygamberin veladeti büyük törenlerle kutlanırdı. Şehrin emiri o günün sabahı beyaz giysilerini giyer, her zaman olduğu gibi peygamberimizin kabr-i şerifini bizzat kendi elleriyle büyük bir huşu içerisinde siler süpürürdü. O gün Medine’de bayram yapılırdı. Dükkânlar kapanır, vitrinleri süslenirdi. Çocuklar bayramlıklarını giyer, Müslümanlar Mescid-i Nebi’ye akın eder; hatimler indirilir, mevlitler okunur, binlere varan salavat-ı şerifeler afakı inletirdi.

tımda ziyaret etmiş gibidir.” (Beyhaki, es-Sünenü’l-kübra, Beyrut 1994, V, 403.) çağrısına duyarsız kalmayan dünya Müslümanları her yıl akın akın Hz. Peygamber’i ziyaret etmek için Medine’nin yollarına dökülür. Bu büyük bir saadettir. Aynı zamanda Ravza-yı Mutahhara’da bulunan Efendimizi ziyaret etmekle Müslümanlar, ona olan bağlılıklarını yenilemektedirler. Onun bize bıraktığı vasiyetini yerine getirdiklerini bir kez daha onun manevi huzurunda teyit etmektedirler. Çünkü insanlığın Hz. Peygamber’in

getirdiği mesaja ve onun sünnetine çok ihtiyacı vardır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Medine hicret yurdudur. Müslümanlar, Mekke’de müşriklerden eziyet görünce Allah Rasulü’nün önderliğinde buraya hicret etmişlerdir. Efendimiz hayatlarının son on yılını burada yaşamışlardır. Kur’an ayetlerinin büyük bir kısmı burada inmiştir. Örnek İslam toplumu burada teşekkül etmiştir. İslam cihana buradan yayılmıştır. Hz. Peygamber Refiku’l-â’lâ’ya burada

hicret etmiş ve Hz. Aişe annemizin odasına defnedilmiştir. Bu sebeple her Müslümanın gönlünde Hz. Peygamber’i ve onun yaşadığı bu toprakları ziyaret aşkı vardır. Bu amaca binaen her yıl milyonlarca Müslüman hem Peygamberimizi hem de onun yaşadığı bu mübarek mekânı ziyaret maksadıyla İslam’ın ikinci şehrine seferde bulunur. Mescid-i Nebi başta olmak üzere, Uhut Şehitliği, Cennetü’l-Baki, Kibleteyn, Kuba Mescidi, Hendek Savaşı’nın cereyan ettiği mekânlar derin tefekkür hâlinde ziyaret edilir. O hâlde hangi Müslüman’a buraları ziyaret nasip olmuşsa, bunun kadrini iyi bilmeli, gerek Hz. Peygamber’in huzurunda ve gerekse bu mübarek topraklarda adaba olabildiğince riayet edip bu zamanı diri geçirmenin hazzına ve mutluluğuna varmalıdır. ■

DİJİTAL MEDYA: EROZYONA UĞRAYAN GERÇEKLIK

Çağımız; sembollerin, anlamların, değerlerin çözümler yaşadığı ve yeniden tanımlanmaya mecbur kaldığı bir çağ. İmkânların mahrumiyet doğurduğu, sahip olmaların eksiklik bıraktığı, değişmez sanılanların değiştiği zamanlarda yaşıyoruz. "İlginç zamanlarda yaşayalım." diyen Çin atasözünün karşılığı içindeyiz âdeta.

Yaşadığımız çağda dijital medya, hakkında konuşmak için herkesin

iştahını açan ve her yönüyle tartışmaya açık, bitimsiz malzeme veren bir mecra. Dijital medyanın hayatımıza girmesiyle birlikte yeni bir yaşam alanı da oluştu. Ve bu alanla birlikte yeni medyanın imkânlarıyla özel hayatımızın ayrıntılarını kamusal alana açtık. Bu kendini açma şekli, bir sınır kaybindan daha çok, sınır bulanıklaşması olarak karşımıza çıkmaktadır. Her türlü kategorizasyonun kendisiyle çeliştiği, tanımlamaların bir şekilde su sızdırdığı bu bulanıklık içinde konuşmak çok da

kolay değil. Çünkü en basit açıdan bile dijital medya, bize bir gerçeklik kaybı yaşatmasına rağmen aynı zamanda gerçek kılma konusunda da özgürlük imkânı vermektedir.

Dijital medya konusunda çoğunlukla ilgi gören ve neredeyse en iyi teşhis ve teklifleri olan medya teorisi ve postmodernizm üzerine çalışmalarında bulunan ünlü sosyolog Jean Baudrillard; gerçek, hiper-gerçek, sanal, simülasyon kavramlarını tartışmıştır.

Rüveyda DURMAZ KILIÇ

Yaşadığımız çağda dijital medya, hakkında konuşmak için herkesin iştahını açan ve her yönüyle tartışmaya açık, bitimsiz malzeme veren bir mecra. Dijital medyanın hayatımıza girmesiyle birlikte yeni bir yaşam alanı da oluştu.

Baudrillard, insanlığın yeni bir döneme girdiğini ve modern yaşamla birlikte üretim tüketim ilişkilerinin değiştiğini anlatır. Dijital medya ile mesafeler ortadan kalkmıştır. Algı kaymalarının olduğu, gerçek olmayanın gerçekmiş gibi görüldüğü, mekân zaman kavramlarının flulaştığı bir dönemi yaşıyoruz. Teknolojik gelişim, kitle iletişim araçları, medyanın gücü sosyal gerçekliği buharlaştırıp yerine sanalın gerçekliğini sunmuştur.

Sonuç olarak kişi: “gerçekliği buldum.” dediğinde aslında o, bireye öyle gösterilen, yansıtılan bir gerçeklik algısı oluyor. Zihinleri simule etmek diyebiliriz buna. İstedik görünümleri ver, istediğin gerçekliği üret ve böyle olduğuna inandır. Bu da elbet sentetik bir gerçeklik olarak kendini sunuyor. Yani olguların yerine algıların geçmesi. Realite ile idealin; var olan ile varmış gibi olanın; fizik ile metafiziğin vs. karmaşası. Zihin, göz ve algı yanımlarıyla postmodern

dünyada, gerçekliğin yerini simgeler, semboller almıştır.

Dijital medya ve mahremiyet

Dijital teknolojinin getirdiği handikaplardan birisi de mahremiyetin yitimidir. Gözetim toplumunun ortaya çıkmasıyla bilmek bilinmek çok önemli bir amaç haline gelmiştir. Bu aşırılık, insan doğasında olan tecessüs duygusunu da harekete geçirmekte ve ortaya aslında patolojik denilebilecek sonuçlar çıkarmaktadır.

Neredeyse "Görülüyorum, öyleyse varım." dedirten var olma, kabul görme problemlerine dönüşen sanal gerçeklikler içindeyiz. Mesela; dijital medya ortamlarında paylaşım, beğenilme, takipçi çoğaltma isteklerinin neredeyse psikolojik sorun sayılabilecek sonuçlarını görmekteyiz. Kişilerin, gerçek dünyasında o şekilde kurmadığı sofranın, okumadığı kitabın, çocuğuyla gösterdiği biçimde geçirmedığı zamanın, eşiyile çok da yapmadığı bir aktivitenin "yapılmış gibi" gösterilen halleriyle bir tür erozyona

uğrayan gerçekliğin yansımalarını bu mecrada görmekteyiz. Bireyler sanal dünyada kendi ütopyalarının tuğlalarını örmekteler. Hadi bu kadar da acımasız olmayalım, belki gerçekten de hayattan gerçek kesitler en doğal hâliyle paylaşılıyor fakat bu durum da bahsettiğimiz sorunsalın başka bir yönü oluyor. Zira fark edilme, beğenilme, takip edilme arzusu hâlâ etkin, sadece kullanılan yöntem farklı. Bununla beraber kabul etmeliyiz ki sosyal medya, bu şekilde bizi hem yakınlaştırıyor hem de uzaklaştırıyor.

İzlenme ve görülme artık bir tehdit değil, bilakis arzulan bir şey. Çünkü fark edilme isteği besleyen dijital medya alanlarına sahibiz. Sunumun, ifade etmenin, fark oluşturmanın her düzeyde ve şekilde imkânları veriliyor bizlere.

Bu konuda okunması gereken en iyi kitaplardan biridir Zygmunt Bauman'ın Akışkan Gözetim'i. Kitapta Bauman, geçmişte sadece bireyin kendisinin ya da çok yakınlarının bildiği, tanık olduğu birtakım özelliklerin geniş kitlelerce bilinir hâle dönüşmesini şöyle ifade ediyor: "Mahremiyet hakkımızı kendi rızamızla katlettiriyoruz. Ya da belki sadece, bize sunulan harikalar karşılığında ödenecek bir bedel olarak mahremiyet kaybına rıza gösteriyoruz. Mahrem olan her şey artık kamusal alanda yapılıyor ve kamunun tüketimine açık hâlde; sayısız sunuculardan herhangi bir şeyi internete unutturmak mümkün olmadığı için sonsuza değin de ulaşılabilir kalacak."

Devamını Jean Baudrillard'ın tespitiyle taçlandırabiliriz: "Varım, buradayım.' değil; 'Görülüyorum, bir imajım, bak bana bak!'. Narsisizm bile değil bu; sığ bir dışa dönüklük, herkesin kendi görünüşünün menajeri hâline geldiği bir tür reklamcı saflığı."

Hiper-gerçeklikte yaşayan bir kitle var; sosyal medyada yuvalanmış, aldığı beğeniyle, yaptığı yorum ya da konuşma gücüyle özgüvenini gösterebilen ve kendisini alkışlatan ama reel hayata döndüğünde bütün bu sanal kazanımların karşılığı olmayan. Zannın, varsayılanın en sıkıntılı yeri oldu sosyal medya. Zira samimiyet konuşulan değil; en çok hissedilen şeydir. Richard Sennett'in bu konuda mimari üze-

rinden verdiği örnek çok güzeldir. Sennett, modern teknolojiye cam levhayla görünürlük artsa da görünür kılan dünyanın gerçekliğinin değeri azalmıştır, demekte ve bunu şöyle örneklendirmektedir: bürosunda oturan bir kişi ağacın rüzgârda sallanan görüntüsünü görür ama rüzgârın sesini duymaz. Benzer biçimde dijital ortam gerçekliğin değerini düşürmektedir.

Dijital dünyada örtülü bir "tek yetkinlik" ve "bilirkişi" olma iddiası ile artık karşı karşıyayız. Takdir ve sevilmenin biricik öznesi olmaya çalışmak ve kendi yeteneğine hayranlıktan, başkalarını görmezlikten gelmek. Ve bir de birçok şeyi beğenmeyerek uydurma bir seçkinlik yaratmak.

Hal Niedzviecki, "Dikizleme Günlüğü" kitabında, bahsettiği abartılı paylaşım, aşırılık, kendini teşhir etme ve narsisizm problemlerini dile getirir ve hepimizin bunun bir şekilde parçası olduğunu söyler: "Acaba biz bu ağın üzerindeki örümcek miyiz yoksa ağa yakalanmış sinekten başka bir şey değil miyiz?"

Dijital medya ve narsisizm

Dijital medya konusunda narsisizmi de konuşmalıyız. Sosyal med-

yanın benliği güçlendiren, kişinin olmak istediği ya da olduğunu sandığı bir kimlik, benlik oluşturma imkânı verdiği aşikâr. Narsisizmi güçlendiren nokta burada başlıyor. Ego, kibir kavramıyla mündemiç olan narsisizm, kendilik/benlik sevgisinin dışavurumudur. Sosyal medyanın sunduğu teknik imkânlar bu sahayı kişilere kolaylıkla açmaktadır. Takipçi sayısı, bedenin ya da sahip olduğu hayatların sunumları, para, şöhret kazanmak için yapılan paylaşımlar görünenin çok ötesinde ontolojik problemlere dayanmaktadır. Bu sorunsalın içinde tartışılması gereken o kadar çok alt başlık var ki. Farklı olma isteği, kolektif yaşamın değerlerini ıskalama, tecessüsü artırma... Birçok şey...

Dijital dünyada örtülü bir "tek yetkinlik" ve "bilirkişi" olma iddiası ile artık karşı karşıyayız. Takdir ve sevilmenin biricik öznesi olmaya çalışmak ve kendi yeteneğine hayranlıktan, başkalarını görmezlikten gelmek. Ve bir de birçok şeyi beğenmeyerek uydurma bir seçkinlik yaratmak. Bununla beraber sanalın diğer tarafı olan gözetleyenlerin ön yargılı, kınayan, yok sayan, samimiyetsiz tavırları...

Sonuç olarak diyebiliriz ki dijital medya, kendi içerisinde büyük görecelikleri olan ve her zaman tartışmaya açık bir konudur. Teknolojik üretimlere, kitlesel iletişim araç imkânlarına, dijital medya kolaylık ve zorluklarına rağmen insan, kendi seçimlerini belirleyebilme ve istediği şekilde kullanabilme gücüne sahiptir. Hayat devam ettikçe her çağ, kendi avantaj ve zorluklarını insanlara sunacaktır. Bu nedenle insanoğlu, çağı içerisinde kendisini doğru tanımlayabilmeli ve kendi gibi olma gereğini bilerek yol almalıdır. ■

Hakkında çok konuşulan, çok yazılıp çizilen, son derece muhataralı bir konuyu net ifadeler ve orijinal kaynaklar yoluyla vuzuha kavuşturan değerli bir çalışma. Kitabın müellifi ilim dünyamızın yüz akı Ahmet Hamdi Akseki.

NAMAZ VE KUR'AN

-NAMAZDA KUR'AN OKUMA MESELESİ-

Ahmet BELADA | DİB Başkanlık Müşaviri

Bazen hacmi küçük muhtevası büyük kitaplar vardır. Bazen de hacmi büyük muhtevası küçük kitaplar vardır. Bazen bir çuval keçiboynuzu yersiniz bir gram şeker için. Bazen de hemen şekeri tadarsınız ya! Tanıtımını yaptığım kitap, bir çuval keçiboynuzu yemeye gerek kalmaksızın hemen şeker tadını veren küçük ama çok güzel bir kitap.

Hakkında çok konuşulan, çok yazılıp çizilen, son derece muhataralı bir konuyu net ifadeler ve orijinal kaynaklar yoluyla vuzuha kavuşturan değerli bir çalışma. Kitabın müellifi ilim dünyamızın yüz akı Ahmet Hamdi Akseki. Böyle bir hazineyi sokak satıcısından ilim dünyamıza kazandıran Prof. Dr. Bünyamin Erul Bey'e ve yayına hazırlayan Doç. Dr. Halil Altuntaş Hoca'ya gönülden teşekkür ederim.

Ekleriyle beraber yüz on sayfadan oluşan kitap, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredildi. Hacmi küçük, muhtevası büyük bu kitaba dönemin en saygın beş âlimi manzum ve nesir olarak giriş yazmıştır: Ahmet Naim, Bursa Mebusu Mustafa Fehmi, Taha Efendi, Beynamalı Hacı Mustafa, Amasyalı Mustafa Tefik. Giriş yazısıyla eseri yeniden yayına hazırlayan Halil Altuntaş, kitabın serencamı hakkında değerli bilgiler veriyor. 1926 yılında, tartışılan en önemli konulardan biri de camilerde Türkçe namaz kılınması, ezanların Türkçe okunmasıydı. Yö-

neticilerin; Türkçe Kur'an okunması, Türkçe namaz kılınması ve Türkçe ezan okunması konusundaki ısrarına Ahmet Hamdi Akseki gibi "hayır" diyerek direnenler olduğu gibi "niye olmasın" diyenler de vardı.

Tam da böyle bir ortamda İstanbul'da Cemalettin Efendi adında bir imamın Türkçe ile namaz kıldırma teşebbüsü Diyanet İşleri Başkanlığına harekete geçirmişti. Yapılan araştırma sonunda verilen kararın ardından Riyaset makamı derhal ismi geçen hocanın görevine son verip kararı İstanbul Müftülüğüne iletmiştir. Riyaset makamı, verilen fetvanın dayandığı delilleri ortaya koymak üzere bir araştırma yapılmasını istemiş ve görev Ahmet Hamdi Akseki'ye verilmiş: "1926 yılında İstanbul'da bir imamın tercüme ile namaz kıldırma teşebbüsü üzerine Riyasetçe azli hakkında verilen kararı açıklamak ve konu hakkında dinî hükümler ile fakihlerin ve müçtehitlerin görüşlerini incelemek ve açıklamak maksadıyla kaleme alınmış ve gerektiğinde Başkanlığa bastırılmak üzere bir nüshası da Riyasete sunulmuştur."

Yazar kitapta, namaz ve Kur'an hakkında gerekli açıklamayı yaptıktan sonra niçin namazda Kur'an'ın mealıyla yani Türkçe ve diğer dillerde okunmaya çağını, mezheplerin görüşlerini aslı kaynaklarından delillerle tek tek izah etmektedir. ■

YAYINLARIMIZ

{ Babanzâde } { Ahmed Naim }

Hüseyin HANSU

BABANZÂDE
AHMED NAIM

HÜSEYİN HANSU

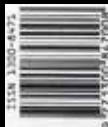

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden, yurt dışında Müşavirlik ve Ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

www.diyamet.gov.tr

**Dedi ki: "Ey kavmim!
Allah'a kulluk edin. Sizin
ondan başka hiçbir ilahınız
yok. O sizi yeryüzünden
(topraktan) yarattı ve sizi
oranın imarında görevli (ve
buna donanımlı) kıldı.**

(Hûd, 11/61.)

FIYATI: 7TL